

A BUDAPESTI ENTRETIEN ÉS KÜLFÖLDI RÉSZTVEVŐI.

ANÉPSZÖVETSÉG kebelében működő Szellemi Együttműködés Szervezete (L'Organisation de Coopération Intellectuelle) néhány éve programjába vette, hogy közelebről tanulmányozza a nemzetközi viszonylatok bizonyos csoportját is ebből a célból különböző irányú munkásságba kezdett. Ezért a legkiválóbb tudósoknak és íróknak kiválasztott csoportjához fordult és felhívta őket, kíséreljék meg olyan alapelvek elemeinek meghatározását, amelyeket minden nemzet egyformán elfogadhatna és hogy mint történészek, társadalomtudósok és közgazdászok elmélyült tanulmányozással kutassák fel a mai általános válság főokait. Ebből a célból, különösen a feladat első felének megoldására megbeszélésekre jöttek össze ezek a tudósok. Entretien-eket tartottak és itt előadások és viták során próbálták a nemzetek egymáshoz való közeledését elősegítő, mindenkítől elfogadható alapelveknek tisztázását. A kultúra jövője, a nevelés céljai, az egyetemes európai és nemzetközi szellem propagálása, az egyetemes erkölcs alapvető szabályai, a sajtó szerepe és felelőssége azok a tárgyak, amelyekkel az entretienek foglalkoznak s az összefügeteleik munkájának főgondja olyan célok megállapítása, amelyeket a nemzetközi tevékenységnek közös akarattal kellene követnie. Az eddigi megbeszéléseken Albert Einstein, Miguel de Unamuno, Paul Valéry, Gilbert Murray, Thomas Mann, Henri Focillon, Aldous Huxley, Sigmund Freud, Rabindranath Tagore, gróf Teleki Pál, Johan Bojer, Juan Estelrich, Jules Romains, Salvador de Madariaga, Ugo Ojetti, Hermann Keyserling, Johan Huizinga és sokan mások vettek részt, kivétel nélkül európai, sőt világjelentőségű képviselői a legátfogóbb szellemiségnek. Európa különböző városaiban tartottak eddig is értekezleteket, a legutóbbit Nizzában. Most pedig, június 7-én Budapesten jön össze az Entretien. Megbeszéléseinek tárgya: A humanizmus szerepe a modern ember gondolkodásában. A téma keretében a múlt, jelen és jövő nagy nevelési problémái kerülnek megbeszélésre.

A budapesti Entretien igen népes lesz. Résztvevői Európa szellemi elejéből kerülnek ki s a megbeszélések legnagyobb súlyú résztvevői, a legrepresentánsabb nevek ellátogatnak hozzánk. Jövetelük célja természetesen a megbeszéléseken való részvétel s az európai szellemiség egyik jelentős problémájának megbeszélése. De érdeklődésükből és idejükből kijut egy rész Budapestnek és a mi viszonyaink megismerésének is. Abban pedig, hogy ilyen nagyszámban és tekintélyük-

nek ilyen súlyával jelennek meg nálunk, bizonyára része van Budapest utóbbi időben erősen meggyarapodott idegenforgalmi jóhírének.

Az Entretien résztvevői közt első helyen Paul Valéryt említjük. Ő az Entretien elnöke. Homályosnak tartott versei ellenére is a leglucidusabb szellemek egyike. Szempontjai meglepő eredetiségében egy leleményes, egyéni nézőpontok szerint igazodó, amellet fölényes logikájú elme szípkázik. Tagja az Academie Française-nek. Franciaország legnagyobb élő költője. Nevéhez fűződik a «poésie pure»-nek mondott új költői irány, amelyről néhány évvel ezelőtt rengeteg vita folyt a francia esztétikai irodalomban. De Valéry éppen olyan ragyogó prózairónak is, mint költőnek. A mai francia irodalom legszebb essay-eit ő írja. Az, ami a misztikus elmélyülés terén Charles du Bos, az az eredeti meglátás és félelmes logikai biztonság porondján Valéry. Esztéta-filozófus és történelem-politikus, aki azonban a történelmet az exakt tudományok magasságából kissé a második vonalban szemléli.

Nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk Gilbert Murray részvételének. Gilbert Murray európai tekintély, nemcsak tudása révén, hanem emelkedett szellemének lenyűgöző súlyánál fogva is. Mint tudós világhírű, oxfordi egyetemi tanár, az ó-görög irodalom legnagyobb angol művelője. De szaktudásán felül egyetemes tekintélyre tett szert végtelen emberszeretete, nemes humanizmusa, megalkuvást nem ismerő igazságszeretete révén is. Az igazságnak, a jognak, a méltányosságnak új sans peur et sans reproche bajnoka ő. Úgy tudjuk, nehezen határozta el magát arra, hogy Magyarországra ellátogasson. Reméljük, hogy semmiképpen sem lesz oka megbánni ezt az elhatározását.

Igen jelentős súllyal esik a latba a résztvevők közt Salvador de Madariaga, az európai diplomáciai testületnek egyik kiváló tagja. Nagykövet és Spanyolországnak népszövetségi fődelegátusa. Spanyolországban annak a modern intellektualizmusnak legjelesebb képviselői közé tartozik, akik Ortega y Gasset, Eugenio d'Ors és mások közreműködésével szervesen be akarják kapcsolni a kissé mindig kívül kalandozó Spanyolországot az egyetemes európai szellemiségbe. Mint egészen eredeti szépíró kezdte működését, de aztán hamarosan áttért az aktuális élet sodrába bekapcsolt szellemtörténeti vizsgálódásokra. Aki kitűnően meg akarja ismerni a jelenkori Spanyolország szellemi és gazdasági erőinek szerves kialakulását és egymásra való hatását, olvassa el Madariaga Spanyolország című alapvető fontosságú munkáját. Ragyogó az angolokról, franciákról és spanyolokról írt népjellem összehasonlító tanulmánya is.

Nem egészen biztosra ígérte jövetelét Henri Focillon, a kiváló művészettörténész, aki ebben a tudományszakban egyetemi tanszéket tölt be Párizsban és igazán európai tekintély. Nagyjelentőségű Henri Bonnet részvétele. Ő a népszövetség kebelében fennálló Institut de Coopération Intellectuelle igazgatója. Nagy tekintély a Genf körül csoportosult nemzetközi intellektuális körben és fáradhatatlan mun-

kása a nemzetek szellemi és kulturális közeledésének. A Nouvelle Revue de Hongrie-ben ő ismertette az Entretienek jelentőségét. Vele jön szintén a genfi központból Radzivil Gabrielle hercegnő. Nemzetközi vonatkozásban nagynevű család tagja, aki az egész európai diplomáciában kitűnő összeköttetésekkel bír s amellet egyik nagytekintélyű főtisztviselője a népszövetségnek. Valószínűleg alkalmunk lesz megismerni a párizsi Coopération Intellectuelle igazgatóját, Oscar de Haleczky varsói egyetemi tanárt, a kiváló történészt, szintén európai hírnevű tudóst. Jövedele azonban még nem egészen bizonyos.

Olaszország részéről Ugo Ojetti vesz részt az Entretienen. Az olasz intellektualizmusnak igen nagysúlyú, hazájában föltétlen tekintélyt élvező, kimagasló képviselője ő. Papinival, Borgesevel és Bontempellivel, és ha más utakon halad is, — Benedetto Croceval, a mai Olaszország leggazdagabb szelleme. Vele jön talán Roberto Paribeni is, ki éppen úgy, mint Ojetti, a Királyi Akadémia tagja.

Igen érdekes egyéniség Juan Estelrich, catalan képviselő, kiváló író és publicista. Rettenthetetlen és kiartó harcosa a kisebbségi jogoknak s az entretienek egyik legtüzesebb vitázója, Johan Huizinga leydeni egyetemi tanárt, főleg a Holnap árnyékában című új könyvének megjelenése után várják itt nagy érdeklődéssel. Ez a kiváló szellemtörténész ebben a könyvében ragyogó és élesen meglátott keresztmetszetet adja az eszmék és irányzatok európai káoszának s a múlt és jelen egybevetéséből keresi a legközelebbi jövő kitapogatható irányvonalait ezeknek az eszméknek fejlődéslehetőségei közt.

Ausztriát Alphons Dopsch bécsi egyetemi tanár fogja képviselni. Valószínűleg vele jön Richard Meister is, szintén bécsi egyetemi tanár, a klasszikus nyelvészet egyik ismert szaktekintélye, aki népvándorlaskorabeli történelmi studiumokkal foglalkozik. A mi gazdag népvándorlaskorabeli leleteink bizonyára érdekelni fogják. Résztvesz az Entretienen Royal Tyler is. Külön bemutatni nem kell. Régi ismerősünk. Ő a népszövetség tanácsadója a pénzügyminisztérium mellett. Jelentéseit negyedévenként olvashatjuk a napilapokban. Carel Capek ma divatos név európai nemzetközi viszonylatban. Ő Csehország legjelentékenyebb írója. Drámai szerző és regényíró. Rur című darabját nálunk is bemutatták s előadták számos külföldi színpadon. Legutóbb Hodrubal című regénye jelent meg magyar fordításban. Az európai krízis szempontjából érdekesek Masarykkal, a volt cseh államfővel folytatott beszélgetései. St. Wedkiewicz varsói egyetemi tanár, a lengyel kultúrélet egyik kiváló szelleme szintén az Entretien előadói közt szerepel. Neve európai szakkörökben igen jócsengésű. Népszövetségi körökben jelentős súllyal esik latba s egészen nagy egyéniség De Montenach báró, a népszövetségi titkárság osztályvezetője Genfből jön Budapestre. Ugyancsak mint Genf kiküldöttje szerepel Jean Piaget egyetemi tanár, a kiváló tudós, aki a népszövetségi Nevelésügyi Hivatal igazgatója, tehát a mostani Entretienben, amely a hu-

manus nevelés kérdésével foglalkozik, nagy szerepe lesz. Ma már biztos, hogy itt lesz Thomas Mann is. Ő volna az Entretien-en az egyetlen német. Mint emigráns résztvehet az értekezleten. A hivatalos Németország, amely a népszövetségnek nem tagja, természetesen nem is küldhet képviselőt. Románia részéről Helene Vacaresco, hazájának népszövetségi delegátusa vesz részt. Magyar részről mint elnökök gróf Teleki Pál volt miniszterelnök, Praznovszky Iván Magyarország volt párizsi követe és Huszti József egyetemi tanár szerepelnek az előadókon kívül. Résztvesz az Entretien-en Tormay Cécile a Napkelet szerkesztője is.

Egészen nyilvánvaló, hogy a magyar szellemi érdeklődés most feszülten fordul e felé az értekezlet felé, amely az európai szellemiségnek annyi és ilyen kiváló képviselőjét hozza össze Budapesten. A magyar intellektualitás öröme egészen kivételes, hogy ennyi ragyogó tehetséget, a szellemi élet élvonalában haladó neveket, kiváló írókat és tudósokat színről-színre láthat és megismerhet. Nevüket legnagyobb részben ismeri, műveikből egyéniségüket, tudásukat, törekvéseiket is ismerni tanulhatta. Ezeket az ismereteket azonban kiteljesíti, élő színekkel gazdagítja a személyes találkozás. Viszont nem becsülhető fel eléggé az a tény, hogy ennyi nagy gondolkodó, ennyi különböző eszmekörnek és szellemi irányynak leghivatottabb képviselője láthat és szemlélhet bennünket közvetlen közelből és személyes benyomások alapján ismerheti meg Magyarországot és népét. Egy sereg kapu tárul meg számunkra Európa felé, mégpedig a legkiválóbb géniuszok világosságán át.

Ebben a gondolatban köszöntjük az Entretien résztvevőit, Magyarország örömmel várt, nagynevű vendégeit.

K. M.

JÉGVIRÁG.

*Jégvirág az ablakon,
jégből van az üzenet:
aki adta, el is veszi
a nagy földi tüzeket.*

*Tükör előtt Márka
édes keblét tárja ki.
Feje fölött pálma ság,
reszketnek az ágai.*

*Szépség hercegnője ő
s engem vár, a herceget,
Istenem, mért is hagyod
túlélni e percekét!*

*Nem akarok sohasem
hírt, hatalmat, se rangot,
csak őt magát akarom én,
s keblén a két galambot.*

*Hadd boruljak rájuk
s hadd múljak el örökre,
én Istenem, így emelj fel
a mennyei körökbe!*

*Jégvirág az ablakon,
jégből van az üzenet...
Ó, be kár, hogy túl kell élni
a nagy földi tüzeket!*

Csomorkányi Pál.

RÉSZLET AZ IFJÚ PÁRKÁ-BÓL.

Irta: Paul Valéry.

Ki sír ott, csak a szél, e szertelen magány
Szélső gyémántjain gyult kinjában? . . . Talány,
Ki sír hozzám ilyen közel e könnyes percen?

E kéz, mely arcomon álompihésen percen,
Oly réveteg, szelíd, mély célért félve nyúl,
Vár, míg alélt erőm oldott könnycseppje hull,
S hogy bénán bomladó sorsszálaim közül
Egy, tiszta, tört szívem szőjje himmel körül.
Hullámár zúgja rám vad árnyát szemrehányón.
Száz szirttorok tövén megbújik nyögve, fájón,
Mint keserűn kiitt csalódás pohara,
Szorongás és panasz mélyről mert moraja . . .
Mit állsz borzongva itt és jéggé dermedt kézzel?
Mely elsodort levél imbolygó szállta vész el
Közted, két meztelen mellem fehér szigetje?
Égek ez idegen ég kötélén kivetve
S szédült szomjam fölé bort roppant fürt ragyog . . .

Ki nem kerülhető, hatalmas csillagok,
Kik kegygel külditek e muló, messze lények
Lelkébe töreit szüz, földöntúli fénynek
S a halandókra hull s itt könnyekig merül
E fejedelmi láng győzhetlen fegyverül
És öröklétekek sugár kilángolása.
Egyedül remeg itt párnából kiásva
Testem s a zátonyon, mit csodák mérge mar
Kérdem szívem, mi kin verte fel ily hamar,
A magam bűne tán vagy rajtam típró vétek?
Vagy kúszó kinja üz újból rám zárt lidércnek
Ha (mint sóhaj tükrén bársonyt aranyló lámpa)
Úgy kerül lágy karom halántékom havára.
S rég várva, lobbannak villámok lelkemen.
Ha rám tör is mind, ám testem szolgám nekem.
Egy borzongás elég s dermed sok titkos tája,
Forró fonódásom vérem feszültét várja
S látom, hogy látom ott kanyargón s aranyfényben
Erdőim bomlani bennem tisztulva mélyen . . .

Kigyót üztem ide, amely sarkamba mart.

Kállay Miklós fordítása.

UGO OJETTI.

A HATVANHATÉVES Ugo Ojetti a legtekintélyesebb olasz kritikusok közé tartozik. Mindenekelőtt, mert első sorban műkritikus és irodalmi cikkeiben is azt írja meg, ami a szemnek, a lélek szemének szól: a formát, a belső formát keresi, az egyéniség e legidőtállóbb edényét, a latinitás kötelező örökségét. S ezzel már meg is mondtuk, hogy ő a szó eredeti értelmében klasszikus; így érthető az is, hogy a századeleji nagy kritikai romanticizmusnak, mely Papini intellektuális forradalmával a professzorok irodalmi klasszicizmusát akarta megtörni, természetes ellenlábasa, anélkül, hogy valaha is nyíltan és «romantikus» hévvel támadott volna.

Igen jellemző rá, mint a vele rokonszellemű *Borgese*-re is, hogy aránylag csak későn alkottak hozzájuk érdemes műveket; közvetlen háború után történt ez, mikor az általános elégedetlenségben és a társadalom rengő talaján állva, igazolva érezték klasszikus mértékű szkepticizmusukat és a csalódott ember a felszabadult művészen át kimondhatta igazát. A *«Mio figlio ferroviere»*, noha nem a legjelesebb műve, e szempontból igen jelentős és a *Borgese Rubè*-ja mellett legtárgyilagosabban ismertet meg a nyugalmi pont felé erjedő háborúutáni olasz társadalommal. Szemét elsősorban művészi, sőt tegyük hozzá, műtörténeti látása teszi élessé, elfogulatlanságát a gúny biztosítja, biztonságáról pedig nagyarányú műveltsége és érdeklődése győz meg bennünket.

Ez az alapos műveltséggel fékezett kíváncsiság és érdeklődés leghatározottabban főművében jelentkezett, melynek ezt a címet adta: *«Cose viste»*: látott, vagy kihasználva egy melioratív árnyalatot, bátran mondhatjuk, *meglátott* dolgok.

Van ebben a művében mindenről szó, amit csak egy aggódó, de mégsem pesszimistán gunnyasztó elme, mozgékony szem a világból egy-egy cikk súlyáig megláthat és kimeríthet. Apró történetek, tájrajzok, emlékek, arcélek, futólagos megjegyzések: a modern naplóírás témái, amelynek lapjai közé a szellemi és társadalmi élet minden váltakozó szele elhatol. Ujságkritika ez valójában, de a legmagasabb fajta, amilyen e mulékony műfajban lehetséges. Egyébként új műfaj is, melyet a franciáknál is néhányan nagy sikerrel művelnek: a látott dolgoknak íróniával, könnyed lirizmussal vegyített feltárása; a régi, merevebb essay hangja helyett hajlékony, közvetlen társalgás, melyben a magas műveltség is fájdalommentesen hat.

E műfaj szinte hivatalos irodalmi rovatának, a híres olasz «harmadik lap»-nak ma Ojetti legjelesebb s talán legolvasottabb művelője. Ide írta nagyhatású könyvének anya-

gát s higgadt izlésével és ítéletével, látatlanban itt nevelt fel egy nemzedéket, mely tárgyilagosságra és klasszikus mérték-tartásra törekszik. Irodalmi ítéleteit igen komolyan hallgatják ma meg Itáliában, már csak azért is, mert a külföldi irodalmakat igen alaposan ismeri — és az olasz irodalmat is ezért ismeri igazán: azok felől közelít hozzája.

Más irodalmak kritikusi közül alig is lehetne vele párhuzamba állítani valakit, mert — amint említettük — ő első-sorban műbíró, aki ez Olaszországban annyira életképes műfajban — kortársai szerint — a legnagyobb s irodalmi tekintélyét is voltaképen ezzel alapozta meg.

Jellemzésére mutatóba leközljük Papinihoz írt egyik levelét, melyben az olasz regényt védi meg és higgadt, klasszikus modorával példát mutat a nyugodtabb hangú és éppen ezért hatásosabb essay-írásra.

f. j.

Levél Giovanni Papini-hoz.

Írta: Ugo Ojetti.

Kedves Papini,

meg kell vallanunk, a vitánk közbeszólói között igen sokan, az ön *Mai irodalomról* írt cikke helyett, bizonyára csak a csupa füstbe és lángba borult kommentárokat olvasták, melyekkel néhány népboldogító megzavarta az olvasók szemét. Most, hogy a láng meghamvadott, ha a füst még nem is oszlott el egészen, el kell intéznünk egymás között egy kalendáriumi kérdést, amit több közbeszóló élénken hangsúlyozott. Ön azt írta (jobb prófétának gondoltam): «Nem hiszem, hogy sokan hibáztatnak majd érte, ha megkockáztatom kimondani, hogy napjaink olasz irodalma inkább egy októberi mezőhöz hasonlít, mintsem májusihoz». És én néhány lappal hátrább «Irodalmunk márciusi időben él: több rügy és bimbó, mint virág és gyümölcs; de aki tud látni, igen sokat ígérő bimbók». Október, március, mit is mondjak: ha testi szemünkről volna szó, vagy önnek vagy nekem kellene sürgősen szemüvegeshez mennünk.

Szerencsére, a lélek szeméről van szó, amelynek az illúzió örömet köszönhetjük; s így mindegyikünk ragaszkodhat a maga időjóslatához, hiszen ez inkább a vérmérséklet dolga, mintsem a hőmérsékleté. Én, lássa, ha a Kolosszeum vagy a Termák belsejében sétálok, jobb napjaimban, azzal áltathatom magamat, hogy ezek nem is romok, hanem néhány napra félbehagyott épülő falak, egy méltósággal teljes és mintaszerű gyár épületei, mely, ha tovább épül, pár hónap múlva készen lesz. Játék ez, mondja ön. Lehet; de éppen mert ezzel a hittel nézték Michelangelo vagy Bernini ezeket a szétomló architektúrákat, azért tudták oly élővé képzelní és a maguk módján újjáalkotni. Nekem persze csak délibáb-játék, sóhajtozó merengés; nekik, ez óriásoknak, a teremtés egy mozdulata volt.

Mégis, a fiatal íróknak adott két tanácsáért hálásak lehetnek azok, akikben egy csepp igazságos szeretet él irodalmunk iránt. Az első az volt, hogy ne burkolózzanak bele holmi filozófiai zsargonba, mint valami szellemek megizzadt lepedőjükbe; — már csak azért sem, mert ez már senkit el nem képeszt, még a középiskolás versenyek bírálóit sem, és ha némely olvasó eltátja száját, nem a csodálatért van, hanem mert ásitania kell; irodalmunk

történetében az ilyen maskarádéra csak szomorúan emlékezhetünk, mint például a tizennyolcadik század közepén gyártott Chiari-fajta regényekre, melyeknél, Barlettivel szólván, «szeszélyesebb és természetellenesebb dolgokat sehol Európában nem lehet találni — és nálunk sem».

A másik hasznos tanácsa : emlékeztette ezeket az ifjakat, hogy irodalmunkban mindig azok a művek örvendettek és még örvendenek ma is általános csodálatnak, amelyek sem regények, sem novellák, sem nem színművek. Hogy ez ifjak között annyian nem érzik magukat irodalmilag gyakorúnak addig, amíg még nem írtak kisregényt vagy nagyregényt és ha egyik modornak befellegzett, hamarosan keresnek egy másikat a franciáknál, spanyoloknál vagy Angliában, mely — így remélik — alkalmasabb lesz, hogy a kiadókat és olvasókat elsodorják, ez azért is van így, mert egy kezdőnek kétszázlapos elbeszélést és dialógust megírni sokkal könnyebb és símább dolognak látszik, mint írni valami komoly történelmi, moralista, kritikai vagy vitakönyvet, amelyeket ön méltán dicsér és ajánl. Valaha ezt az ifjúkori kanyarót a Madonnához írt szonetteknek, Filli-hez írt dalocskáknak, jambusos drámáknak és közkedvelt epigrammáknak nevezték. Nem nagy baj. A kor és az olvasók majd kioperálják ezt a betegséget is, sokkal hamarabb, mintha nagyon is tiltakoznánk ellene.

Nem csoda. Nézzük csak meg a hírlapok harmadik oldalát : a háború előtt minden második vagy harmadik nap talált ott az ember egy-egy novellát, manapság minden két-három héten. Nyilvánvaló, az ujság óvta meg az írók legjobbait a kísértéstől, hogy novellákat merjenek írni és regényt komponálni és arra kényszerítette őket, hogy röpké megjegyzéseket és leírásokat közöljenek az élet dolgairól, külföldi szokásokról, az irodalmi és erkölcsi kritika és polémia terein kalandozva, amíg csak a meggyőzés műfajához, vagyis az ékesszólásig el nem jutottak. Ám az az egészen újkeletű felfogás, hogy az irodalom csak regény és színház, vagyis csak *szép* legyen, de irodalom ne, és aki nem ír regényt vagy komédiát, az kinnreked az írók körén, sokkal súlyosabb bajt okozott kultúránknak. Igazán már odajutottunk, hogy egy országban, amelynek történelme tele van misztikusokkal, tudósokkal, művészekkel, történészekkel, kutatókkal, filozófusokkal, gazdasági írókkal, hadvezérekkel, azt mondani egy tudósra, építészre, felfedezőre, orvosra, hogy irodalmár, ez elnevezés ellen úgy lázad fel, mintha megsértették volna, úgy értelmezi, hogy regényírónak, vagyis mesemondónak bélyegezték meg ; és mikor írni kezd, barbár akar lenni, gőgösen és fölényesen túloz, mert világosan, renddel és tiszteségesen írni csak nem illik olyan komoly embernek, mint ő. És ismétlem, hogy ez csak nálunk van így. Párisban, ha egy tábornokot irodalmárnak nevezel, megnedvesedik a szeme, mert a Negyven Halhatatlanra gondol, akik mind irodalmi emberek, írók. Angliában Disraelitől Balfourig az irodalom dísz és fényes garancia még a politikusok között is.

Egyben azonban nem értek egyet önnel. Ön tagadja, hogy az olaszok regényt tudnának írni. Nos, e bizalmatlanságban, mely egyúttal egy kissé elárulja e műfaj iránti megvetését is, önnel igen előkelő elődjai vannak. Mert Carduccitól egyenesen Petrarcaig ugorhatunk, aki méltatlankodva írta, hogy nem olvasta a Decameront, «mert túlságosan testes, a népnek van írva és — prózában». Franciaországban is találhat olyat, aki egyetért önnel, éppen azon a földön, amelyet, talán néhány évet már megkésve, még mindig az olasz írók egyedüli és imádott nevelő-anyjának hisz. Jacques Bainville

mondotta ki ezt a kemény ítéletet: «a legfőbb tévedése az ostoba tizenkilencedik századnak, hogy a regényből műalkotást csinált, sőt azt is látott benne». És nemrég egy másik író is, aki igen kedves lehet sok katolikus írónak s lehet, hogy önnek is, Henri Massis, kis könyvecskét írt *a regény művészetéről*, amelyben ez az állítólagos ellentmondás a regény és műalkotás között szelvében-hosszában megtárgyalatik, kezdve Stendhal-nak Balzac-ról szóló gúnyos teóriáján, mely szerint Balzac kétszer írta meg regényeit: először folyamatos okossággal és azután újra, megtűzdelve csupa szép mondattal. De ezen most ne vitatkozzunk. Arról beszéljünk inkább, hogy a *Promessi Sposi* hazájában lehet-e szó, mennyiben és hogyan, a regényről, mint műalkotásról.

Most nem beszélek arról, hogy ön mit ért az «igazi és sajátos» regényen, miután ezzel a névvel nevezik a *Copperfield David* «*A la recherche du temps perdu, Le Rouge et le Noir* és *Ulysses*» című könyveket, ami éppen annyi, mintha egy sziciliait és lappot európainak nevezünk, mert hiszen tagadhatatlan, hogy ezen az Európának nevezett földrészen élnek és ezért kétségbe kell esnünk, ha közös vonásaikat akarjuk megtalálni. Ma már talán alig van regény, amelyet meg ne lehetne kémiailag tisztítani különböző elemektől, amelyektől ön is megtisztogatja Manzoni-t és találni benne lírát, szatírá-t, történelmet, krónikát, ékesszólást és önéletrajtot. Már jó ideje például annak, hogy megoldódott a probléma, hogy Gustav Flaubert lelkéből mennyi van az «Emma Bovary» lelkében, még pedig oly értelemben, hogy nagyon is sok van; de hát ezzel le akarjuk-e tagadni, hogy ő regényíró?

Ma csak ezt akarom megállapítani: először, hogy az olasz írók bizony utolsónak érkeztek el az elbeszélő művészethez, mert irodalmunk udvari hagyományában az elbeszélő művészet mindig alacsonyabb rangúnak tetszett, nyersnek, esetlegesnek, szinte tájszólásnak; másodsor: annak ellenére, hogy ebben a műfajban annyi akadállyal kellett megküzdeniök, ezek az írók néhány év alatt olyan műveket alkottak, amelyek nemcsak a fent említett képességet bizonyítják, hanem azt is, hogy megtörhetik azt az ellentétet, amely az irodalom és regény között van s amelyet ügylátszik, néhány francia és angol kritikus szerint az ő íróik sem tudtak megoldani.

Persze, a szokásos *Piccolo mondo antico* és *Malavoglia*, mondja ön. Most hagyjuk ezeket. Mindig meglesznek a maguk hívei. De hát a holtak közül egészen kihagyjuk-e Matilde Serao *Fantasia*-ját, De Roberto *Viceré*-jét, Calandra *Bufera*-ját, Oriani *Disfatta*-ját és Rovetta *Barbarò*-ját és *Mater Dolorosa*-ját? Tudom, valóságos botrány említeni az olasz írók között Gerolamo Rovettát és egyetemi szakférfiak történetkönyveiből, mint például Vittorio Rossi professzor úrétól is száműzve van. De itt arról az olasz magatartásról beszélünk, amely eleven típusokat tud alkotni, képzelőereje van, ért az emberi szokások és cselekedetek megelevenítéséhez; merész vagy naiv dolog e tulajdonságokat Rovettától elvitatni. És ne beszéljünk talán az *Innocente* és a *Trionfo della Morte*-ről sem? Brunetière azt mondta, hogy a *Trionfo* első fele, a stílusa, kemény józanságával és érzelmevilága bensőségével, a legjobb francia és orosz regények lapjait éri el. És mivel Svevot Schmidt-nek hívták és kissé nehézkes olasz nyelven írt, talán elfelejtjenök? A *Coscienza di Zeno*-t méltán dicsérte és csodálta sok francia, Proustra emlékeztetve. Ennyi ajándékkal és ennyi hanyagsággal, kedves Papini, hamar megszegényedünk ám!

Mit mondjak? Tozzi *Tre croci*-ja, Moretti *Segno della croce*-ja, Deledda

Cenere-je, *Cicognani Velia*-ja ; van sok külföldi regény ezekből az évekből, amelyek tisztábbak, elevenebbek, emberibbek és eredetibbek ezeknél? Ön nem megy divat után ; s mikor itél, ezt saját szenvedélyével és agyával cselekszi. Hogy lehet az, hogy mialatt az olasz regényről oly sötét sorokat írt, legalább e négy regényt nem látta meg? Nekem éppen az ad reményt az elbeszélő irodalmunk jövőjére, hogy olyan változatos, és nemcsak az író őszinteségét leplezi le, hanem bizonyossága annak is, hogy az új gyártelep, a kapuinak és az utcára és égre nyitott ablakainak számából ítélve, nemcsak jól megépített, hanem tágas is lesz : a sokféleség változatai Panzini moralizáló elbeszéléseitől Bontempelli metafizikai novelláiig futnak, amilyen két író a francia elbeszélők között, miután France és Louys meghalt, nehéz találni : vagy Adolfo Albertazzi-tól, aki nagyon félnéken mesélgetett, mintha a közönség nem hitt volna neki, a szép és bánatos emlékü Ada Negri és Fausto Maria Martini novelláiig ; Pirandello *Fu Mattia Pascal*-jától Borgese *Rubè*-jéig, Beltramelli *Uomini rossi*-jától Chiesa *Tempo di marzo*-jáig, Fracchia *Angela* jától Baccheli *Diabolo*-jáig és Cinelli *Castiglione*-jáig mennyi változat. És nem tudom, mennyit felejték meg ki, hogy hosszú litániába ne kezdjek.

Tegyük még hozzá, hogy nálunk egy regényíró, még akkor is, ha a módszeres, vagy amint mondják, standardizált munkáról alaposan megfeledkezett, még mindig képes egy egyszerű és előbb csak magának és később a közönségnek szánt könyvet írni. Zuccoli : *Le cose più grandi di lui*, Brocchi : *Netty*, Da Verona : *La vita cominci domani*, Cotta : *Il figlio inquieto*. Olaszországon kívül, máshol, ezek a regényírók hamarosan regénygyárosok lehetnének, akik híven követik a közönség és a kiadó intéseit, de füttyülnek a kritikára. Nálunk azonban, akár elhatározásból, akár szükségből, inkább néhány évig belső száműzetésbe mennek és sohse felejtik el az utat, melyen emelt homlokkal térhetnek vissza az anyai házba.

Mondottam, hogy ez az irodalmi munkásság az utolsó harminc évben zajlott le, a legkülönbözőbb nehézségek ellenére is. A kevés olvasónő és még kevesebb olvasó természetesen külföldi regényekkel táplálkozik, különösen franciával és angollal, mert ez volt az anyjuk, nagyanyjuk és dédanyjuk szokása is : mert a francia és angol nyelvet már gyerekkorukban megtanulták és nagyon sűrűn használják az előkelő világban ; és mert ezek a nyelvek, azt hiszik, szavatolnak a regény kitűnőségéért, mint egy Oxford Streeti vagy egy Rue de la Paix-i szabó neve a ruha elegenciájáért. Azután a nyelvi egységhez, amelyet ezek a mi íróink a dialógusban is igyekeznek elérni, még hiányzik a valóságos életnek a segítsége, mert ha igaz is az, hogy a nemzeti egység mintegy hatvan éve és különösen a háború után a tájnyelvek mindkevésbébbé használatosak Torino, Milano, Genova, Velence és Nápoly vezető osztályainak körében, ők mégis kénytelenek a beszélt nyelvnél megmaradni, különösen vidéken ; a toscan földön kívül élők nem tudják másképen kifejezni magukat, mint a maguk nyelvén, az az olasz pedig, amelyet a kispolgárság igyekszik házon kívül használni, nem éri el a tájnyelvek festői gazdagságát és kifejező erejét, hanem megmarad az illető dialektus és egy szegényes szótár sápadt keverékének. Így hát mivel valamennyi francia és angol olvasó ugyanazt a nyelvet beszéli, amelyben a regények vannak írva és így bennök önmagukat látják tükröződni, magának az olasznak sem tűnik fel idegenebbnek a hazainál, mert az olasz közönség háromnegyedrésze a saját olasz regényeiben még mindig érzéseinek, cselekedeteinek és szavainak mintegy udvari jellegű alkalmazást és «letisz-

tázott másolatát» találja. Ha ez a megállapítás régi is, sajnos, még mindig igaz és még a színházra is ránehezedik. De már néhány év múlva, amidőn Olaszország már nemcsak a szokásokban, hanem a legintimebb elbeszélő nyelvében is egységes lesz, már elkésett és téves megállapítás lesz és éppen ezért kell bízunk az elbeszélő művészet fejlődésében, amely egy állandóbb és egységesebb társadalomban megtalálja mindig általánosabbá váló meséjét, alakjait és ellentéteit és az olvasók erről mindjobban és őszintébben meggyőződnek. Ezért, ha valamit meg kell köszönni önnek, ez az, hogy ön előljárt, tanított és prédikált ezért az egységért.

Azt kérdeztem imént öntől, hogy mi az igazi és sajátos regény. Most látom, hogy ön, célozva a lovagi eposzokra, megállapítja, hogy nincsen bennük semmi, ami megfelelne a modernnek intim és analitikus elbeszélő művészetének. A regényen tehát ön az efajta analitikus regényt érti? És csak erre volnának képtelenek a mi íróink? Az ön ítélete, úgylátszik, általános. De hogyha csak erre az analitikusra vonatkozik is, engedje meg, de — miután a franciákkal való összehasonlítás divatja elmúlt, akik természetük szerint moralisták, casuisták, sőt sofisták — a mérleg a mi javunkra billen. Mert az olaszok Bocaccio-tól Manzoni-ig és Vergá-ig az elbeszélést, ha még oly kicsiny, de mind valóságos tények sorozatának tekintik és a személyeknek úgynevezett lélektanát a külső és gyakorlati mozzanataikban ragadják meg, amidőn az éppen mozdulatokban, beszédben, cselekedetekben fejeződik ki, amely a klasszikus irodalom sajátja s így a franciáé is, midőn Corneille-től Molière-ig ez a latin megjelölés volt három századon át dicsősége; a mieink az értelem síkjáról soha le nem térnek, nem vesznek bele a képzelet útvesztőjébe, a tudatalatti és az ösztön automatizmusának vizsgálatába, hogy húsz oldalnyi traktátus után végül is egy be nem fejezett sóhajban vagy kifejezett kételyben rekedjenek meg. Megengedem, hogy James Joyce-tól Proust-ig, Dosztojevszkij-től Csehov-ig ennek a tétova bolyongásnak a félhomályban megvan ma is a varázsa, csak azt nem hiszem, hogy ez az olasz értelemnek mintája lehetne.

Végül is köszönöm önnek, hogy miközben a nyomdából javításra sorba érkeznek a próbaívek, nem fáradok bele a Dekameronba és két lap között el-eltűnődöm, tekintetemmel végigkutatva a szürke és haragos eget. Ő sem akarja észrevenni, hogy már jó egynéhány napja megjött a tavasz.

Füsi József fordítása.

CSILLAGOKBA KÉNE...

*Csillagokba kéne
Nevedet keverni,
Az egész világot
Véle teleírni.*

*Piros szerelmedből
Rózsakertet vetni,
Rózsakertet vetni,
Magam belévetni.*

*Magam belévetni
Violakarodba,
Violakarodba,
Aranyos csókodba.*

Számadó Ernő.

PAUL CLAUDEL:**BALLADA.**

Elmentünk s visszajöttünk csak megint, de most valóban vége már.
Isten hozzátok kedvesek, kiket szerettünk, nyugtalan kocsink oly
messze visz.

Mondottunk búcsúszót, játszottunk búcsúszót, de most valóban vége már.
Nem válhatok le a világról mint levél, úgy vélitek? de majd meg-
érzitek, hogy elszakítom én a testet is.

Isten veled, anya. Minek zokogni, mint kinek szívében még a vágy nagy?
Törvény szerint keringő dolgokat nekünk siratni kár.

Hát nem tudod, hogy árny vagyok, ki elsuhan, s te is csak tüne-
mény és árny vagy?

Mi nem jövünk közétek vissza már.

És minden asszonyt elhagyunk, hűséges hitvesünket és gyűrűzött
kedvesünket.

Egészen elszakítva, szabad utasok vagyunk, nem biztatnak se asz-
szonyok, se gyermekek.

E végső órán mégis nézz reám és bennem teljesülj meg,
Arcod ragyogjon rám, midőn itt meghalok és ismeretlen tájra ébredek,
Egy tündér pillanat örökre elragad, ragyogj reám! még egyszer nézz
reám e súlyos pillanatban.

S szeresd a gyermeket, növeld gyermekünket, sorsod bárhol is talál,
Vezesd a véreből való fiút, ki atyjának nevét fiának adja majdán.

Mi nem jövünk közétek vissza már.

Barátok, Isten veletek! Bizalmatok beteljesült, vágyunk a végte-
lenbe tört előre,

Csak még kevés idő és fájdalom. Az otthonos világ édes lesz nek-
tek, s benne béke él.

Itthagyjuk a végső megismerést, vegyétek és buzduljatok belőle,
Az ember hasztalan az emberért és meghal az, ki életet remél.

Ti laktatok velünk, hiú tudás, falánk és hasztalan vagyunk!

«Művészet, tudomány, szabad világ...» — ó, testvérek, mi tart-
hat minket még, melyik szabály?

S mért is marasztal oly nagyon? eresszettek, a messze utakat ma-
gasztalom.

Mi nem jövünk közétek vissza már.

AJÁNLÁS.

Ti parton ültök, elmegyünk, a hidat visszavontuk, nincs közöttünk
semmi szál.

Ne várjatok, nincs birtokunk, csak gyöngye felhő, fönny az égen
tisztá táj,

S Isten szavára fölszakadt vizek fölött az olthatatlan nap, örök sugár.

Mi nem jövünk közétek vissza már.

Horváth Béla fordítása.

JOHAN HUIZINGA:

Johan Huizinga a Cooperation Intellectuelle üléseinek legszorgalmasabb résztvevője. Egyetemi tanár Leydenben, a holland akadémia történelem-filológiai osztályának elnöke. Művelődéstörténész, ennek vallja magát, erről tesznek tanúságot művei: *Erasmus, Wege der Kulturgeschichte, Herbst des Mittelalters, Holländische Kultur des 17. Jhts* stb. De elsősorban a szellem jelentősége érdekli a történelemben és a jelenben egyaránt. Az anyagi erők szerepével (pl. gazdaságtörténet) nemigen foglalkozik. Nem tagadja meg őket, csak éppen fontosságukban kételkedik. Ha a mult arculatát keresi, a költészet, a képzőművészet ütőerén tartja kezét. Még sehol másnál nem láttam, hogy egy történész ily komolyan keresse szerelem-analizise segítségével a korok uralkodó tüneteit. Itt jutunk el Huizinga *íróságához*, nagyságához. Nem a szavak zenéjében, nem a megfogalmazás nagyszerűségében rejlik ereje, de a meglátásban, a felismerésben. Stílusa telítve van idegen szavakkal, klasszikus görög és latin kifejezések mellett felhasználja a nyugati nyelvek majdnem valamennyiét. Mintahogy súlyos köze van a spanyol, olasz, francia, angol, német műveltséghez. Európéer és tisztában van helyzete komolyságával és kötelességével. A legutóbbi munkája: *Im Schatten von morgen* napjaink állapotával foglalkozik. Nem «krízisirat» ez, nem unalmas siránkozás Európa jövője felett. Szembenéz a tényekkel, leméri jelentőségüket. Súlyos, elítélő bírálatot mond. Azért, mert mint könyve előszavában külön ki is emeli, optimista. Egyéb írásaiban is foglalkozik mai problémákkal. Az amerikai szellemről írott tanulmánya kitűnő. Sőt úgy érezzük, hogy nem a történetírás az igazi feladata, hanem a korunk szellemiségének irányítása. A jövő lehetőségeit, útjait keresi. A történelmet csak nyersanyagként használja fel, összehasonlításra, hogy korát tisztábban, hagyományjaiban lássa. A történelem az élet tanítómestere, tanítja egy latin mondás. Nos, Európászerte ott állnak a napi politika mezején, de felülemelkedve köznapi jelenségein, a történetírás nagy mesterei. Mint a szellem emberei állnak őrt, harcolnak a jövőért. Huizinga professzor a legelső sorból való.

HŐSISÉG.

Fejezet a szerző «A reggel árnyékában» című művéből.

NEM AZT jelezték Nelson zászlóin Trafalgar előtt: «England expects that every man will be a hero», hanem: «England expects that every man will do his duty». 1805 táján ez elég volt. Nem is lehetett többről szó. A Thermopylaenél elesetteknek is elég volt, akiknek sírkövén a valaha költött legszebb, halhatatlan sorok állnak:

*Itt fekszünk, vándor vidd hírül a spártaiknak,
Hogy hűn hajtottuk végre parancsaikat.*

A jelen idők aktív állampártjai mindama hatékony eszmékre és nemes ösztönökre hivatkoznak, amelyekről Trafalgar és Thermopylae már bizonyítást tettek: fegyelem, szolgálat, hűség, engedelmesség, áldozatkészség. De ez a szó, kötelesség, nem elég nekik a megmozduláshoz, felvonták hát a heroizmus zászlóját. «Fasizmus elve a heroizmus, a polgárságé az egoizmus». Ezt olvashatta az ember azokon a választási plakátokon, melyek az 1934-es választásokon Itália házainak falát beborították. Egyszerűen és beszédesen, mint egy számtani egyenlet. Elintézett dolog és tantétel.

Az emberiségnek minden időben szüksége volt a magasabb emberieség víziójára, az emberi erőnek és a hatványozott fokú bátorságnak a víziójára, hogy támaszra találhasson az élet nehéz harcában és hogy bizonyos tettek nagyságát megmagyarázhassa. A mitikus gondolkodás a megvalósított nagyságot az emberfeletti szférába helyezte. A hőroszok félistenek voltak: Heraklesz, Theseus. Még Hellas virágkorában átvitték a fogalmat közönséges halandókra: a hazáért elesettekre és a zsarnokölőkre is. De ezek mind halottak voltak. A heroikus eszme lényege a halottkultusz volt. A hősosz fogalom a megboldogult fogalma mellett állott, közvetlen közelében. Csak később és akkor is tulajdonképpen retorikában vitték át, itt-ott élőkre.

A keresztény gondolkodásban a hősiesség eszméjének a szentségéhez viszonyítva el kellett halványodnia. A feudális idők nemesi életfelfogása a lovagiasság eszméjét emelte a heroizmus összes megnyilatkozásai magaslátára: a nemes szolgálat, keresztényi kötelességérzettel párosulva. A gótikus vízió aztán a régi hősiességről való emlékeit, a neuf preux rendszerében, mint egy kártyajáték figuráit formulázta meg.

A reneszánszsal a felsőbb emberinek egy újabb elképzelése támadt az európai gondolkodásban. A hangsúly inkább a szellem értékeire és az e világban való forgolódásra kerül. A *virtuoso*-ban és a *uomo singulare*-ban a bátorság csak egy erény a sok közül, az önfeláldozás már nem uralkodó vonása és siker a fődolog. A spanyol Baltasar Gracián ezt a magatartást még a XVII. században is a *heroe* szóval jelöli meg. Azonban ugyanebben a században a francia hős szó új csengést kap. A francia szomorújáték a heroizmus vonásait a tragikus hős vonásaihoz köti, miközben a politikai hősnek imádása feloldódik a pompázatos dekoráció és a retorika fényében.

A XVIII. században a nagy ember fogalma ismét módosul és elveszti egységét. Racine hősei most Voltaire hőseivé válnak, akik kizárólag kulisszák között élnek. A feltörő demokratikus gondolat ideáljának képét a római polgári erények régi alakjában keresi. A felvilágosodás, a tudomány és emberiség szelleme az ideál megvalósulását a *zseniben* találja meg, mely — ismét más árnyalatban mint a reneszánsz *virtuoso*-ja — a heroikus vonásait viseli. A bátorság dühös cselekedete a zseni fogalmában nem áll előtérben. De a feltörő romantika egy újabb hőstípust fedez fel, a germán és kelta hőseket, ez a típus mint szellemi érték, rövid időn belül háttérbe fogja szorítani a görög alakokat. E képzetnek archaizmusa, bizonytalansága, féltelensége és komorsága óriási szuggesztív varázst gyakorolt arra a lélekre, mely mindenben az ősök felé fordult. Különösen megjegyzendő, hogy a modern heroikus fantáziája hangja háromnegyed részben a hamis és mégis olyan fontos Osszián-költészetben pendült meg.

A XIX. század egész folyamán a heroizmus elképzelése csak nagyon kis méretben volt az *utánzás* tárgya vagy a követés ideálja. A lovag-ideálban hangosan felcsendülő «legyetek olyanok, mint ez», annál halkabban szólott a tömegben, minél inkább a történeti múltban való elmélyülés eredményévé vált a hősök képe. A germán hősök képe a professzorok agyában született meg, akik a régi költészetet és történelmet anélkül ismertették meg, hogy saját életük alakításában Siegfriedet és Hagent ideáljukká tették volna. A XIX. század szelleme, ahogy azt az utilitarizmusban, polgári és gazdasági szabadságban, demokráciában és liberalizmusban, kifejezve látjuk, kevésbé hajlott emberfeletti normák felállítására. Mégis a heroikus ideál újabb fejlődést ért el, mégpedig angol-szász formában.

Byron fergetegének már vége volt, mikor Emerson felvette a tollat. Az ő fogalma szerinti hősiesség csak kis méretben jelent reakciót korának szellemével szemben. Művelt, optimista, elegáns ideál ez, amely nagyon jól összeegyeztethető a haladás és szelidség eszméjével. Dacosabban szól Carlyle, de az etikán s a kulturális értékeken nyugvó erős hangsúly nála is megvonja a hős képétől a vad erőszaknak és a minden veszéllyel szembezállásnak vonásait. Az ő *hero-worship*-jét általában alig lehet bösz prédikációnak, vagy pedig egy kultusz megteremtésének nevezni. Az angol-szász életművészet, ahogy Ruskin és Rosetti megfogalmazták, hathatósan segített elő oly heroikus ideált szolgáló, fővonásaiban irodalmi hódolatot, mely a megkívánt társadalmi korlátozásokkal könnyen volt összeegyeztethető.

Jakob Burckhardt, aki korának tökéletlenségeit mélyebben látta és élesebben ítélte el, mint bárki más, a reneszánsz emberének megfogalmazásához csodálatosképen nem használta fel ezeket a fogalmakat mint: heroikus és heroizmus. Az emberi nagyság új vízióját jelentette ez, mely a romantika zseni-fogalmát szenvedélyesebb vonásokkal gyarapította. Burckhardt csodálata a bösz cselekvő-erő s az egyéni élet önelégült jellege iránt, szöges ellentétben állott a demokrácia és a liberalizmus minden ideáljával. De mégsem dicsőítette ezeket sohasem mint erkölcsi vagy politikai programot. A magányos individualista így értékelte alá korának általános állásfoglalását. Burckhardt az energia minden csodálata mellett túl esztétikus gondolkodó volt ahhoz, hogy a gyakorlati heroizmus modern ideálját megalkothassa. De egyszerűsége túl kritikus is, hogy a heroizmus fogalmával elválaszthatatlanul összefüggő mitikus és kultikus elemnek szabad teret engedjen. Ha *Weltgeschichtliche Betrachtung*-jában a «történeti nagyságról» beszél, mindig «a nagy individuum» megjelölést használja s nem a hősiesség terminológiáját.

Egy ponton azonban e fogalom újabb értelmezését egyúttal elő is készítette: a nagy individuumnak — azzal a képpel való megegyezésében, mely képet a reneszánszból merítette — az etika törvénye alól való valóságos feloldódást tulajdonít, anélkül azonban, hogy ezt bölcséleti úton értelmeznék.

Nietzsche, ki Burckhardtnak volt tanítványa, a legmagasabb emberi értékről alkotott elképzeléseit merőben más szellemi kérdésekből fejlesztette ki, mint amelyeket mesterének nyugodtan szemlélődő szelleme valaha is ismert. Az élet értékében való tökéletes megrendülés után jutott el Nietzsche ahhoz, hogy hős-ideálját kihirdesse. Oly szférában alakult ez ki benne, melyben a szellem mindent, ami állam-rendet és társadalmi együttélést jelent, messze maga mögött hagy: a fantasztikusan látónak nem államférfiak és miniszterek, hanem költők és bölcsék részére megfogalmazott elképzelése.

Tragikus íze van annak, hogy a hősi ideál elfajulása a Nietzsche filo-

zófiáját kísérő felületes elragadtatásnak abból a hullámveréséből indult ki, mely az 1890-es években széles körökben terjedt el. A költő-filozófus gondolata, mely kétségbeesésben született meg, eltévedt az utcán, mielőtt a letisztult gondolkodás csarnokait illette volna. A századvég tucat-embere úgy beszélt az übermenschről, mintha a nagybátyja volna. Nietzsche gondolatának ez a korszerűtlen vulgarizálódása kétségkívül kezdete annak a szellemiségnek, mely most a heroizmust programmá és jelszóvá avatja. A hősiség fogalma emellett oly meglepő elváltozást hozott, hogy mélyebb értelme teljesen elsikkadt. A hős neve, ha a retorikában ez alatt élő személyeknek ki is jutott, alapjában véve mindig oly megtiszteltetést jelentett, mely ép úgy, mint a «szent» elnevezés, csak halottakat illett. A hála díja, melyet élők adományoztak holtaknak. Nem azért indult el valaki, hogy hős legyen, hanem hogy kötelességét teljesítse.

A népszerű despotizmus különböző formáinak uralomrajutása óta a «heroikus» beszéd tárgyává lett. A heroizmus programmpont. Sőt új morált akar jelenteni, mert oly sokan gondolnak arra, hogy a régít már nem használhatják, vagy szükségük sincsen rá. Dőreség lenne, ha ennek a szellemi iránynak értékét minden további nélkül tagadnánk. Meg kell vizsgálnunk valódiságát és tartalmát. A heroikus iránti elragadtatás a legbeszédesebb jele annak a megismeréstől és megértéstől a közvetlen élmény és tapasztalás útjára való eltolódásnak, melyet a kultúrkrízis magjának nevezhetünk. Magának a tettnek dicsőítése mint olyan, a vizsgáló erőnek az akaratra gyakorolt erős ingerek által való megtévesztése, eszme elködösítése tetszetős ámitások segítségével, mindezek olyan komplikációk, amelyek antinoetikus élet őszinte ismerője számára a heroizmusnak éppannyi önigazolását tartalmazza. Az olyan heroikus beállítottság pozitív értékét, melyet az állam javára a tekintély szisztematikusan mozdít elő, el kell ismerni. Amennyiben a heroizmus magasabbrendű személyi öntudatot jelent, mely arra hivatott, hogy valamely általános feladat megvalósításában az összes erők latbavetésével az önfeláldozásig menően közreműködjék, oly beállítást jelent, melyre minden időknek szüksége lehet. Emellett a hősiség fogalmában jelenlevő költői tartalom kétségkívül nagy értéket jelent. A cselekvő egyén általa mindama feszültség és exaltáció részesévé lesz, melyben nagy dolgok születnek.

Nem kétséges, hogy a modern technika azáltal, hogy az életet és a mozgást egyidejűleg annival biztosabbá tette, a mindennapi bátorság szintjét erősen emelte. Mennyire megrémülne Horatius, ki a hajózást mint istenkísértést énekelte meg, valamely repülőgép vagy tengeralattjáró láttán. A lehetőségek egyúttal a készséget is megnövelték, hogy valamely intenzív veszélynek minden habozás nélkül kitegyék magukat. Az aviatika fellendülése és a heroikus ideál kiterjedése között minden bizonnyal megvan az összefüggés. Nem kétséges, mely téren valósul meg ez az utóbbi a legtisztább formában ott, ahol erről nem beszélnek, tehát a légi és tengeri forgalom szolgálatában.

A heroizmus korlátokat tör. Szükséges, hogy e világon a korlátokat időnként áttörjék. Itt ismét azokra a gondolatkörökre bukkanunk, ahol ítéletünk antinomikusan meghatározott marad. Senki sem kívánhatja, hogy a dolgok minden szempontból azokon a síneken gördüljenek tovább, melyekre őket a tökéletlen törvények és még tökéletlenebb erkölcsök helyezték. Heroikus megmozdulás nélkül nem történik meg a niceai zsinat, a Merovingok elűzése, Anglia meghódítása és megalapozása, a reformáció, Hollandia felkelése és a szabad Amerika. Azon fordul meg minden, *ki és hogyan* lép közbe és

mire hivatkozik. Terapeutikus értelemben azt mondhatjuk: könnyen lehetséges, hogy korunknak szüksége van heroikus eszközökre, de azzal a feltétellel, hogy ezeket az igazi orvos helyes módon veszi igénybe.

Ez a kép aztán a heroizmusnak más szemléletét is megmutatja. A korunk szüksége van erre a színpadra, éppen mert erőtlén. A hősiesség dicsőítése már önmagában véve is krízis jelenség. Azt jelenti, hogy a szolgálati feladat és kötelességteljesítés fogalmaiban immár nincs oly megkövetelhető erő, mely a nyilvános energiát aktiválni képes lenne. Ezeket a fogalmakat fel kell erősíteni hangszóró segítségével. Meg kell szólaltatni őket, esetleg fel is kell nagyítani.

Ki által, miért és hogyan? A politikai hősiesség értékét a cél tisztasága és megközelítésének módja szabja meg. Amennyiben ez Thermopylaevel és a Nibelungokkal való asszociálást megérdemli, abban az esetben homlokegyenest ellenkező-módra szembehelyezendő mindazzal, amit hiszterikus fellüvöldözésnek, nagyozolásnak, barbár önteltségnek, dresszurának, parádénak és hiúságnak nevezünk; mindannak, ami öncsalás, tudatos túlzás, hazugság és törbecsalás. Ne feledjük azonban, hogy a hősiség legvilágosabb meghatalmazásának éppen a megengedett eszközök korlátozásában rejlett az ereje.

A reklám kora az eszközöknek semmiféle korlátozását nem ismeri. A reklám minden elképzelést annyi szuggesztíóval tölt el, amennyit az csak elbír. Mondanivalóját mint dogmatikus igazságokat erőszakolja a közönségre, az elundorításnak és a feldicsérésnek érzelmeivel súlyosan megterhelve. Akinek csak jelszava van, vagy akárcsak egy politika megjelölése, amellyel dobálózhatnak: fajelmélet, bolsevizmus vagy bármi más, annak a kezében bot van, amellyel verheti a kutyát. Korunk politikai hírlapírása nagyban dolgozik ilyen kutyaverő botokkal; olvasóit pedig rémlátókká neveli, akik mindenütt kutyát látnak. Ha korunknak valóban megvan az a képessége, hogy viselkedését logikusan értse és ítélje meg, akkor igazán természetes, hogy a lelkek gleichschattolásának primitív módszeréhez tér vissza.

Az antinoetikus életelv konzekvenciáival azonban nem küszöbölhető ki egy veszélyes következmény; az életnek az értelemmel való elsőbbsége arra kényszerít, hogy a fogalom normáival együtt a morál normáit is feladjuk. Ha a hatalom erőszakot hirdet, úgy az erőszakoskodóké a szó. Az igazság útjáról önmaguk tértek le, hogy másokat is eltiltsanak róla. Úgy érzik, hogy az elv feljogosítja őket arra, hogy a kegyetlenségnek és embertelenségnek legvadabb példáit szolgáltatassák. Mint a heroikus feladat megvalósítói, csak azok az elemek tódulnak nagyon is szívesen oda, akik a hatalomban találják állati vagy patológikus hajlamaik kielégülését. Egy szigorú katonai uralom talán meg tudja őket tartani bizonyos korlátok között. A népi megmozdulás fanatizmusában a halál hóhérlégényéivé lesznek.

Fordította: Horváth Tibor.

SALVADOR DE MADARIAGA.

AKÖZÉPEURÓPAI olvasó ezt a nevet ujságja külpolitikai rovatából ismeri. Tudja, hogy Madariaga a Nemzetek Szövetségének egyik legkimagaslóbb tagja, az eszmények s a békeszerzés embere, akinek alakja különösen az olasz-abesszín viszály politikai labirintusának minden egyes fordulójánál felbukkant. De az ilyen hírek s az ilyen útvesztők nem alkalmasak arra, hogy teljes fénybe állítsák hősíket. Közelebb kell mennünk hozzá, ha meg akarjuk érteni, miért várhatunk sokat ettől a sokoldalú, mély és tehetséges embertől.

A spanyol ezredes fia, aki 1886-ban Corunnában született, Madridban, Párizsban nevelkedett, mérnöknek készült és a spanyol északi vasutak felügyelője lett. De valami szintetikus és eszményi hajlam az ujságírás és az irodalmi kritika felé vonja, így sodródik bele a Genf körül kavargó nemzetközi politikába. Oxfordi professzor és Spanyolország követe az Egyesült Államokban, szédületes karrier, amelynél csak írói pályafutása hatalmasabb ívelésű, mert témáiban az Európa sorsáért tevékenyen aggódó nagy ember bontakozik ki. Spanyol és angol költőkkel, a spanyol népdallal foglalkozik, de ritka megfigyelőképessége és rendszerező elméje nagyon hamar saját vadászterületként jelöli ki számára a nemzetjellemezést. Az ujságíró és a professzor közös munkájára a vérbeli író teszi rá a koronát. Politikai és irodalom lép szövetségre főművében, amelynek zárófejezete itt következik. Az a férfiú, aki Spanyolországban született, Franciaországban tanult s Angliában meg Amerikában élt, kívülről és belülről tökéletesen ismerhette ezeket az országokat, mindegyikhez tartozott és mégis előítélet nélkül szemlélhette őket: az egyik nemzet előítéletes optikai hibáit korrigálhatta a másik nemzet optikai hibáival és viszont. Az *Englishmen, Frenchmen, Spaniards* (1928) világsiker. Mellette állnak s harmonikusan egészítik ki olyan könyvek, mint *Spanyolország géniusza* és *Spanyolország*. Mert a nemzetek tökéletes ismerője, azért mindvégig igazi hazafi tudott maradni, mintha bizonyítani akarná, hogy az új európaiság, az igazi nemzetközi-ség útja nem a marxizmus utópiái felé vezet: minél teljesebben élük ki a nemzetek a maguk jellegét, annál inkább jelenthetnek valamit a közösségnek. A jellegtelenség erőhiány s a beteg Európának erőre van szüksége.

h. j.

Angolok, franciák, spanyolok.

Az angol ember számára az élet akarat. A cselekvésben él. Mindig el van foglalva, mindig mozgásban van. Pihenése és szórakozása is mozgás. A «business» után a sport következik. Beleavatkozik a dolgokba és az emberek életébe. Társaslény és társadalmi érzéke van. Sőt kissé nyájember is. A közös-

ség közepén látja magát : nem bánja, ha szegény is, csak a közösség legyen gazdag. Jelentéktelen város valamely jelentéktelen házában is elégedetten él, hiszen a Brit Birodalom tagja. Büszkeségét a nemzetbe helyezte s ezért van jó dolga a nemzetnek, akkor is, ha neki magának rosszul megy a dolga. A szabadságot úgy értelmezi, hogy az : idegen tényezők be nem avatkozása az ő társadalmi tevékenységének gyakorlásába. Nem kíván egyebet, csak hogy zavartalanul odatehesse a maga kis szolgálatát a többiekéhez vagy, amint festőibb kifejezéssel mondani szokta : «to do his bit», hogy «megtegye a maga kis végét». Vándorlása az életen át egy sor ilyen «kis vég», egy sor társadalmi szolgáltatás. Az angol ember lényé ott van a cselekvésben, az együttműködésben növekszik és a közösségben éri el teljességét. Minden funkciójában honyolult, ösztöneivel gondolkodik, értelmével cselekszik és egész természetesen emelkedik föl a tett emberének legfőbb erényéig, az *életbölcsességig*.

Franciaország számára az élet gondolat. A francia embernek szüksége van arra, hogy megértse a valóságot. Az ő szemében : élni annyit jelent, mint kifejleszteni az értelmet és azt az öt sugárutat, amely hozzá vezet : az érzékeket. A kifinomodás és az élvezés az ő végső kategóriái s e kettő közül is talán az utóbbi a legvégső. Közösségi életében olyan rendezett közösség lebeg előtte, amelynek rendje kielégíti értelmét. A rend az ő számára szociális szükséglet. Szabadságon elsősorban a gondolat szabadságát érti s ha szabadon gondolkozhatik (ebben természetesen benne van a gondolat kifejezésének szabadsága is), akkor boldog állampolgár. Nem nyájember, de élvezete csak akkor teljes, ha olyan jól rendezett társadalomba illeszkedett bele, amelyben kulturált értelmének tisztára relatív értékei a szakadatlan surlódásban megtarthatják fényüket és csiszoltságukat s tömérdek gyémántlapocskája más intelligenciák fényét verheti vissza. Szíve nem éppen lángoló, de szelleme nemesen nyílt és egyetemes. Egyenlőségpárti — északokra alapított meggyőződésből. Természete kívánja, hogy megdicsőitse és elemezze funkcióit. Agyával gondolkodik s legfőbb erénye a gondolkozó emberé, az *értelem*.

A spanyol számára az élet elsősorban sztatikus és passzív. Mások hadd menjenek a haladás útján, ő helyben marad, — mert érzi, talán tudatalatti érzéssel, hogy a többiek olyan állapot felé haladnak, amelyet ő intuíciója révén már elért. «Minden egy és ugyanaz» — ez az ő hitvallása. Az ő számára semmi sem létezik, ami nincs öbenne. Nem keresi az eseményeket, nem tesz erőfeszítést, hogy maga felé hajlítsa az élet áramlatát. Életének uralkodó eleme, talán az egyetlen eleme is : az egyén. Lelke él, minden egyéb csak formája és illúziója, része vagy szenvedélye ennek a léleknek. Így hát a spanyol pontos ellentéte a nyájembernek. Ha társaságot keres, csak azért teszi, hogy másokkal surlódva még jobban érezze a maga személyiségének jellegzetes éleit. A társadalomban nem a közösséget keresi, nem az összetartozó egészet, hanem «más egyéneket». Innen van a spanyol társadalmi összejövetelek fanyar és kemény hangulata : mintha köves réten járnánk. Az élet iránti érdeklődésének kulcsa maga az élet, az az élet, amelyet önmagában érez mint szenvedélyt. A spanyol legfőbb erénye a szenvedély emberének erénye, az *életderű*, a lelki nyugalom.

Tegyük fel, hogy az angolok az egész világot a maguk világnézetére térítenék s rávennék, hogy ehhez alkalmazkodják. A föld egy óriási tenniszgolf-krikett- és úszóklubbá válnék, elegáns és egyszerűen öltözött emberekkel, gyöngé minőségű kosztal, pompás utakkal, nagyszerű egészségügyi berendezéssel és hibátlan rendőrséggel. Talán kissé színtelen vasárnapok,

de csodálatraméltó hétvégek ; a hét többi része csupa tevékenység, minden túlzás nélkül. Humor, amely szellemességgel, sőt néha intelligenciával van fűszerezve, de amelyet mérséklet jellemez ; tapintat, illendőség. Görög tudás, de majdnem teljesen elfelejtve ; latin — a látható láthatáron ; rossz regények bőséges olvasása s néhány beszélgetés általában jónak elismert regényekről. Egészen véve békés és kellemes világ a vagyonos emberek számára — és így a többiek számára is, mert ezeknek legfőbb élvezete éppen az lenne, hogy őket szemlélik és csodálják. Sok testmozgás, kevés erkölcsi és lelki kaland. Az emberek ebben a világban inkább a dolgok tapasztalását tanulnák meg, mint saját lényüket.

Ha a franciáknak sikerülne a világot a maguk képeire alakítani, ez a vitág úgy járna, mint egy óra. Mindenki úgy beszélne franciául, mint Mirabeau és úgy írna franciául, mint Racine. A szellem és az értelem úgy ragyognának a földön, mint gyémántfolyók s az élet minden perce egy-egy finom örömcseppje lenne a lelki élvezetnek. A konyhaművészetnek megvolnának a maga Tiziánjai s a pincemester művészetének a maga Tintorettói. A természet éppen csak annyit őrizne meg titkaiból, amennyi szükséges, hogy az emberek élvezhessék fölfedezéseiket, s az igazság époly nagylelkűen mutogatná isteni bájait, mint valami hamisítatlan úriasszony a Riviera homokpartján. Mindenki meg tudná jósolni a napfogyatkozásokat s megérteni Einsteint első olvasásra. A szalónok igazi paradicsomok lennének, ahol minden nő Aphrodite volna és minden férfi Plato. Időnkint késhegyig menő harc valamely elvont elvált vagy ellene, tekintet nélkül az elv esetleges gyakorlati alkalmazására. Minden szabad volna, de mértékkel s anélkül, hogy a szerzett tapasztalatoknak valami nagy fontosságot tulajdonítanak.

Ha a világ a spanyolokat venné mintául — ami eszébe se jut —, először is nagyon lecsökkentené mechanikus tevékenységének gyorsaságát és határfokát. Sokkal kevesebb együttműködés volna a világon, de kevesebb dolog is, amelyen együtt dolgozni lehetne. Kevesebb rend, kevesebb technika, kevesebb tevékenység a szociális malomban, amely egyre őrli az egyéneket. Az élet általános színvonal a egyszerűsödés s a pozitívabbá válás felé hajlana. Több szabadidő volna, — igaz, hogy kevesebb kényelemmel. A világ hagyná, hogy a dolgok olyan szép csöndesen történjenek, mint századokkal ezelőtt s egyforma derűvel fogadná azokat az eseményeket, amelyeket általában jónak tartanak s azokat, amelyeket általában rosszaknak tartanak. A dolgok világa kevésbé lenne tevékeny s az emberek világa kevésbé szelíd ; így a fizikai mozgalmak lassúbbak és ritkábbak lennének, az erkölcsi és lelki mozgalmak viszont gyakoribbakká válnának. Több lenne a mélység, kevesebb a felszín ; az emberek inkább élnék az életet s kevésbé «életnek magukat» vele. Az egyén könnyebben juthatna felülről le és alulról fel a társadalomban, passzívabb játékszer lenne az állhatatlan szerencse kezében, és tapasztalata inkább az emberre vonatkoznék, mint a dolgokra.

* * *

Ugyan milyen elv nevében kívánhatná valaki szegényebbé tenni a világot azzal, hogy ezt a három típust egyetlenegyre redukálja? A «jól szervezett közösség» eszménye szétfoszlik a közelebbi vizsgálat alatt. Csakugyan nem ismerünk a valóságban egyetlen biztos kritériumot sem a «jól szervezett közösség» meghatározására. Igaz : az Amerikai Egyesült Államoknak javasoltak ilyen kritériumokat a Filippi-szigetek függetlenségi mozgalmá alkal-

mával. A szigetek által gyakran benyújtott javaslatra azt felelték, hogy az Egyesült Államok kormánya csak akkor válthatja valóra a szigeteknek tett ígéretét, amikor a szigetvilág képes lesz jól szervezett közösség módjára kormányozni önmagát. Arra a kérdésre, hogy mit ért a kormány jól szervezett közösségen, azt válaszolták, hogy «olyan közösséget, amely normális kamatlábon kap kölcsönt». Akármilyen jogosult az ilyen meghatározás a Wall Street pénzügyi köreiből, bizonyára nem találkozónék osztatlan helyesléssel nemcsak olyan spiritualista városban, mint Benares, de még az Egyesült Államok olyan értelmiségi milióiban sem, amilyen például a Harvard-egyetem.

Mert a jól szervezett közösség eszméje olyan kritériumokat föltételez, amelyek minden pillanatban függenek a nemzeti jellemről, sőt az emberiség egyetemleges jelleméről, tehát az időtől is. Miért «jól szervezett»? És kinek a szempontjából jól rendezett?

Másrészt, még ha meglehetne is találni a jó szervezettség közös mértékét, szabad volna-e a közösséget önmagában való célnak tekinteni? Legfeljebb közvetlen cél, de nem végső cél. Nem lehet más végső cél, mint az egyén. Ha ezt elfogadjuk, nyugodtan szemlélhetjük a nemzeti jellegeket, amelyeket a világ úgy tár elénk, mint az egyéni lelkek művelésének különféle módjait. És nyilvánvaló, hogy nem lehet e módok közül kiválasztani a legjobbat, mert ezen a téren nincsen abszolút mérték: nem lehet megmondani, mi jobb és miért jobb.

S még ha a választás elméletben lehetséges volna is, nincs bebizonyítva, hogy a legjobbnak ítélt módszert általánosítani lehetne. Mert hogyan lehetne egy nemzet jellegét ráerőszakolni egy másikra? Hódítás által? De a hódítás épügy veszélyezteti a győztes nemzeti jellegét, mint amilyen hatástalan a legyőzött nemzeti jellegének asszimilálására! Tanítás által? Lehet, hogy a tanítás pompás igavonó vagy háttas lóvá alakít át egy vadcsikót, de sem az oktatás, sem a nevelés nem alakíthat át egy csikót vadászkutyává. Akkor hát hogyan érhetjük el az egységesítést?

A válasz egyszerű. A nemzeti jellemeknek a világban élénk tárul bámulatatos változatossága a teremtés szellemi gazdagságának egyik hatalmas nyilvánulása. Ajándék, amelyet a Teremtő iránti kötelesség tiszteletben tartani; — látvány, amelyet önmagunk iránti kötelesség értelmesen élvezni.

ESTE A FALUBAN.

*A faluból nem sokat látok,
Csak mi befér az ablakon.
Beköszönnek az éjszakák
S az esték hallgatagon.*

*Csigás kutakról hull a víz,
A vödör csendbe mereget,
Öreg béres a pajta tövéén
Bodor füstöt ereget.*

*Valahol messze zene szól,
Valaki halkan énekel.
Alvó faluból felriad
Hosszú elnyújtott kutyajel.*

*Aztán újra néma csend.
Én áriákat fütyülök
S éjszakai koncertként
Visszadalol egy víg tücsök.*

Pusztai Sándor.

HANKISS JÁNOS.

(*Lumière de Hongrie* című művének megjelenése alkalmából.)

Irta: *Vajthó László.*

TÖBB mint másfélévtizede dolgozik a magyar irodalomért, itthon és külföldön. Önálló művei: *Destouches, l'homme et l'œuvre* (1919). *Tormay Cecile* 1928. — A detektívregény (1928). — Jules Verne. A tudomány a szépirodalomban (1930). — Juhász Gézával: *Panorama de la littérature hongroise contemporaine* (Paris, 1930). — Th. de Viau: *Pyrame et Thisbé* (Strasbourg, 1933). — *Secrets d'atelier de l'abbé Prévost* (Francia Akadémia, 1933). — Irodalom-szemlélet (1934). — *Lumière de Hongrie, aspects de civilisation hongroise* (1935).

Ez a néhány könyvcím már magában világosan kifejezi *Hankiss János* munkásságának dualizmusát: egyfelől mint tudós, részletkutatásokat végez, másfelől összegez, népszerűsít. A kettő együttvéve hálátlan feladat még nálunk: az egyik miatt a tudás fajsúlyát érheti gáncs a tudás elszigeteltjei részéről, a másik pedig boulevard-szellemű *irodalomkiaknázás* sarlatánjai előtt látszik tehetetlennek. Pedig *Hankiss* mind a két irányban utat akar törni s utat is tört már. Nem külön gondolat ez, újabb éveink lelkeségéből fakad, sőt nagyon is kelendő már, annyira, hogy vissza is élnek vele, s nemesítésre szorul, gátak közé kívánczok: hogy többet ne említek; a regényes életrajzok elburjánzása, nagy emberek kiszolgáltatottsága területén. Épp ilyen korban kell, hogy az érzelmesen felületes irodalom-riportereket, az át-és feldolgozókat, a mindennemű «Közli Jánosokat» a *Hankiss Jánosok* váltsák fel: váltság meg a népszerűsítésnek avatatlan kezekben kompromittált műfaját. Ezt nem lehet eléggé s elégszer hangoztatnunk, mert a «tudás-átvitel» művészetéhez és tudományához vezető utat ezek a fürgetollú sekélyesek zárják el a hivatott munkások elől. Akinek csak ürügy a mestereknek a nagyközönség felé zárt műveiben való kalauzolás, mert ezen a címen a maguk olcsó portékájukhoz keresnek fedezéket. Egy sereg friss, egészséges szellemű, nagyképzettségű tudósra van itt szükség, a tudomány-széthordás, az irodalom-pedagógia mestereire. *Hankiss János* ezek közül való, a legjobbak közül való.

Célkitűzésének kettőssége már a *Detektívregényről* s *Jules Verne-ről* írt tanulmányából erősen kitetszik. De még világosabban érezzük két évvel ezelőtt kiadott *Irodalomszemlélet*-ében (Új Írók. 9. sz. Szerkesztik: *Juhász Géza* és *Kardos László*, Debrecen). *Hankiss* itt hat cikken keresztül minden időeknek egyik legizgatóbb problémáját vizsgálja.

Közelebb akarja hozni az irodalmat az élethez, az «ismeretlen olvasó» jogait is törvénybe szeretné iktatni, mert társszerzőnek érzi az alkotó mellett. Ellentétes fogalmak «életszerűbb» rendezésére törekszik, az irodalom jelentőségének teljesebb megértésére. Egy sereg balítélet ellen hadakozik, melyek tekintélyes kövületté teszik a köztudatban a tudós, a művész fogalmát s az olvasót, a műélvezőt mérföldnyi messzeségre tessékelik el műhelye tájáról, olyan területről, melynek bizonyos tekintetben maga is egyik művelője, műveltetője. Ez a szempont alázatosan megértő, de egyúttal nagyigényű is. Mert nem az alkotás törvényeit akarja megtizedelni, hanem sokkal inkább

élet és irodalom vonatkozásait szeretné elmélyíteni, s a foga mak tisztázásával, a «korhadó piederstálok» eltávolításával közvetlenebb, őszintébb fogalmazást is kíván, tévedések, mulasztások felszámítását, elévülhetetlen művészi és tudományos dogmák tiszteletbentartásával az egyén korlátlan uralmát is. Az «irodalomszemlélet» törvényeinek nincsen meghatározott számuk, mint az Institut «halhatatlanjainak». Örökké fejlődő valami az, alkotók, olvasók, műélvezők, nemzedékről-nemzedékre módosítják, fejlesztik végeláthatatlanul. Minden generáció annyira mutatja meg igazi arcát, rátermettségét vagy irodalomellenességét, amilyen arányban a műalkotást és az életet csak egymásmellettiségükben avagy szerves összefüggésükben is át tudja élni. Hankiss János egyik kitűnő eszméltetőnk, gondolatébresztőnk, sokszor kalauzunk is a jobbik, bár töretlenebb úton.

De ő egy tágabb síkban is harcol irodalom és élet kapcsolataiért, mikor társtalan nemzetének szellemiségét a külföld tudatába szeretné beoltani.

Акár «Magyar Fény»-nek, akár «Magyar Világosság»-nak fordítom a *Lumière de Hongrie* címet, a szívárvány hét színét képezem hozzá, melyen át egy nagyon melegszívű, fiatal magyar tudós, irodalompedagógus lelke sugárzik az idegen lelkekbe, hogy a tájékozatlanság ködét oszlassa. Képeskönyv ez egy odakünt még mindig ismeretlen nemzet Kelet és Nyugat közt küzdő ezerszertendős karakteréről. Bár szép illusztrációk ékesítik, igen jellemző s dicséretére válnak annak, aki ily szűkrezabott kollekcióban külső történelmi diszt is adott a szöveghez, mégis az igazibb képek magából a könyvből, a magyar történelem szellemiségének magas fejezeteiből, impreszionista vázlataiból ragyognak elő. Ezt a könyvet a francia szellemem pallérozott magyar író írta, s ha volt is itthon már elődje, modorban, berendezésben úttörő; sajátos magyar látás van benne, s jókora francia tanultság. Lehetetlen itt meg nem említenünk az Institut de France egyik nagy munkaterületét, mely nálunk, sajnos, még elég töretlen. Gyermekekori emlékeinkből egy hármaskönyvre gondolok, melynek első íze: *Les Enfants de Marcel*; kis és nagy gyermekeknek, felnőtteknek is kívánatosan, egy egész Franciaországot ismertel, apró illusztrációk kíséretében, de tudományok történetét is, ha mégoly szerény keretben is, ízelítőnek; mesterségeket is, voltaképp mindenkihez szólva, aki hazájának, sőt az emberiségnek fejlődésében a legszükségesebbet, a nélkülözhetetlent tudni szeretné. Nálunk ez a népszerűsítő szellem — avattottak kezében! — még korántsem honosodott meg annyira, mint a franciáknál, nálunk a tudomány és a nagyközönség közt nincs elég gyakori közeledés. Még mindig hiányzik a magyar kéznek, a magyar fejnek összefoglaló története, olcsó, százezres kiadásban, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában. A magyar tudomány már rég elérte virágkorát, de még nem vált eléggé közkinccsé. Ami azzá vált, az legtöbbször eltorzítva vált azzá. Mert csak tudós legyen, aki igazán szét akarja hordani az eredményeket. A *Hóman*—*Szekfü*-féle Magyar történelem, *Pintér Jenő* hétkötetes Irodalomtörténete már jelzi ezt az útírányt, melyet majd a fiatalabbak építenek ki az úttörők munkáján felbuzdulva. Annyi lesz ez majd, mint minden eredményt kiemelni zárt kereteiből s átfordítani a köznyelvre. Lehet-e a legelvontabb tudománynak és művészetnek is szebb végső célja, ambíciója ennél?

Hankiss János sok külföldi társával együtt vallja, hogy a fogalmak tisztulása új történetírói lehetőségeket nyit meg. Az oslói történettudományi kongresszushoz hozzátapadva alakult meg a nemzetközi irodalomtörténeti bizottság, amelynek egyik alapítója volt, s ma titkára, ez első két kongresszus

szervezője. Egy sereg irodalomelméleti cikket írt (egy részük a Napkeletben jelent meg s most napvilágot láthatnak franciául is). E munkásságban a gyakorlati tudós áll előttünk igazán, aki a kapcsolatok fenntartását szolgálja magyarság és Európa közt. Hankissnak itt van eddig legnagyobb érdeme. Tanítványait európai tanulmányutakra nevelni, azokhoz hozzá is segíteni, s — állandó külföldi szereplései révén — tudományoz együttműködések kapcsán a nyugat figyelmét szellemiségünkre felhívni. A *Lumière de Hongrie*, melyet a zajtalanul dolgozó, nemesen irodalmi szellemű *Vajna és Társa* vállalat adott ki, egyik modern előőrsé ennek a törekvésnek. Hankiss Jánosnak van ennél eredetibb könyve is, de hasznosabb egy sem. Elolvasása egész hasonló természetű könyvsorozat gondolatát ébreszti s megvalósítása szintén a Hankiss Jánosokra vár. Szeretnők, ha a Hankiss—Juhász-féle «Littérature hongroise» hamarosan bővített kiadást is megérhetne. Adják végre a külföld számára irodalmunk összefoglaló képe mellett a magyar költészet és széppróza könyvét, melyet A magyar irodalom olvasókönyvének is nevezhetnének. Csak az egyik valósult meg mindezideig : *A magyar költészet kincsháza*, *Endrődi Sándor* szerkesztésében. Ez is elfogyott s részben el is avult már. A másik, a magyar széppróza, tudományos próza breviáriuma, méltó keretben, még megoldásra vár. Itthon s külföldön egyaránt megtehetnék hivatásukat, mindenkinek örömére, aki a magyarság egyéni, európai szellemű alkotásai iránt érdeklődni tud.

Hankiss János írói pályájának főbb útvonalaire érdekesen világít rá Juhász Géza, az «Irodalomszemlélet»-hez írt előszavában :

«Ha azt mondom : az élet és irodalom kapcsolatait keresi, édeskevés. Ma minden hozzáértőnek ettől fő a feje. Irodalom és élet : tűz és víz a kortudatban. Aki össze akarja békíteni, csaknem mind az élet szennyos hullámaival fojtaná üszökké a műalkotást. Hankiss az irodalom fényét árasztja az életre ; fölfedezi, hogy amit életnek hívunk, csak az irodalom teszi átélhetővé. Mások az irodalmat barbarizálják, ő az életet humanizálja. Desztillált élet? Az ő számára a legelevenebb tevékenység, csupa egészséges kezdemény, úttörő kiadványok negyedfélszáz külföldi előadás, még műfordítások is. A magyar irodalom nemzetközi elismertetésének époly sikeres harcosa, amilyen szerencsés ösztönnel kutatja a külföldi irodalmakban a magyar élet nyomát.

Most irodalomszemléletet ad. Korszerű vállalkozás. Az irodalomtudomány kinőtt a gyermekszobából ; önálló hajlékot keres. Hankiss nem kezdi a toronygombon a rendszeralkotást, nem az elvont gondolatok egéből épít aláfelé. Vérévé vált a francia műveltség, amelyben a tény eszmévé finomul anélkül, hogy valóságizét elvesztené. Mondatain ott rezeg valami a művészet fényéből, választékos, izléses stilisztika».

TÚLVILÁGI TÁJ.

*Elszórtan itt-ott béna fák,
körül mindenütt némaság.*

*Medrében megfagyott folyam
fordul s mint az üveg, olyan.*

*Szintelen, sápadt holdvilág,
a mező csupa holt virág.*

*Állandó, hideg, messzi fény
fehéren ég az Úr szívéen.*

Kelemen István.

EGY PILLANAT.

Irta: *Kolozs Pál.*

AFELHŐK FELETT, ritka levegőtengerben ismerkedtem meg Pamelával, az angol hölgygel, egy gleccsermező szélén. És ez sok mindent megmagyaráz. E szokatlan halmazállapotú világban természetfölöttinek tűnt Pamela willowmere rózsaszín arcával, valószínűtlenül hosszú norvég nadrágba bujtatott lábaival.

Rövidebblábú fajhoz tartozó férfi úgymint mindig egy kis természetfölöttit lát az angolszász Pamelák előkelően nyurga alakjában. Hát még itt, gomolygó felhők fölött, egészen közel az éghez, szikrázó hegycsúcsok között!

Öt nap óta vágyódtam megismerni a titokzatos magatartású Miss Pamela Thortont, a Berghotel halljában, vagy akár a dohányzóban. Nem sikerült sem nekem, sem a többi kísérletezőknek, a bronzbőrű sportfiúknak.

Legkevesebb Kurt Ponnernek, a bécsi mérnöknek.

Pamelának lencsőke haja volt és forró mahagóni hangja, olyan tüneményes hangja, hogy mikor például tejszínes teáját kérte a pincértől angol nyelven, nekem úgy tetszett: olaszul énekel. Az asszonyok irigyen gyűlölték. A «magányos» Pamela soha egy pillanatig sem volt egyedül, állandó bámulat, titkos acsargás, férpipillantások és a kielégetlen kíváncsiság piaci legyei dongták körül.

A pincér elárulta nekem, hogy Miss Pamela excentrikus hölgy, öt pár siléce van és úgy látszik valami lelki bánata, mert nem használ parfümöt, férfivel nem jár sítúrára, noha mindössze huszonnyolc éves. Lehetséges, hogy énekesnő és ezért viselkedik olyan furcsán.

Mikor ezen a süvegalakú hegycsúcson váratlanul rábukkantam, szinte lelepleztem egyedülvalóságát. Pamela sibatjaira támaszkodva épp sütkérezett, helyesebben inkább tűrte, hogy égesse a nap.

Ösztönszerűen köszöntöttem. Mosolyogva fogadta és gyorsan megkérdezte, merre visz az út le a turista-hotelhez. De meg sem várva válaszomat, önmagát szakította félbe:

— Különben ez úgy sem fontos kérem...

— Micsoda?

— Hogy merre megy az út. Le fogok siklani, felfelé úgy sem lehet, lenn a völgyben pedig egész biztosan a szálloda közelében akad meg az ember.

Ezt olyan komollyá árnyalt hangon mondotta, hogy nem merészeltem nevetni. Meglepetésemre Pamela hirtelen elővette fényképezőgépét. Hűvös, szürke szemével s a kamera objektívjével célba vette — nem a lila lángokban reszkető Glockner csúcsát, hanem engem, amint kipirulva álltam előtte.

Két perccel ezelőtt még hivatalosan nem ismertük egymást.

— Kitűnő alibije lesz társasága előtt — megbocsájtó, gúnyos kis mosoly röppent felém —, ez a kép önnel és a Gross Glocknerrel a háttérben azt bizonyítja, hogy maga ma délután a sportnak szentelte minden idejét.

— Társaságom csakugyan gyanakvó.

— No lám!

— Viszont nekem velük szemben semmiféle alibire nincsen szükségem, csakugyan szeretek sízni . . . Gondolja, hogy ott lenn a többiek csakugyan felfedeznék a fényképén, hogy az engem *március 7-én délután* ábrázol a Glutjocht tetején, háttérben a Glocknerrel?

— Maga ügyvéd!

— Találgasson tovább, de csak háromszor szabad kérdezni . . .

A gyönyörű Pamela felnevetett és most mondta a legmegdöbbenőbbet:

— How do you do?

Ha így kezdte volna a beszélgetést, mint minden fegyelmezett angol leány! De az ismerkedési szertartás sorrendjének ilyen merész felcserélése mindent felbolygatott bennem. Valami meghatározhatatlan kelepcét sejtettem, egy ritka pillanat lasszóvetését, mely összehurkolja a sorsunkat.

A döntő pillanat beteljesedését láttam rajtunk, akik nem tudunk mit kezdeni pihetségünkkel, izmaink frissességével, az oxigéndús levegő fenyegető bolondságaival . . . azzal az ősrómantikus hajlammal, amely a mindennapi élet robotjától félig agyonverten haldoklik bennünk — de itt, vakáció közben, a fenyőillatos levegőben meglepően gyorsan magához tér.

Ez a pillanat mint egy varázsló összekötötte az álom sejtelmeit az ébrenléttel . . . a fagyott hómezők hideg szikrázását a sárga virágorfelfhőkben tikkadó pálmák illatával.

Pamela nyakára csavarta a bolyhos kendőjét.

— Mehetünk.

Mögöttünk felporzott a hó. Pamela előttem siklott és kacagott. Mint egy véget nem érő szalag gombolyodott ki a szájából a nevetés, lobogott előttem vérpirosan, lobogott a fehér lejtők fölött. Suhantam utána, nem lehetett eltéveszteni az utat.

* * *

Mikor a fagytól pirosra csipetten, együtt léptünk be az angol hölgyel a Berghotel fenyőfa gerendás éttermébe, kissé zavartan köszöntem társaságomnak. Most, hogy Pamela külön asztalához ültem, nyilvánvalóvá lett árulásom.

Akikhez hűtlen lettem: Kurt Ponner a bécsi mérnök, a felesége, Mizzi Holm, egy linzi áruház főpénztárosnője, a hollandi orvosházaspár, Jella a mozdulatművésznő, Marek a csokoládébőrű ugróbajnok és

Grühlne, a korosabb sportlady, közös asztalnál várták a vacsorát. Az én helyem üresen maradt.

Összedugták a fejüket . . . Kurt Ponner, aki mindent elkövetett, hogy Pamelát megismerje, irigyen ráammeredt. Még Jella, a csúf mozulatművésznő is kárörvendően nézett fel az asztaltársaság férfitagjaira, pedig ő mindig lehorgasztotta a fejét, mintha állandóan fürjvadászaton venne részt és a tarlóról felrebbenő madarakat lesné.

Éreztem a veszélyt, az ellenséges hangulatot, a bosszúvágyat, hogy megtorolják hűtlenségemet.

Zavartan vacsoráztam Pamelával, aki a délutáni események következtében megváltoztatta társaságom eddig kialakult egyensúlyát. A pufók Mizzi Holm elárvult helyem mellől tüntetően felkelt és lehorgonyzott az ugróbajnok mellett.

Pamela vacsora után fenyőleveleket szórt a vaskályha meggyvörösén izzó lapjára. A tűlevelek tömjénes füstje szétáradt az étteremben.

— Pincér! Nyissa ki az ablakot, megfulladok ebben a bűdösségben! — rendelkezett Jella tüntető hangosan.

A kis Erik, Kurt Ponner hatéves fiacskája, szőke-bolyhos pitypang fejével asztalunkhoz lábatlankodott. Azt hiszem úgy uszították ránk a kicsit.

— Kérem a csokoládét és a csatahajót néni!

Pamela nem jött zavarba, azonnal kinyitotta kígyóbőr táskáját, kivett belőle egy szelet keserű csokoládét. Átnyujtotta a fiucskának. Különös elérzékenyüléssel simogatta a fejét.

— De a csatahajót is! — nyügösködött Erik felém fordulva. — Mizzi mondta, hogy neked csatahajód is van bácsi!

(Éreztem, hogy verejtékezni kezd a homlokom: ez a bájos kölyök nem hagy egyedül Pamelával, gyötörni fog egész este . . .)

Elfojtott kuncogás hallatszott a közös asztal felől.

Pamela gyengéden simogatta Erik pofikáját.

— Fiucskám, Fräulein Mizzi téved, ennek a bácsinak nincs csatahajója, menj vissza a nénihez és nézd csak meg a cipőjét, amely olyan nagy, hogy határozottan gyanus . . . olyan nagy, hogy egészen biztos, benne rejtegeti a csatahajót — mindezt olyan hangosan és kedvesen mondta németül, hogy Fräulein Mizzinek pulykavörös lett az arca.

Néhány perc múlva felkaptuk pullowereinket és kabátjainkat. Kimenekültünk Pamelával a tiroli falucska egyetlen főutcájára, mert benn az étteremben fenyegető, háborús feszültség keserítette el a levegőt.

Karonfogva csuszkáltunk a jeges úton és áztunk a holdfényben. Én reménykedtem, hogy a szerelmesek titkos vegyszere, a hold, kékszínű előhívófürdője kirajzolja azokat a képeket és elhallgatott gondolatokat, amelyeket az előző órák eseményei fotografáltak lelkünkbe . . . Amelyek már megvannak bennünk, anélkül, hogy tudnánk róluk, hogy láttuk volna őket.

Bőven csorgatta ránk a hold előhívófürdőjét. Mi érzékenyszótlanul álltunk egymással szemben. Bennem lassan kirajzolódott egy kép: Pamela kajszibarack hamvas nyakszirtjéről lecsúszik a sál, egy kéz simogatja a nyakát. Az én kezem... Megismerem azt a sebfordást, amelyet egy sebész barátom hagyott rajta emlékül... Egyre élesebb körvonalakban rajzolódik ki a kép, tetején egy szegfűpiros ajak...

Ebben a pillanatban egy éles «hahó» kiáltás örökre lerögzítette a sejtelmesen igézőnek ígérkező, félig előhívott képet. Pamela tágranyilt szeme ijedten összeszűkült.

Kurt Ponner csörtetett felénk a jégbuckákon.

— Halló, «bátsi»... a társaság táncestélyt rendez síruhásan, ünnepélyes meghívót hozok...

Be kellett mutatnom Kurtot Pamelának s később mindenkit.

— Hiába, az ember társas lény — suttogta felém angol vigaszát tartózkodóvá hangolt mosolygással Pamela.

Annak ellenére, hogy Pamela látszólag feladta itt magányosságát, sőt, hogy egyszer a közös asztalnál is ebédelt — mégis: a helyzet rohamosan romlott. A hölgyek intrikái egyre hevesebben dühöngtek, titkos veszekedések bolygatták fel a sáparadicsom békéjét. A férjek közönyösen és figyelmetlenül kezdtek bánni feleségeikkel és ugyanakkor az udvariasságba kendőzött hódolat ezernyi megnyilvánulásával halmozták el az angol leányt. Frau Ponner elutazással fenyegetőzött.

Egy pillanat, a mi pillanatunk ott fenn a Glutjochton, döntött össze itt mindent...

Ez a pillanat következményeivel úgy látszik mindenkin erőt vett és megbolondította az egész társaságot. A hölgyek sztrájkba léptek: nem jártak sítúrára. Egy *társaság-ellenes* pillanat volt ez. Érthetetlen és titokzatos, összes romboló, tragikomikus hatásaival. Úgy látszik, még sem lehet a mi legbensőbb magánügyünk...

— Az ember társas lény — mondotta kijózanítóan Pamela.

Három napig szinte állandóan együtt voltunk. Délelőtt, délután szívtünk, este táncoltunk, ültünk a hotel üvegterraszán, néztük a halálra sebzett hópolyheket, milyen puhán szédülnek le a földre. Együttlétünkben az ismerkedő szerelem, az érzelmek váltólázás forró, jeges hangulataiban Pamela részéről sajnós volt valami tüntető dac is... az ellenséges hölgyek pletykahadműveleteivel szemben. Beszélgetéseinkbe titkos, ki nem mondott megállapodással sohasem érintettük városi életünket, foglalkozásunkat, jövőnket, céljainkat.

Együttlétünk egyaránt szakított a multtal és a jövővel.

Negyedik nap az angol leány bezárkózott a szobájába, mikor kopogtattam az ajtaján kiszólt — sajnálja, de nem jöhet, rosszul érzi magát. Csüggedten ténferegtem a faluban, virágot vettem az állomáson, naponta többször is felküldtem neki a szegfűcsokrokat a vigyorgó szobalánnyal. Este üzent Pamela: szívesen lát teára. Rohantam fel a

szobájába. Síruhásan ült az öblös karosszékben az angol leány, willowmere rózsaarca, kérdő pillantása kicsit szomorú volt, asszonyos.

— Mi baj kedves?

— Idegeimre ment a társaság, tulajdonképpen nem is törődnek velük, ha maga — fátyolos volt a hangja, nem fejezte be a mondatát.

Lehajoltam hozzá és megcsókoltam. Olyan hűvösen, szomorúan tűrte, hogy megrettentem.

— Úljunk le boy... és hallgasson meg... a szerelem... és bizonyos mértékben a szerelem keresése is társadalomellenes... kiveti az embert a társaságból...

Ezt a finom, okos mondatot küldte nekem, mint egy idézetet valami illedelmes angol regényből... És nekem tüzelt az arcom.

— Ki bántotta?

— Az egyik hölgy nem fogadta a köszönésemet... borzasztó és igazságtalanul lázító ez és mind azért van, mert... — mikor látta vigasztalanul elsavanyodó ábrázatomat, hangtalanul felnevetett. — Én mégis szeretem magát... a magyarokat... sok bennük a fantázia...

— Általánosítása lesujt darling. Mégis köszönöm... Ezt azért mondja, mert még soha sem kérdeztem meg magától, kicsoda, miért jött ide egyedül... Gögös szépségével, ki elől menekül, hová készül?... —

De bizonyosan elképzelte! Úgye igazam van?! Ezért szeretem magát, nem kérdez, csak képzel...

— ...és nem beszél arról, amit elképzelt...

Úgy elhomályosodott a szeme, hogy azt vártam, elsírja magát. Megsimogatta a vállamat.

— Úgye még képzeletben sem igazságtalan velem?

* * *

Kurt azzal a rendkívüli és azt hiszem nem egészen önzetlen ötlettel állt elő, hogy rendezzünk egy nagyarányú, mindent és mindenkit kibékítő közös síkirándulást.

— Sportolni jöttünk ide, vagy mi a csoda?! Hölgyeim és uraim, több sportszellemet kérek!

A társaság sportszellemet erőltetve magára, összeverődött.

Síléceinkkel felszerelve ültünk a hernyótalpas szánautóbuszba. Baljós hangulat uralkodott. Szótlanul ültem Pamela mellett. Az autó dohogva mászott fel a szerpentineken. Saalbach után, a behavazott országút mentén, szinte merőlegesen emelkednek az ég felé a cukor-süveg alakú hegyek. Zuhogott le róluk a napfény.

Hirtelen vadul lefékezett az autóbusz. Az úttól jobbra kis tiroli faház állt, csengetyűs tornyával dacosan emelkedett ki a hóból.

Valami történni fog — nem tudom miért, de azt hiszem mindnyájan elkészültünk erre, talán már az út elején.

Az autóbusz előtt az úton hatalmas hógörgeteg torlasza. Nem rég csúszhatott le a fölöttünk tornyosuló meredekről.

A lezuhant hótömeg mellett pöttömnyi kislány jajveszékelt kétségbeesetten. Turta a havat lilára csipett kezeivel, szipogott és cérnavékony hangon fel-fel sikoltott.

Valamennyien kiugrottunk az autóbusból és hozzárohantunk. Pamela letérdepelt előtte és lehelletével melengette kékrefagyott ujjacskáit.

Üvöltözni kezdtek a férfiak:

— Valakit eltemetett a lavina!

A soffőr — ilyen eshetőségekre már berendezkedett — hozta is az ásókat és a lavinakutató botokat.

Fejvesztetten egyszerre faggattuk a kis lenhajú tüneményt. Valószínűtlenül soványka volt ez a gyerek, légies, megható, mint egy földreszállt angyal.

— Mi történt?

— A Szepl... a Szepl... ott, bent! — csuklott el a hangja, amint rámutatott az óriási hótömegre.

Ibolyás szeméből patakzottak a könnyek.

Pamela volt az első, aki a soffőr kezéből kikapott egy ásót.

Negyedóra mulva már szakadt rólunk a verejtek, veszett dühhel, fogcsikorgatva ástuk, lapátoltuk el a havat a kislány által megmutatott irányból. Az angol leány valami földöntúli erővel dolgozott, egy pillanatra sem pihent meg. Mintha egy közeli hozzátartozójának kimentéséről lenne szó...

A lavinakutató botok minduntalan elmerültek a hóban és a hátuk mögött szívbemarkolóan tépte fülüket a kislány kétségbeesett, madár-csipogásra emlékeztető sírása. Riadtan röpködött körülöttünk, bukácsolt a hógomolyagok között, szaladt egyikünkötől a másikig.

— Végre! — Kurt Ponner felordított. Ásója megakadt valamiben.

Mindnyájan hozzárohantunk s tébolyító sietséggel kotorni kezdtük előtte a havat.

Először egy szőrös kis láb bukkant ki az összeragadt hó tömegéből. Jella felsikoltott és utána a nők mind. Frau Ponner kezébe temette az arcát.

Utólag társaim bevallották, hogy abban a pillanatban, amint meglátták a hóból kiforduló borzas szörgubancot — azt hitték lidércnyomás gyötri őket.

A hóból aztán előkerült mind a négy láb... az egész test.

Pamela gyengéden a karjára vette... Kókadtan lógott le a kis hegyes órrú fej a kezéről.

Sikongva vetette magát a kislány a kutyára, vakargatni kezdte csapzott tarkóját, dörzsölgette meredt lábait, élettelen testét és közben hívta:

— Szepl!... Szeplikém!

A fekete kis kutya rózsaszín nyelve kicsit kilógott. Szemei viaszosan kékek voltak, mint egy halotté, akinek nem fogták le a szemhéjját.

A lelógó nyelvecske hegyén nyálcsepp csillogott a napfényben, vörösen, mint egy rubinkő.

Különös, megrázó pillanat volt.

Tétován meredtünk egymásra, mintha mindenki megbénult volna. Jella ebben a pillanatban fogadalmat tett, hogy nem cigarettázik többé, nem horgasztja le a fejét, Kurt Ponner alázatosan a feleségére nézett, az asszony Erikre gondolt és arra, hogy a bridzs miatt elhanyagolja a fiút. A holland orvos ebben a pillanatban egy igazságtalanul elbocsájtott laboránsa szomorú arcát idézte...

Én pedig arra, hogy régen-régen, megsimogatott az édesanyám és kézenfogva vitt a templomba... Fräulein Mizzi kerülte Marek tekintetét...

(Utólag vallottuk be egymásnak e megrázó pillanatban született gondolatainkat és érzéseinket.)

A férfiak elfordultak és köhögni kezdtek, a hölgyek leplezetlenül lesírták arcukról a pudert és a ruzst.

Pamela rám nézett és mégsem rám, valahova messze mögém, a szeme száraz volt, egészen világos kék.

* * *

Elhatároztuk, hogy benn, a faházban megvárjuk, míg a kis Marie szülei hazajönnek, hogy tapintatosan közöljük velük a gyász hírt. Pamela ölében ringatta, babusgatta a kislányt és messze-messze nézett. Ebben a percben világosan éreztem, hogy *ez a másik pillanat megölte azt az elsőt, amely ott fenn a Glockner alatt született*. Szerelmünk a két pillanat között élt és halt meg... Pamela egy gyereket ringat az ölében, ezt eddig el sem tudtam képzelni róla. Az ellenséges asszonyok meghatódva, tisztelettel nézik Pamela zárkózott arcát, amely mintha kicsit kinyílt volna. Ők talán csak homályosan sejtették, de én közel jártam a titkához...

Ez a második döntő pillanat a szeretet pillanata volt...

Csokoládéval tömködtük a kis Marie könnytől maszatos száját, vigasztaltuk őt... és titkon magunkat...

A sikirándulás folytatása eszünkbe sem jutott.

Késő délután, mikor visszafordultunk az autóbusszal, könnyűnek és tisztának éreztük magunkat Pamelával, mint olyankor, mikor nagyon sokat sírt, vagy nevetett az ember. Könnyebbnek a hegyi levegőnél és tisztábbnak az üvegesen kék égnél.

Másnap reggel Pamela búcsú nélkül hagyta el a síparadicsomot. Visszautazott Angliába, azt hiszem a fiához, vagy a leányához, talán a férjéhez. Vissza valakihez, vagy valamihez, amit nem tudott elhagyni.

SAROLT.

Irta: *Bobula Ida.*

AMAGYAR történetírás legrégebbi forrásai néhány éles, jellemző mondatlal világítják meg azt a nőalakot, ki asszonyaink közül talán a legtöbb joggal tarthat számot a késő utódok érdeklődésére. Ez Sarolt, Szent István édesanyja.

Nemzedékek, melyek közel ezer év pazarlása után, fájó érzéssel próbálják összekeresgélni ősi kultúránk, nemzeti életformáink maradék morzsáit, Sarolt alakjában megtalálhatják annak a magyarságnak női eszményét, melyet még nem hatott és alakított át idegen fajok életszemlélete, amelynek még nem voltak idegen gondolatrendszerekből kölcsönzött értéktételei.

Sarolt sajátosan magyar jelenség: erős emberasszony és bölcs államasszony, akinek ereje és bölcsesége az ősi magna materek jellemvonása. Ott áll történelmünk kezdetén, mint a szent királyok nemzetségének anyja, vele alkonyul a pogány világ és vele kezdődik a magyar kereszténység.

Szerepe, ha nem is lehet belőle szabadon általánosítanunk, mégis sokat sejtet arról, hogy milyen lehetett nálunk a nők helyzete a honfoglalás után.

Sarolt elsőszülött leánya volt Gyula vezérnek, ki Erdélyben a fekete magyarok felett uralkodott.

Querfurti Bruno írásaiból tudjuk, hogy még Szent István idejében is erősen megkülönböztették a magyarság két alkotóelemét, az ország nyugati részeiben letelepült fehér és a fekete keleti ungrokat. Két szoros szövetségben élő rokon nép, mégis két külön nép voltak és a magyar politikának első problémái közé tartozhatott a kérdés: hogyan lehetne a kettőt eggyé kovácsolni.

Gyuláról tudjuk, hogy megjárta Bizáncot, a középkori kultúra ragyogó székhelyét, összeköttetésben volt a virágzó és ezidőben magas műveltségű török-bolgár birodalommal, hol fel is vette a keresztiséget. A maga korában rendkívül széles látókörű, nagytapasztalatú államférfi lehetett, aki már belátta, hogy a fehér és fekete magyarok összeolvasztása egységes nemzetté, erejük egyesítése egy uralkodó alatt, nagyhatalommá tenné a magyarságot.

A nagy elgondolás szempontjából talán szerencsés véletlen volt, hogy Gyulának nem volt fia. Sarolt fiú-leány volt, Gyula örökének reá kellett szállnia, mert a fekete magyaroknál is érvényben volt a fiú-leányság intézménye, mint számos más szittya népnél, melyek vezérei időnként olyan asszonyok voltak, kik fiútestvér hiányában örökölték a vezéri hatalmat. (L. Nagy Géza: Szent István vérsége. Turul, 1908. évf., 152. l.)

A fiú-leány megfelelő férjhezadása születésétől kezdve foglalkoztatja azokat, akik szívükön viselik a gyermek és a nép sorsát, elsősorban az apát. A fehér magyarok leendő ura, Géza éppen megfelelő korban lévén, kézenfekvő volt a két nép békés egyesítésének gondolata egy bölcsen szerzett házasság útján.

A leánynak már a neve is utalás lehet az apák szándékaira. Sar-aldu bolgár-török nyelven fehér hölgyeményét jelent. Huga viszont, kit atyja nyilván a fekete magyarok törzséből való férjnek szánt, a fekete hölgyeményét jelentő Karaldu nevet kapja.

Az elsőszülött leány feladata lett, hogy segítsen megvalósítani apja elgondolását, az egységes és keresztény magyar birodalmat. De nem tehette volna ezt, ha nem lett volna maga is a nemzet lelkéből lelkezett, izzig-vérig a régi pogány nőideálnak megfelelő asszony.

Ezért fontos minden adat, melyet akár a magyar, akár a külföldi krónikások róla feljegyeztek, sőt meg kell kísérelnünk, hogy meglevő vonások alapján rekonstruáljuk azt is, amit csak valószínűnek tarthatunk.

A vezérek korának hiányos történelmi forrásait hiába vullatjuk nőnevelési adatokért. De föltehetjük, hogy neveltetése átmenet lehetett a mód között, melyen egy szabad keleti lovasnép törzsfőnökének leánya és egy trónra szánt bizánci hercegnő nevelkedett ebben az időben.

Milyen lehetett az a világ, melyben a gyermekleányka első lépéseit tette? Valószínű, hogy otthona nem volt komor bizánci márványpalota, de már távol állt az ősi, pusztai nemezsátortól is. Megerősített helyen kellett lennie Gyula vezér szállásának, mely alkalmasint az erdélyi őserdők roppant szálfáiból összeácsolt, cifra mesterséggel faragott házak soka gából állt.

A vezéraszony remekbe faragott ágyasházában születte Sarolt, puha prémekből, keleti szőnyegekől összehordott fészekben. Bizonyos, hogy már születésekor két világ hajolt feléje, az ősi pogány kultúra és az új keresztény szellem világa. Valószínű, hogy megkeresztelték. De bizonyos, hogy törzse asszonyai megtartották születésekor a másik szertartást is. Összegyűltek férfiszemektől távol és bort öntve a serlegbe, azt a legöregebb asszony felajánlotta a pogány Nagyboldogasszonynak, ahogy azt ma is megteszik a szegedkörnyéki asszonyok. Mert, ha elmaradt volna ez az áldozat, az újszülöttet nem vette volna gondjába mind a hét Boldogasszony, nem őrizték volna meg a gonosz Szépasszony által hozott veszedelemtől, nem adott volna neki a Nagyboldogasszony boldog és termékeny asszonyi életet.

Pedig bizonyos, hogy törzse bölcs öreg asszonyai ezt kívánták számára biztosítani.

A vezér gyermeke már pici korában felcicomázott és kényeztetett csöpp bálvány lehetett, akinek első bizonytalan lépteit derűs szeretettel nézték öreg harcosok és fiatal leventék.

Valószínű, hogy járni és lovagolni körülbelül egyidőben tanult meg az apró hercegnő. Igazi lovasnépnek nemcsak a férfiai lovasok: a magyar nő is épúgy lóra termett, mint a magyar férfi. A honfoglalás és a vezérek korából származó sírokban számtalanszor találják a régészek női csontok és női ékszerek mellett a halottal együtt eltemetett lőfejet, mert a nő halálakor is leölték kedves lovát. A nők sírjai néha olyan pompás temetkezésről tesznek tanuságot, mint a leggazdagabb vezérsírok, amiből arra lehet következtetni, hogy a gazdagság és méltóság külső jeleit, ami nomád népnél csak az ékszer lehet, a magyar nők épúgy bírták, mint a férfiak.

Sarolt, a vezér leánya, bizonyára sok ékszer hordott, nagy, kosaras arany fülöngügöt, nyakláncot, boglárokat, a távol keletről hozott ősi ötvös-művészet alkotásait. De bizonyára megcsillant ujján egy-egy metszett kövű gyűrű is azok közül, melyeket bizánci útjáról hozott az apa.

Ruhája részben bizánci selymekből készülhetett, a csodálatos mintájú bizánci selymekből, melyeket annyira szerettek a magyarok, részben a roppant változatosságban elkészített, cserzett és diszített finom szőrmékből, melyeknek kikészítése ugyancsak ősi tudománya volt népünknek.

De vajjon mi lehetett a serdülő leány időtöltése, szórakozása?

A szövessel-fonással, kenyérmagórléssel foglalkozó szolgálókat bizonyára el-elnézte Sarolt, de alig hihető, hogy maga is közjük ült volna.

Sarolt népe, ez az életerős, büszke pogány nemzet még nem ismerte a nyugati országokban ezidőtájt általános felfogást, hogy minden nőnek, a fejedelműnek is illik magát szolgálónak érezni, kicsinyes robottal foglalkozni, alázasatos erényekkel tündökölni, elzárkózni és az élet örömeiről legalább látszólag lemondani. Sarolt kisasszony tehát alkalmasint nem forgatta a rokkát, hanem tudta, hogy majd szőnek-fonnak helyette atyjaura számos szolgálói. Inkább úgy képzelhetjük el, amint a vének beszédét hallgatja az ország és a világ dolgairól. Ha pedig kedve támad, lóra kap és kergeti a vadat naphosszat a hatalmas őserdőkben, korra és rangra nézve hozzáillő leányok és legények társaságában.

Kétségtelen, hogy korán megtanulta Sarolt az íj és nyíl használatát, talán a kardét is. Szükséges volt ez egyrészt a vadászathoz, másrészt a bizonytalan közviszonyokra való tekintettel. Kellett, hogy a nő is tudja védeni magát, különösen a fejedelemasszony.

A levegő, a napfény, a szabad mozgás nevelhették Saroltot azzá a rendkívül szép fiatal nővé, akinek szépségéről még a róla ellenszenvvel nyilatkozó külföldi források is tanuságot tesznek.

Nem lehetetlen, hogy ismerte és használta a finom bizánci parfümöket, szépítőszereket is, mindenesetre módjában állt, hogy megtegye. Valószínűbb azonban, hogy használta a leghatásosabb szépítőszert, a tiszta vizet. A mosdás és fürdés kultúrája ugyanis lényegesen fejlettebb volt a régi magyaroknál, mint sok szomszédos népnél. Erre mutat, hogy a bizánci udvari ceremóniakönyvek a hordozható fürdőt, melyet a császár táborozáskor használt, «magyar fürdő» néven emlegetik. Vagy pedig, hogy az ősi magyar kultúrát először végigpusztító tatárjárás egyik jámbor krónikása még a magyarok szemére veti, hogy túlsokat törődnek a bőrük, hajuk ápolásával és folyton mosakodnak!

Nemcsak testi, hanem lelki tulajdonságok terén is kivált Sarolt. Szellemi képességei, melyeket apjától örökölt és fiára örökölt, kétségkívül nagyok voltak.

Hogy ezeket mimódon fejlesztették és nevelték, azt csak sejtünk lehet. Bizáncban ezidőtájt a hercegnők már komoly oktatásban részesültek, voltak közöttük nagy számmal irodalmat pártoló és irodalommal, történetírással, teológiával személyesen is foglalkozó hölgyek. Voltak, akik egy-egy császár mellett titkári teendőket végezve, részt vettek a birodalom adminisztrálásában. Mégis nem látszik valószínűnek, hogy Sarolt műveltsége ilyen természetű lett volna.

Bizonyára részesült valamelyes vallásoktatásban, de az nem hatotta át érzésvilágát. A körülötte élő nép ősi hagyományai: az erdőt zöldítő, mezőt virágoztató Nagyboldogasszonyról, a pogány hitrege isteni anyjáról, a tüzet, vizet, földet benépesítő szellemek világáról, jelekről és csodákról szóló mesék közelebb állhattak fiatal szívéhez, mint a bolgár papok beszéde a megfeszített Istenről. Sarolt bizonyára meghallgatta a papokat és elhitte, hogy igazuk van. De azért tovább hitte azt is, amit a pogány varázslók, javasok, nagytudományú öregasszonyok beszédeiből összeszedett.

Ami igazán érdekelt, az nyilván a közügy volt, az ország és az uralom dolga, a családja mestersége. Apja környezetében látnia kellett, hogyan intéződik egy nagy országrész vezetése, mik a célok, feladatok, nehézségek és megoldások. Sarolt gyakorlati politikát tanult és idővel ennek mestere lett,

mert erre termett, uralomra született, messzetekintő, nemesen nagyravágyó lélek volt.

Nem tudjuk, volt-e Géának és Saroltnak beleszólásuk saját házasságkötésük dolgába. Ismerték-e egymást már megelőzőleg, vadásztak, lovagoltak, lakomáztak-e együtt, megkérdezték-e véleményüket az öregek, mielőtt örökre összekötötték sorsukat! Az idők szokásait ismerve, azt kell hinnünk, hogy nem. A házasságot a szülők szerezték. Régen megbeszélt dolog lehetett Gyula és Taksony között, hogy mikor Sarolt eléri az asszonykort, ami ebben az időben a 12—13 éves kor volt, megtörténik a házasság. A fiatal leányt bizonyára felöltöztették legszebb ruháiba, legdrágább ékszereivel, felültették az aranyos szerszámmal ékesített lóra és hatalmas kísérettel, gazdag hozománnyal elvitték a fehér magyarok táborába, ahol nagy áldomás és lakmározás mellett megvolt a lakodalom. Utána pedig Taksony vezér, szokás szerint, a hozomány-nál nem csekélyebb értékű drágaságokkal, állatokkal és rabszolgákkal ajándékozta meg a fiatalokat . . .

Sarolt és Géza frigye mindenestre szerencsésnek bizonyult. Saroltnak bizonyára tetszett Géza férfias erélye, még ha néha erőszakossággá fajult is. Tehetsége, hatalmi ambíciói éreztették Sarolttal, hogy méltó párja talált. Az ifjú fejedelem pedig boldogan láthatta, hogy felesége nemcsak szép, szerelmes asszony, hanem ezenfelül valódi szövetséges és uralkodó társ, kinek ereje az övét megkettőzteti. És Géza elég nagy volt hozzá, hogy ne lett legyen soha féltékeny Sarolt hatalmára, arra az erőre, mely az övével közös célra munkálkodott. A két fejedelmi lélek megértette egymást és összedolgozva, egymást kiegészítve igyekezett, hogy egységes, gazdag, erős országot adhassanak át fiuknak, ki már a minden magyarok ura lesz! Megtöltötték a kincstárt és megerősítették a seregeket. Kiépítették a központi hatalmat és egységbe kovácsolták a széthúzó törzseket. Véres, nehéz munka volt ez, de ha Géza és Sarolt el nem végzik, akkor hiába jött volna az országépítő István, nem tudott volna országot építeni.

Mikor már rend volt az országban, Géza és Sarolt elérkezettnek látták az időt, hogy népükkel felvétessék a kereszténységet. Az államérdek bölcs felismerése láttatta be velük, hogy pogány nép nem maradhat meg a keresztény Európa közepén. De talán nem hagyta hidegen Sarolt anyai szívét az a tény sem, hogy a keresztény országokban a trón örököse minden esetben az uralkodó elsőszülött fia, míg nálunk a vezérek korában más volt az öröklés rendje. Mindenesetre helyes volt az elgondolás, pogány népet nem türtek volna maguk között a többiek. A magyarságnak alkalmazkodnia kellett, a kereszténység felvétele volt az egyetlen bölcs politika.

A krónikás nem mondhat nagyobb dicséretet Saroltról, mint mikor a nőuralomnak szóló rosszalással megállapítja, hogy Géza politikáját ő irányította. «Az egész országot hatalmában tartotta, férjét és ami férjéé volt, ő kormányozta», írja querfurti Brunó, aki pedig személyesen ismerte Géza és Sarolt udvarát.

Ez az idegen krónikásoknál vissza-visszatérő csodálkozás és rosszalás hangja. Már Regino prumi apát is említi a magyar honfoglalásról szóló feljegyzésében, hogy a szittyáknál nem lehet tudni, a női nem, vagy a férfi nem előbbrevaló-e. A patriarchalis római jog szellemében gondolkozó férfiak előtt szokatlan és ennélfogva erkölctelennek tűnik a nők szabad embersége, ami annyira magától értetődik Emese népénél.

Merseburgi Thietmár egyenesen durván támad Sarolt ellen és azt mondja,

hogy «módfölött ivott, katonamódon lovagolt és egyszer egy férfit, szertelen haragra gerjedve, maga megölt. Jobb lenne, ha mocskos kezeivel az orsót fogatná és bolond eszt türelemmel fékezne!»

Ez az utóbbi tudósítás nem is hiteles. Thietmár nem ismerte Saroltot, csak híret hallotta, nyilván olyan szláv, vagy német emberektől, akiknek világszemlélete szerint a nőnek szolgálónak kell lennie és helye a konyhában van. Ezeket felháborította, hogy Sarolt teljesen embermódra élt és viselkedett, hogy együtt tanácskozott és mulatott a férfiakkal. A magyarok ebben nem találtak semmi kivetni valót, mert még teljes erőben élt köztük az asszonyemberekkel szemben való emberség ősi karakterisztikuma. Sok százados idegen befolyás után is megmaradt ebből annyi, hogy a külföld «lovagias»-nak jellemezze nemzetünket, amit mi azért nem tartunk sokra, mert tudjuk, hogy a magyar emberség mindig százszor mélyebb és igazabb volt minden nyugati, külsőséges lovagiasságnál.

Nemzeti hagyományaink Sarolt alakját mint szép, jó, erős asszonyét őrzik. Csak az idegen szemlélők, kik a nemzet lelkét és hagyományait nem érthették, voltak hajlandók Gézát, ki feleségének annyi szabadságot enged, asszonyrabjának látni, Szent István anyját pedig részeges, elférfiasodott szörnyetegnek.

Csak józan eszűnkre kell hallgatnunk, hogy megállapíthassuk, ez nem lehetett így. Gézáról tudjuk, mert műve hirdeti, hogy bölcs ember és talpig férfi volt. Saroltnak pedig egész asszonynak kellett lennie.

Elhisszük róla, hogy katonamódra ülte meg a lovat és úgy járta országát, melyet egyébként nehezen ismerhetett és érthetett volna. Elhisszük, hogy ivott, mint nem egy magyar asszony, aki lépést tud tartani a férfiak mulatozásával. De biztosra vesszük, hogy ennek a méltóságára büszke fejedelmi asszonynak soha nem ártott meg az ital.

Elhisszük, hogy egyszer, valami nagyon súlyos ok miatt felindulva, sajátkezűleg leütött egy embert, ami melleleg azt mutatja, hogy volt benne személyes bátorság is. De nem szabad elfelednünk, hogy a tizedik században vagyunk, a központi hatalom egységbe szilárdításának különben is kritikus időszakában, mikor a lázadással szemben a fejedelem vagy fejedelemasszony csak rögtöni megtorlással tud tekintélyt tartani. Össze kell vetni Sarolt cselekedetét példának okáért fiának, a jámbor Szent Istvánnak eljárásával, ki nem habozott embereket elevenen eltemettetni.

Az a kereszténységgel vegyes pogányság, melyet a hittérítők Géza és Sarolt szemére vetnek, volt az egyetlen mód arra, hogy ez a nyakas nép elfogadja az új tant. Ha már Géza erőszakolja a kereszténységet, azt csirájában elfojtotta volna nálunk a pogánylázadás. Itt a helyes eljárás éppen a Géza fejedelem és Sarolt fejedelemasszony eljárása volt.

Ismeretes történet, hogy mikor Saroltnak szemére vetették, hogy férje sem keresztény, sem pogány, hogy két istent imád, Sarolt azt válaszolta: A fejedelem elég gazdag hozzá, hogy két istennek áldozhasson!

Bölcs, erős asszonynak kellett lennie. Ha nem is kormányozta, de bizonyos, hogy befolyásolta Géza politikáját, ezt az erélyes, szerencsés, összeolvasztó, egységes nemzetet teremtő politikát. Amely a magyar hódítókat mássá tette, mint az utánuk jövő kunokat, törököket, tatárokat és ezt a nemzetet Európa kultúrnépeinek rendjébe állította.

Géza halála után kitört a lázadás. Koppány magának követelte az országot és Sarolt kezét. Ha Sarolt nem lett volna több, mint korának hatalom-

és élvsóvár bizánci császárnői, akkor ez utóbbiak bevált módszerével sürgősen Koppány felesége lett volna és őt segítette volna uralomra.

Sarolt hűséges magyar asszony volt, ki hű maradt nemcsak Géza emlékéhez, de mindenekelőtt a dinasztia nagy politikai elgondolásához, az egységes keresztény birodalom eszméjéhez; tudta, hogy nagy nemzeti célokat csak egymással szolidáris nemzedékek egyirányú, céltudatos munkájával lehet elérni. Nem lett Koppány felesége és Koppány életével fizetett merész tervéért. István, a szeretett fiú pedig egyenesen haladhatott tovább azon a magasrátörő úton, melyet Gyula és Sarolt bölcsessége szabott eléje.

Merseburgi Thietmárral szemben bebizonyította a történelem, hogy nagy kár lett volna Sarolt fejedelemasszonynak az orsót forgatnia, elszakadó szálakat, elmálló golyocsokat szőnie-fonnia. Az ő erős és áldott keze népeket összefűző szálakat font és amit bölcs tanáccsal, asszonyi megértéssel szőtt, az tartott ezer évig.

Nagy volt mint feleség és anya, mint ember és mint államasszony. Alakja nemcsak egy kiforrásban lévő fiatal lovasnemzet ideálja lehetett, de ezer év után is változatlan tisztelettel fordulhat feléje egy, az idegen ideálok-ból kiábrándult nemzedék.

MOST IS UGYANAZ.

Érzem az ízét
Régi reggeleknek,
Mikor mint csacska
Pendelyes gyerek —
Mezítláb mentem
Gyorsvonatot lesni,
S hittem, hogy fognak
Égi nagy szemek.

Bábúruhába
Bujtattam kutyánkat,
Mindenik dülő
Egy-egy más világ —
Akkor is vonzott
Már a holdas este,
S az árok partján
Nyíló vadvirág.

Elnéztem csendben
Hogy mászik a hernyó,
S lassan álmra
Csuklott a fejem;
Nagyapó harkály —
Szövetségét lesve —
Csordultig telt meg
Könnyel a szemem.

S az első leckém,
És az első versek,
Petőfi-, álmok-,
Apám végzete;
Mind, mind belőlem
Kaptak égi lángot,
Hiába tombolt
A halál szele.

Mikor először
Akartam ölelni,
Szent volt a csók, vágó,
S az embertavasz;
Zokogva tört fel
Bennem a nagy álmom —
S a reggel íze
Most is ugyanaz.

BERZEVICZY ALBERT.

Vannak életek, amelyek kivételesen hosszú tartamukkal átívelnek egész korszakokon és azoknak egymást követő újlulásán. Ezekben a hosszú életkorokban olyan fantasztikus változások követik egymást, hogy sokszor szinte hihetetlen, hogy mindez egyetlen emberéletben megtörténhetik. Az ilyen kiadós élet, amelyet rendesen Isten különös áldásának szoktak tekinteni, legtöbbször tragikus súlyának hordozójára. Csakugyan súlyos teher olykor a vállon és olyan hirtelen klímaváltozások elé állítja osztályosát, amelyhez főleg az idősebb korosztályok szokásos megszokottsága akklimatizálódni már nem igen tud. Az ilyen emberekre szokták azt mondani, hogy az idő túlnőtt rajtuk. Helyüket nem találva, az új jelenségekkel szemben értetlenül az új emberek új lelkivilága mellett idegenül ténferegnek, csetlenek-botlanak az ilyen időről lemaradt emberek, akik rendesen csökönyös dicsérői a mult értékének és aláértékeltői a szemükben mindig sekélyes, mert igazán meg nem közelíthető jelennek.

Nagyon kivételesek azok az időálló szellemek, akik nem feneklenek meg bizonyos ponton és nem érzéketlenek a napváltozásokkal szemben. Tudnak akklimatizálódni s nem állnak a laudator temporis acti megmerevítő alapzatára, hanem megértő lélekkel fejlődnek együtt az emberek és idők újlulására. Ezek tulajdonképpen nem is egy életet élnek, hanem szinte emberileg is megújulnak a változó korokkal. Megfiatalodva, újjászerkenve indulnak a kelő nappal a születő újkor hajnalán. De azért sose mennek üres kézzel, mert tarsolyukban mindig ott van a már megélt korok tapasztalatainak biztosító ellensúlya.

Ilyen kivételes, időálló szellem volt Berzeviczy Albert. Rajta nem nőtt túl az idő, hanem mindig ő nőtt bele az egyre újuló időbe. Berzeviczy Albert élete folyamán sorsdöntő változások következtek be Magyarországon életében. Mikor 1853-ban a sárosmegyei Berzeviczén megszületett s mikor ifjú éveit töltötte, az abszolutizmus komor felhői takarták a csüggedésbe roskadt nemzet egét. De aztán eloszlottak a baljós fellegek. A nemzet felocsudott halálos letargiájából. Megtörtént a kiegyezés és a friss életerőkkel nekibuzduló országra a virágzásnak, a jólétnek, a mérföldes csizmákkal járó fejlődésnek nem is remélt nagy korszaka következett. Közel félévszázadig tartott ez az építő és gyarapodó korszak, amelyben a hangadó szerep úgyszólván végig a magyar liberalizmusnak jutott. Ennek a politikai iránynak volt egyik kiemelkedő, bár mindig inkább a kultúr szárnyon küzdő harcosa, Berzeviczy Albert.

Mint akkor minden magyar gentryfiú, ő is jogi pályára ment és pályáját hagyományosan a vármegyei közigazgatásban kezdte. De tudása és becsvégya magasabb polcok felé sarkalta. Jogtanár lett az eperjesi jogakadémián. És csakhamar az aktív politikai élet felé terelődött, 1881-ben Eperjes országgyűlési képviselőjévé választotta. Képességeit felismerte és méltányolta a politikai élet, amelyben mindvégig előkelő és jelentős szerepet játszott. 1887-től 1894-ig kultuszállamtitkár volt, 1894-től 98-ig pedig a képviselőház

alelnöke. Kiváló érdemei elismeréséül 1896-ban valóságos belső titkos tanácsossá nevezték ki. Nemsokkal ezután visszavonult egy időre a politika küzdőteréről és jó öt évig kizárólag műtörténeti tanulmányoknak és irodalmi működésnek szentelte magát. Csak 1903-ban tért vissza megint a politikai életbe, amikor a Tisza-kabinetben kultuszminiszteri tárcát vállalt. De már 1905-ben lemondott és ismét irodalmi működésnek szentelte idejét. Ekkor kezdődik a politikai karrier után nagy irodalmi karrierje. Báró Eötvös Loránd 1905-ben lemondott a Tudományos Akadémia elnökségéről, s ekkor feléje fordult a bizalom és őt választották meg az Akadémia elnökévé. Még egyszer, 1910-ben aktív szerep jut neki a politikában. Megválasztják a képviselőház elnökévé. De ez időtájt már mindjobban az író, a rendkívül kultivált szellem, a nagy erudíció és a stílus eleganciájának mestere jut túlsúlyra a politikus fölé.

A világháború ledöntötte Magyarországot arról a magaslatról, ahová négy évtized kitartó munkája emelte és sokkal súlyosabb helyzetbe taszította, mint aminőben akkor szynlődött, amikor Berzeviczy Albert gyermekkorát és ifjúságát élte. Egyéni balsorsát tetézte még az az egyetemes válság is, amelyben az egész gazdasági és kultúrvilággal osztozott. A vesztes háború után forradalmak dúltak végig az országon. De a politikai forradalmakat megelőzően, már irodalmi forradalom is osztotta meg az addig egységes magyar szellemet. Irányok kaotikus tusakodása kezdődött. Az izlés kríziseken bukácsolt át. S a háború után még erős szellemi átalakulás is indult meg. Az a politikai és általános gondolkodásbeli liberalizmus, amelynek Berzeviczy tartó pillérei közé tartozott bizonyos radikális eszmékkal párosulva törpe-kisebbségre szorult és elvesztette eddigi építő, konstruktív jellemvonásait.

Berzeviczy Albert nem állt tanácstalanul az eszmék és irányok új forogtatásában. Anélkül, hogy meggyőződéséhez hűtlenné vált volna, megtalálta az egyenes utat a nemzetépítő irány felé. Nem volt süket az új kor új eszméi és hangjai iránt. Olyan korban, amikor mások már a nyugalom csendes páholyából csak szemlélői az élet színjátékának, ő még töretlen erővel, a legnagyobb szellemi frissességgel dolgozott és ugyancsak kivette részét abból a reorganizáló munkából, amelynek egy alapjaiban megrázott nemzetet kellett talpra állítani. Igaz, hogy munkássága most már jórészt irodalmi tere terelődött át, de politikai jelentősége is volt, főleg a külföldi kapcsolatok megszerzése és ápolása terén. A magyar kultúrfőlény politikai irányelve részben éppen a Berzeviczy-típusú férfiakra támaszkodott gyakorlatilag és Berzeviczy csaknem haláláig közre is működött elsősorban a magyar-olasz kultúrkapcsolatok ápolásában.

Ő maga, aki mint literary gentleman lépett be az irodalomba, főképp az izlést, magas kultúrát, nagy erudíciót és világlátottságot kívánó művészet-történeti tanulmányok felé vonzódott. Első művében, amely Itália címen jelent meg, olaszországi útinaplóját adta ki. Messze századok gazdag emlékeinek ebben a páratlan és óriási múzeumában valósággal megittasult szépség-szomjas lelke. De fegyelmezettsége mindig le tudta hűteni a benyomások forró liráját a tanító és termékenyítő ismeretközlés tartalmas tárgyilagosságáig. Műveinek éppen ez a kettősség adott mindig biztos és megnyugtató kiegyensúlyozottságot.

A nagy kultúrtörténeti korok közül főleg a renaissance vonzotta művészi törekvéseinek mindent átítató egyetemességével és emelkedett humanizmusával. Beatrix királyné címen a magyar renaissance fényét és ragyogását és

Mátyás kultúrudvarának olasz vonatkozásait írta meg. Művészettörténeti irodalmunk egyik büszkesége Berzeviczy másik munkája a Cinquecento festészet, szobrászata és művészi ipara, amelyben az olasz renaissance fénykorát dolgozta fel a kor nagy emlékeinek közvetlen szemlélete és gondos kutató munka alapján. Másik értékes művészettörténeti munkája a Tájfestés a XVIII. században című műve. Foglalkozott történelmi tanulmányokkal is. Írt gróf Széchenyi István életéről. Nagyobb történelmi munkája Az abszolútizmus kora, amelybe még közvetlen emlékei vissza is nyúltak. Mestere volt Berzeviczy a tökéletesen megformált, klasszikus emelkedettségu, tömör eleganciájú beszédnek és az irodalmi és esztétikai essaynek is. (Beszédék és tanulmányok.)

Hogy milyen súlya volt az irodalomban és milyen általános bizalom vette körül kiegyensúlyozott egyéniségét, misem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy mikor Beöthy Zsolt a Kisfaludy Társaság elnökségétől megvált, a legnehezebb és legkritikusabb időben, noha már az Akadémia elnöke volt, őt választották meg a Kisfaludy Társaság elnökévé is. Berzeviczy a legteltesebb mértékben meg is felelt a beléje helyezett bizalomnak. Bölcs mérséklettel a legásitóbb veszedelmek közt kormányozta el a Társaság hajóját s bizonyos ellankadás után új, lüktetőbb élet és virágzás felé vezette.

Mint a pompeii-i katona az utolsó pillanatig ott állott két elnökségének őrhelyén. Egészen megható, hogy gondoskodott arról már súlyos betegen, kimerítő testi szenvedések közt, hogy az Akadémiát az elnökválság minden megrázkódtatástól megóvja. Csak mikor már mindent elrendezett és művére a zárókövet is rátette, hűnyta örök álomra fáradt szemét.

Kállay Miklós.

Kosztolányi Dezső : Tengerszem.
77 történet. Révai kiadás, 1936.

Nehéz magyar írónak novellát írni: ennyi természetesen termett gyöngy közül az fénylenék ki, ami nem volna igazán gyöngy... S különösen nehéz elbeszélésekkel kitűnni, «novellista» hírébe keveredni annak, akiről már megtanultuk, hogy nagy költő, jeles regényíró, alig megközelíthető művésze a nyelvnek. És Kosztolányi mégis játszi könnyedséggel gyüri le előítéleteinket, dönti halomra kritikusi iskátulyáinkat. Most, hogy egyhuzamban 77 novelláját olvastuk el, úgy érezzük, mintha mindig ilyeneket írt volna s örökre ilyeneket kellene írnia. Ha volna homlokán hely új babérok számára, azt mondanók, hogy «ezzel a kötetével Kosztolányi bevonult a legnagyobb magyar novellairók panteonjába».

De nem zavarjuk babérzizsgálással

ezt a drága homlokot, amely mögött annyi meleg érzés, annyi emberi látás keresi meg a legmegfelelőbb, Istentől neki tartogatott szavakat. Kosztolányi az maradt, aki volt, de talán még mélyebben lett az — úgy, ahogy a *Tengerszem* c. novella hőse «kicsi», de mély költő szeretne lenni. Ha a «kicsi» jelző megfér társával, a mélységet ámulva, hálás megindultsággal kell elismernünk.

Kicsi a műfaj kerete: «történetek», «tollrajzok», «arcélek» ezek a hetvenhetek, de mindre illik az első sorozat utólag megállapított címe: *Végzet és veszély*. Mindenikben van egy kis tragédia; némelyikben a legnagyobb tragédia sűrűdik össze egy tengerszemcsőppbe. (*Fürdés*, amelynek folyamán egy játékos kisfiú a Balatonba fullad, s a végzet gyors és váratlan csapására ez a zárómondat mutat rá kegyetlen közömbösséggel: «Még három se volt».)

A koncentráció mesterműveit felismerjük hihetetlen súlyukról, amely megrémíti játszva emelt kezünket. Petőfi születésének áhítatos jelentősége csaknem egyidejű képecskékből hangulatosodik ki: látjuk Bécsben Metternichet, Velencében a vasasnémeteket, falusi kastélyban a nemeskisasszonyt, parasztágyacskákban az ötéves Arany Jánuskát, árva Tompa Misikét, s *Petőfi Sándorka* születésének pillanatában mindenütt éreznek valami furcsa és boldog rázkódtatást. De csaknem mindenik történetben van valami homokszem, valami jellegzetes tárgy — motorcsónak, monokli, tojáslepény vagy keménykalap — amely körül megindulhat a gyöngyképződés, a kristályosodás. S apró tárgyak, sűrke emberek körül megnő, felduzzad a tragédia ék-köve.

A legszebb mégis mindig az, hogy a vakmerő eszmetársítások bűvésze, a szívhangok diagnosztája s az életbölcsesség legelmélyedőbb tanítványa *együtt* kápráztat el, indít meg, emel föl. Kosztolányi — ha lehet — még emberibb lett, talán azért is, mert még többet tapasztalt és még többet szenvedett. Köszönjük neki, a nálunk gazdagabbnak, rugalmasabbnak, áldottabbnak, hogy megtanít szeretni a halált is, s életének talán legmerészebb írásművében elutasítja a «vendéget», aki új életkezdést, új ifjúságot kínál neki. Nem, az elvégzett életút *eredmény*, a halál cél, akárcsak Madách londoni jelenetében. És köszönjük, hogy megmutatja: «az igazi boldogsághoz csak egy jó rögeszme kell» és hogy csak azt hisszük el, ami hihetetlen: az ilyen tételek növelik az anyagot megzabolázó spiritualizmus kincsét. Alázatos és büszke, okos és könnyelmű, úgy, ahogy a mélybe — azaz fölfelé, mert ez az ő síkjában igazán egyremegy! — vezető út érdeke kívánja.

«A szegény kis gyermek panaszai» óta tudjuk, hogy Kosztolányi a Musset magasztalta könnyek zsilipjeit kinyitni jött e világra, hogy megpuhítsák, termékennyé tegyék a szívek kemény és ráncos ugarját. Nem érzélgősség ez, hanem a választott lélek mélyebb tragikumlátása, csordulóbb érzékenysége. Sírní tud az inadaptáció apró szegyenén (*Omellette à la Woburn*) s meggyászolja a szerencsétlenül járt kalapot; a tanár balul kiütött elegancia-reformja épügy összeomlással, hirtelen megöregedéssel jár, mint a nagystílű emlékek ellenőrzéséből, s valósággal történt összehasonlításával járó kiábrándulás. Az ember finomabb rugókra jár, mint a sablon hiszi, s tisztulás és élvezet számára, ha rájön arra, ami benne bonyolult, elgondolkoztató és tragikus felhőzetű.

Ez a mélység, ez az emberi gazdagság színezi mindig szubjektívve a *költő* novelláit. Hősei nem exotikus színekben játszanak, nem mindig s nem is elsősorban óhajtanak «egyéniségek» lenni. Ugyan ki lehetne az az «egyénség», akinél nem szeretjük jobban, nem tartjuk milliószor érdekesebbnek magát Kosztolányit, a kinek tengerszem-lelke fölé hajolva sorsunk, halálunk s mégis örök emelkedésünk árnyait láthatjuk?

Hankiss János.

Papp Ferenc : Gyulai Pál. (A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.)

Az a nagyszabású írói életrajz, melyben Papp Ferenc a legnagyobb magyar kritikus, Gyulai Pál életét rajzolta meg, Gyulainak azt a korszakát világítja meg, amelyre méltán ráillik a «romantikus» jelző. Eddigi ismereteink alapján nem is gondolnánk azt, hogy egy kritikus élete is lehetett ilyen regényes és színekben gazdag. Sainte-Beuve élete is a romantikus regény kelléktárának szolgáltatott bő adalékokat, de a mi

Gyulaink ifjúsága sokkal változatosabb és érdekesebb volt. A művészi finomsággal és abszolút tudományos apparátussal felépített «pályakép» Gyulai életének első szeletét tárgyalja, kb. a 60-as éveikig. Ha működésében nem is, de életében változatosabb, cselekvőbb korszakát: a kibontakozását kapjuk. Alapos körületekintéssel fűzi Gyulai ifjúkori verseinek szállait Vörösmarty, majd Petőfi költészetéhez. A gyökerekig hatolva mutatja ki a magyar romantikus líra legnagyobb alkotásaival való eszmei kapcsolatukat, amely természetesen még inkább csak politikai frazeológiáján érezhető, később megtisztulva, már a népköltészet sugallatára mindinkább nyer eredeti zamatot. Elemzésének végső megállapítására jutva szépen állapítja meg, hogy «Gyulai a *Hadnagy urammal* jutott el költészetének első korszakában a fejlődés tetőpontjára; benne teremtette meg azt is, amit oly esengve kért a sorstól, első halhatatlan költeményét». Szépprózájának kialakulásakor Jósika regényeiből és Vörösmarty drámáiból kölcsönöz indítékokat a kezdő Gyulai. Gyönyörű az a fejezet is, amelyben Pataki Emiliával való eszményi szerelmét mutatja be a fellángolástól kezdve a reménytelen elmulásig. A költő érzelmeinek sorában nem kis szerep jutott Prielle Kornéliának, ezt is mély beleérzéssel rajzolta meg. Utolsó nagy felgyulása Szendrey Mari iránt érzett szerelme volt. Ezt a kölcsönös szerelem boldogságait megőrző érzést, mely a házasságban oly művészi harmóniában testesült meg, szintén az új adatoknak egész sorával vetítette szemünk elé. Nagy jelentősége Papp Ferenc munkájának az is, hogy minden helyet bejárt, a legkisebb falucskától Berlinig, ahol a költő megfordult s így mintegy helyszíni rajzot nyújthatott azokról a helyekről, melyek még Gyulai emlékét őrizhetik.

Papp Ferenc Kemény- és Gyulai-életrajzai irodalmunk klasszikus portréi közé tartoznak, közvetlenül a mester *Vörösmartyja* mellé. Emelkedett erkölcsi felfogás, mély emberi és nemzeti tartalom s nagy művészi formakészség az a hármast pillér, melyen Papp Ferenc életrajzai nyugszanak s melyek ezeket mindenki irodalmunk gyöngyei közé emelik. De azzá teszi őket vonzó stílusának nemessége és tiszta zamatos magyarsága is.

Kozocsa Sándor.

Tamási Áron: *Jégtörő Mátyás.* (*Regény. Révai kiadás.*)

A szellem emberréválásának meséjét mondja el nekünk Tamási Áron ebben az új könyvében, amely az Ábel-történetekhez hasonlóan, alkalmasint több kötetre tagozódik majd. A Mindenségből büntetésül a földre száműzött rakoncátlan szellem egy székely parasztházban köt ki s itt egy bolha testébe költözik, ennek alakjában vesz részt a ház fiatal gazdájának, Mátyásnak esküvőjén Mártával. A szellem nagyon megkedveli a fiatal asszonyt, hozzá és házatájához köti további sorsát s a szükséghez képest különböző további transzfigurációkon megy keresztül. Lesz belőle pók, méh, szarka, gólya, sas, róka, kutya s ezek képében van segítségére a fiatal párnak. Végül pedig, amikor az ifjú asszony világra hozza gyermekét, az újszülöttbe költözik.

Ennek a mesének a tiszta szólamát egy boszorkányhistoria közbeiktatott hangjai szakítják minduntalan félbe s nyújtják az amúgyis csak novellányi mesét terjengőssé. Az az üdeség, amely a könyv első oldalairól ellenállhatatlanul áramlik az olvasóra, megmegtöredezik s a transzfigurációk szímbólumainak sokasága a bizonytalanság érzetét kelti fel. A székely beszédnek nálunk ekzotikumként ható jó ízei, a góbé észjárás kedves csalafintaságai, amelyek a gyöngé Ábel-törté-

neteknek is sikert hoztak, ebben a könyvben is frissen ragyognak fel és enyhítik a «szellemtörténet» elkalandozásait.

Tamási Áron ama ritka írói tehetségek közé tartozik, akikről a legellentétesebb véleményeket nyilvánítja az olvasóközönség. Sokan túlbecsülik, sokan bizony csekélybe veszik és sikereit csupán góbényelv ekzotikumának hajlandók betudni. Bizonyos, hogy ösztönös művész, költő, az írói mondanivaló szerves fölépítése nem éppen erős oldala és inkább keretet ábdál a történetei köré, már csak azért is, hogy első személyben szólhasson. De java munkáin még innen van és fejlődése vonalában a Jégtörő Mátyás olyan állomás, ahonnan biztató távlatokba nyílik kilátás.

Matthényi György.

Hevesi András : Párisi eső. Budapest, 1936. Cserépfalvy.

A huszonkétéves ifjú a nagy vélemények városában — ime ennek a különös könyvnek az egyetlen tétele. Különös ez a könyv, mert ömlenek a szavak, a finom, szépen átgondolt szavak. Izgató mondatok és aforizmák kergetik egymást s az egész írás elejétől végig leköti a figyelmet. Az ember mégsem tudja, mi volt az író célja. Vajjon a nagy Párisélményből, a huszonkétévesek vágyálmaiból akart kiábrándítani, vagy egy ifjú lélek zavaros képét szándékozott adni, avagy többé-kevésbé érdekes alakokat igyekezett felvázolni. A végén sem tűnik ki a szándék, amiért ez az egész könyv íródott. Az olvasó nem tudja, hányadán van az íróval. És ez az éppen, ami zavarba ejt.

Akármilyen beállítottsággal és akármelyik kritika mércéjével mérünk ma le könyveket, egy érdeklődési felületen minden esetben meg kell egyeznünk és ez az író szándéka. Ma okvetlenül tudni akarjuk, miért kell elolvasnunk száz, kétszáz, vagy

akár háromszáz lapot, vajjon a szerző egyszerűen szórakoztatni akart és képzelete színességével órákra eltakarni előlünk az élet színtelenségét, vagy problémákat vet fel, hogy álljunk meg pillanatra ebben a rettenetes rohanásban, próbáljuk valahogy rendezni azokat és magunkban elintézni. Joggal nyugtalaníthat tehát az az író, akivel nem vagyunk tisztában és akinek célkitűzéseit még a munka végén sem vesszük észre. S ez különösen akkor hagy bennünk kielégítetlen érzést, amikor olyan nyíltan és leplezetlenül önmagáról ír, mindvégig első személyben beszél és a soványka történetet még a távolabbi ismerős is pontosan bele tudja illeszteni Hevesi András életadatainak keretei közé.

Nem tömegek olvasmánya ez a könyv, a keveseket tehát annál inkább érdekli az író szándéka. A cél. De vajjon egyáltalában volt-e valami célja ezzel a könyvvel az írónak? ! Aligha. Csak ténfereg a szép szavak, mondatok között, amelyeket itt-ott hall, olvas, aztán ezek a szavak egyszer csak beléütődnek, mint minden dolog, életjelenség, ember és esemény ezen a világon, megtetszenek neki, játszik velük, mintájukra újakat is él meg és alig veszi észre, már ragadják is magukkal. Viszi az írot a szóözön és elkészül a könyv. A kezdetnél talán még homályosan dereng előtte valami, hogy igen, ez az a szándék, amely írásra készítet, ez az a cél, amelyért írni kell, de a szavak sodorják őt tovább. Olyan hajós a szerző, aki csodálja a tenger vizét, a víz fényes csillogását, de gyenge a karja, nem tudja megragadni a kormányt, nem tudja irányítani hajóját.

Hevesi András a szándék és cél nélkül való író. Író, kétségtelenül. Mert ez a könyv: irodalom. Csak kicsit szokatlan nyelvünkön, ezért ejt gondolkodóba. Nem úgy szokatlan, mint a zseni felkelése, de mint

a különös idegen a forgalmas utcán. Megállunk és utána csodálkozunk. Csodáljuk azt, hogy ilyen érdekesen meg tudta írni azt a furcsa spleent, amit unalomnak neveznek. Az unalomról olvasunk, miközben magunk nem unatkozunk. De aki nem ura az anyaga fölött s a szavak hányákdobálják, annál majdnem érthető ez a zavaros világnézet, vagy helyesebben életszemlélet, amely egy lapon tud emlegetni kolostort és kocsmát, szent dolgokat és becstelent és mindenről elképesztő egykedvűséggel, kiábrándítóan keserű szájizet hagyva, emlékezik meg. Mert még csak véleményyt sem nyilvánít.

Szándék és cél nélkül való író — mindenesetre bizarr és új jelenség irodalmunkban. *Dénes Tibor.*

Benedek Marcel: Irodalom-esztétika. Budapest, 1936. Franklin.

Harminc esztendő irodalomtörténetírói és kritikusai működésének centerum cenzeója ez a kis könyv. Az irodalom jól felkészült és sokat tudó embere mondja el itt véleményét a szépről, írói és költői tehetségéről, szabályról, írásról és erkölcsről. Kritikáról, esztétikusi kötelességről, az irodalmi kifejezés eszközéről, a kifejezés fenntartójáról, a szerkezetről, az embernek és világának belső és külső szemléletéről és testi megjelenítésükről. Amit mond, az mind gondolat és gondolkodtató, ezer és ezer könyv, örökéletű remek és fércmű olvasási élményéből vont tapasztalat. S ez a könyv alapján mégis elhibázott. Erősen vitás, vajjon van-e egyáltalában irodalom-esztétika akkor, amikor magának az a Baumgarten megfogalmazta esztétikaforgalomnak is nem egy számbajövő, komoly ellenese van, akik szerint van a szépről szóló konkrét tudomány és van a minden elmélet összefoglalásaként jogos és szükséges művészetfilozófia s így az esztétika az érzéklés-

tan pszichológiának csupán egyetlen fejezete. De ha nem fogadjuk is el ezt a tudományos felfogást, akkor is meddő és hiábavaló a művészi szép minden egyes megnyilvánulásának külön-külön és egymástól valósággal független esztétikáját felállítanunk és tudományos mérlegelés tárgyává tennünk. S hogy ez így van, ennek éppen Benedek Marcell könyve a legelevenebb bizonyítéka, mert amit az ad, az minden, csak éppen nem esztétika. Tételeinek sokkal több közük van a kritikához, a poétikához és esetleges műfajelmülethez. Problematikája sem esztétikai, mert ha útjába kerül is egy-egy valódi esztétikai probléma, megkerüli azt, anélkül, hogy lényegére rámutatna. Hozzászól, de nem róla. Így van mindjárt a szép problémájával, amely minden esztétikusnak kiindulópontja s amelyen egész művek, rendszerek felépültek. Benedek is a szép említésével kezdi könyvét, de csak említi, mint mindent ebben a könyvben. Csak éppen kiejti a fogalom nevét és máris siet tovább. Úgy van ezzel az elméleti könyvével is, mint a regényeivel. Gyorsan megírni és kiadni, még ha vázlatosan is. Így vész el a lényeg s így lesz mindvégig az a tulajdonképpen való érték Benedek Marcellben és művében, amit soha el nem mondott, soha le nem írt. Mert ahogy olvassuk ezt a kis könyvét is, meglep egy-egy odavetett mondat s az ember egyszerűen csak ráeszmél, hogy mi minden lehet még e mondat mögött a szerző lelkében, elméjében.

De e kis könyvnek van egy meg nem bocsátható vétké, és ez az, hogy némely részletében a végtetekig modoros, az olvasónak az lehet az érzése, hogy a tanár úr nem is az egyetemen, csak valamelyik kevésbé jelentékeny akadémián ad elő irodalmi kérdésekről hallgatónak, akikről nem is mindig túlzottan jó a véleménye. *Dénes Tibor.*

Nagy Méda : Mélyből hoztam. (Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. 1936.)

Amikor Nagy Méda költészetét fogalmakkal akarjuk meghatározni, érzi az ember, hogy a költészet olyan, mint a valóság. Épp olyan nehezen fogható meg, épp olyan elszürkített a gondolkodás nyelvére áttéve, mint a virágos rét a növényhatározóban. Asszonyi költészet : igen, de annyira elkoptatott a szó és itt annyi mindent kellene jelentenie.

Talán csak egy vonása van, ami nem asszonyos, mert az átlagból teljesen hiányzik : az őszinteség. Azonban ez sem annyira hangsúlyozott és szenvelgett, mint a Nyugat legjobb írónőiben is volt, de nem is annyira nyers, mint például Sigrid Undseté. A legnehezebb témákat is nyíltan és őszintén adja elő, de mindig talál valamilyen finom, sokszor kedves képet, mely megvilágítja, de egyúttal el is fátyolozza a valóságot. Ez a nőies szemérem annyira öntudatos, hogy magát az őszinteséget is szégyenli. A kötet utolsó versében szinte megbánja vallomásait, szinte szeretné visszavonni őket.

Körülbelül ugyanez a lélek nyilvánul meg verseinek technikájában is. Nem szóbüvész, nincsenek káprázatos rakétái, sem csiszolt mondatai. Szinte puritán egyszerűség és közvetlenség ömlik el versein, mintha nem is közönség elé szánta volna, hanem csak a vallomás okozta könnyebbség hozta volna létre őket. Több versének képlete ez : kiindul valamilyen hasonlatból, amit részletesen megmagyaráz és valamilyen csattanóval zár le. A hasonlat azonban sohasem hat üres díszítménynek, a magyarázat nem tolakodó, a csattanó nem erőltetett. Ez a szerkezet alighanem a versek keletkezési folyamatával azonos. Rendszerint valamilyen külső esemény ébreszti fel az ihletet. A költő megtalálja a kapcsolatot a külső esemény és saját lelke között, végül

megnyugszik. Rímei és ütemei a mondanivaló súlya alatt elcsökevényesednek, alig veszi az ember észre, hogy verset olvas. A verses forma inkább csak ürügy, mint nélkülözhetetlen kellék.

Témái a család, a házasság, az otthon, a hitből származó megnyugvás, de mindennél fontosabb a minden versében megérezhető asszonyi lemondás és áldozatkészség. Legtöbb férfi életében szerepelt legalább egy olyan nő, akitől csak kapott, adni nem adott neki semmit és aki nem is várt tőle soha semmit. Ez a nő lehet anya, nővér vagy feleség, egyformán az emberi élet legmaradandóbb és legértékesebb momentumuma. Ők teszik szebbé és értékesebbé a sokszor sívár, sokszor nehéz életet és ők adnak mindig újabb erőt a nehézségek leküzdésére. Nem tudom, lehet e szebbet mondani asszonyköltő kötetéről, mint azt, hogy versein keresztül ezt az egy vagy két asszonyt értjük meg jobban, szeretjük mélyebben.

Az áldozatkészség azonban nem retorika Nagy Médánál, hanem súlyos teher, amit vállalnia kell, mert asszony.

*«Hiába sírsz, asszony!
— könnyebb sorsod sose lesz,
légy fönt, vagy lent,
egyformán tiéd a kereszt.»*

Az asszonyi élet terhes : megalázza, ha a férfiak nőt látnak benne, a házasság életet üresnek érzi, az otthoni munkát befejezhetetlennek tartja, a család megsemmisíti, magába olvasztja egyéniségét, nem talál sehol elég szeretetet. De mindez nem is fontos neki, megelégszik azzal, hogy szerethet, örül magának az életnek.

*«Még palettád tele van színnel: szebbé teheted otthonod,
gyermekeid nézését ragyogóbbá és békebébbé
azok szemét, kik körülted járnak.»*

Nehéz bírálatot mondani Nagy Méda verseiről, mert a kritikus nem tud szabadulni az embertől, akinek legszebb emlékeit ébreszti fel a rokonszenves tartalom. Az azonban bizonyos, hogy maradandó és mély élményt jelent a kötet átolvasása. Ha az élményt nem is csupán művészi eszközök hozzák létre, minden bírálói óvatosság mellett is bizonyosnak látszik, hogy rendkívüli költői tehetséggel állunk szemben.

Az ízléses kiállítású kötetet Róna Emmi kifejezésben gazdag művészi címlapja díszíti.

Fábián István.

Nagyiványi Zoltán: Moszkvai lányok. (Regény. Révai kiadás.)

Tavaly megjelent első könyvében, «Az idegenlégiótól a szovjetunióig» címűben is az volt az érdekes és értékes, amit a sokat látott, nagykultúrájú megfigyelő vetített az olvasó elé. Mihelyt arra eszmélt, hogy «regényt ír», rég elhagyott útakra tévedt s valami vidéki poéta érzélgősségével kendőzte minél romantikusabbá a «regény» alakjait és eseményeit, hogy néhány oldallal tovább Törökország, Perzsia és Szovjetország friss és pompás képeivel kápráztasson el bennünket.

Új könyve az elnevezés ellenére se regény, de ezt szívesen el is engedjük neki, hiszen ma, amikor Spanyolország is már a szovjet markában van, minden európai, aki a két bolsevik pólus között él, izzó kíváncsisággal vár minden híradást amaz új életformáról, amelyben közel két évtized alatt új generáció nevelődött fel Oroszországban. És Nagyiványi a hiteles szemtanu pontosságával, a nagyintelligenciájú europäer megfigyelőképességével ad hírt nekünk az ottani világról és ha nem regényalakokat formál, jellegzetes és élő figurákat tud felvillantani. Ezek nem Axel, a svéd mérnök, nem a gra-

finyuska és az «azelőttiek aggályos osztálya», akik szinte csak a «regényírás» kellékeiként szerepelnek, inkább Ványka, Mityenka, Abdul, a kanári-madárkereskedő, a paraszt, aki csökönyös lovát megszegényíti, az ünnepi fürdőzők, a «kigyó» és a piac alakjai, a névtelenek serege, amelyből Oroszországnak szinte plasztikus képe kerekedik ki, aztán a lakás-mizériák, az élelmiszerhiány, a dolgok és intézmények színes leírása.

Talán többet is tudna róluk közölni velünk, hiszen ott élt közöttük, mint «spec» dolgozott nekik, beszélt Kun Bélával, Bokányival, orosz párt-emberekkel — nem tud, nem akar, nem szabad? Vagy mindenáron regényt akart írni? Okos megjegyzései, kritikus észrevételei arra utalnak pedig, hogy nemcsak kívülről látja a tüneteket és a Moszkva tömeglakásaiba, munkahelyeire, piacaira zsúfolt négymilliót; lebilincselő oldalakon át messzi távlatokra nyit kilátást, eleven életbe sűríti a tömegek szórakozását, nyüzsgését, színeit látjuk, szagát érezzük ennek az életnek, ennek az orosz levegőnek.

«Az utcán csak tömeg volt — írja — az emberek furcsa ruhákat viseltek, divatjamult, foltos, tépett holmit.» Aztán a rajzteremről: «Az egész birodalomban mindennemű szellemi munka délelőtt tíz órakor kezdődik. Ilyenkor tettvágy uniformizálja az embereket, akik mohón várták a munka kezdetét, csak később differenciálódnak... Lopva végignézi ezeket az ázsiai arcokat, amelyek a rajztáblákra feszített papírok, íróasztalok és írógépek fölé hajolnak. Egyforma mohó tekintetek, amelyek isszák a nagy számokat és egyforma mohó kezek, amelyek rajzolják a nagy vonalakat. Ezek azok a tekintetek és kezek, amelyeket azelőtt a rajztáblák közelébe sem engedtek. Most, amikor idejutottak, egyszerre akarják megtervezni az egész új világot»...

«A tábornok éppen a pincéből jött fel. Mind a két karja tele volt fával. A gnädige Frau mosni fog az éjjel» . . . «Több vizet a Moszkva folyóba!» kéri a helyi érdekeltségek. — Nem gond! — hangzik a válasz, és elkészültek a Volga—Moszkva-csatorna tervei, vonatok, autóbuszok ontják a munkások ezreit és egyik duzzasztó zsilip épül a másik után» . . .

Pihenőnapokon a fürdőzők tízezrei üdülnek a strandokon. Negyvenöt repülőgép jelenik meg fölöttük, leírja a szovjetszillagot, majd Sztalin nevét: mulattatják a népet. A lányok azzal szórakoznak, hogy ejtőernyővel ugranak le a park tornyából. A termőföldnek meghódított sztepperészt repülőgépekről locsolják . . .

Ezek a kikapott mondatok nem adhatnak elég izelítőt abból a tempóból, amelyben Szovjetország él, maga a könyv azonban érzékelhetően sokat ad belőle és ez Nagyiványi könyvének igazi értéke. A különféle típusú «moszkvai lányok» sorsvonulása kissé szándékoltnak hat s ezért erőtlenné is. A párbeszédeken át kitűnő pszichológiai beállítások se sikerülnek jól. Pedig a téma magja: az orosz nő lélek egyre jobban elhatalmasodó gyöngédségkeresése (amely miatt most a választ is megnehezítették Oroszországban), egyszerű írói feladat. Rachmanova új könyvében (Die Fabrik des neuen Menschen) is ez az egyik vezetőszólam.

Mindent egybevetve, Nagyiványi új könyve igen figyelemreméltó és érdekes, stílusa is tisztultabb. Azt hisszük, ha nem törekednék regényszerűsége, sokkal tökéletesebb munkát végezhetne.

Majthényi György.

Koresháros Nándor: Az Úr hintáján. (Nova kiadás Budapest, 1935.)

«Te küldöttél el az emberek közé és én közöttük voltam. Bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit cselek-

szenek. Bocsáss meg a grófnak, hogy a gőgnek azt a köntösét viselte, mit még a bölcsőjében adtak rá. Gőgjével nem akart bántani senkit . . . Bocsáss meg nekem, hogy kártyát vettem a kezembe. Meg akartam valakit menteni, hogy időt szerezzek neki itt a földön, hogy lelkének arcát megmoshassa, mielőtt trónusod elé kerülne. Bocsáss meg annak a kofának, ki életet árul kosarai mellett. Nem akart bántani senkit. Azt hitte, azokért cselekszik, kik épp oly küzdői annak az életnek, mint ő. Bocsáss meg Horacek mészároséknak és Gedeon fűszereséknak, ne azt tekintsd, hogy miért adtak csak azt, hogy adtak . . . A gazdaggá lett mosóné sem azért mosatta ki csipkekendőjét a grófnéval, hogy megalázza. A maga módján fenn akart egyszer lenni. Bocsáss meg neki! Bocsáss meg Zrumeckinek, hogy kegydíjjal porba nyomta a gróf arcát. Nem akarta megalázni. Csak arra szomjas ő is, mit a gyalog emberek elégtételnek neveznek». — Így fohászodik fel Fráter Jácint, a regény megkapó és szomorúságában is derűs raisonneur-je, a viharosi grófi kastélyba tévedt, egyszerű kolduló barát a cselekmények vége felé, amikor már a jők és a rosszak megkapták jutalmukat. Néhol keserű, célzatos, de mindvégig igaz regény ez «az Úr hintáján». Különös ötlettel azt mutatja meg az író, hogy szinte bábok vagyunk a világsorsát intéző titokzatos hatalom előtt, amely hintásdít játszik velünk. A címnek szimbolikus értelme hús-vér valóságot nyer a regényben, amelynek a hátterében a világháború, az összemolás, a forradalom, ellenforradalom, a gazdasági konjunktúra, a korlátlan lehetőségek haláltáncában tomboló ideje komorlik. Valóban, kedvezőbb milliőt s anyagot nem is lehetett volna találni ehhez a témához, mint az 1914-es esztendő követő

évtizedet, amikor a sors hinta-palintázik az emberekkel és kénytelenségből, vagy önön hasznukra alakultak át hősökből defetistává, fehérből vörössé és ismét fehérré, gazdából földönfutó szegényé és viszont. Hónapok alatt cserélődtek tragikomikusan a szerepek. Ebbe a talajba ágyazta be a regény cselekményét Korcsmáros Nándor. Alakjait kitűnően jellemezte Fráter Jácint az idézett Úr-hoz szóló szelíd és jámbor elmélkedésében. A gróf, aki kastélya ablakából nézi a mezőváros életét és az összeomlás, meg a szélhámos Cserei által javaiból kiforgatva, kénytelen emberi irtalomra is rászorulni s mindemellett megmarad büszke úrnak, élő alak. Bár Zrumeckivel való rátarti hűvös bánásmódja — 1936-os szemszögből — tempi passati! Élő alak a pervenű Cserei, a vasúti bakter és a mosónő fia, aki gyerekkorában ellopja a kis grófkisasszony babarékljét, mire kitiltják a kastélyból. Ez aztán döntő jelentőségű lesz életében, mert minden tettét a bosszúvágy, az osztálygyűlölet és a grófkisasszonyért való szerelemhétség fűti. De éppen akkor veszít el mindent, amikor megnyerni látszott. A csőcselék élén bevonul a kastélyba, de akiket porig alázhathatna, már nincsenek ott. S mennyire érti, hogy amint idejében ment eléje, a vörös áradatnak, idejében mosdják át — fehérré . . . A vörös Cupákné a kofa, az örökké veszekedő Gedeon és Horacsek, a fűszeres és a mészáros, a városiasodó falu kitűnő figurái. Az együttesbe beletartozik Zrumeckzi lengyel földbirtokos, akinek az apja «cselédje» volt a gróf apjának s ezért ő vesz sajátos módon elégtételt rajtuk . . . S akit legelőbb említettünk, a cselekmények benyolítója, Fráter Jácint az egyszerű kolduló barát, aki a legrosszabb időben téved a grófi kastélyba, de nem távozik el, mert érzi, hogy küldetése van. Segít azokon, akik rászorulnak, aztán, hogy

munkáját végezte, eltűnik. Bölcs humorral, megbocsátással nézi kívülről azt a hinta-palintát, amit körülötte az emberek csinálnak. Mosolyog rajta, nem haraggal, hanem megértéssel. Úgy érezzük, hogy Fráter Jácint kicsit az írónak is szócsöve. A regény vidéki életbe ágyazott menete sehol sem szürkül el, nem válik sablonossá s mindvégig érdekes. Az izgalmakat, a fordulatokat az író készen kapta ugyan az életből, de ezt a matériát mesterein alakítja s ugyanannyit tesz hozzá magáéból is. Az alakok némely helyütt talán túlrajzoltak, zsúfoltak, de ez szükséges volt ahhoz, hogy az olvasó előtt minél élesebben rajzolódjanak ki jellemük körvonalai. Az író legutóbbi háromkötetes «Az én háborúm» című kötete után kétségtelenül emelkedést jelent ez a könyv, amely az olcsó hatás eszközei nélkül is érdekes és tud irodalom is maradni.

Mihály László.

**Jacobi Edit és Vághidi Ferenc :
Házasságtörők. (Regény.)**

«Hiszen, ha csak probléma kell — vidul fentnevezett író s írónő —, attól még pompásan lehet regényt írni.» Gondolták és e szerint cselekedtek. Hát ez az egyik legbosszantóbb tévedésük. Reméljük, hogy többi tévedésük számszerinti felsorolásához nem marad türelmünk, de a problémáikat illetően mégis csak fel kellene világosítani őket valahogy úgy, hogy ők is megértsék, probléma vagy van, vagy nincs. Csinálni éppen úgy nem lehet, mint ahogy — higgye el író s írónő — nem is kell; mert legfeljebb csak az nem talál kezeügyébe eső jó, kiadós problémát, aki elszánta rá magát, hogyha minden kötél szakad is, regényt ír minden áron. Hanem hogy egy nyiszlett férj rázeng a feleségére: «Kedden elutazom, majd igyekezzen utánanézni egy férfinak, akivel rendezen megcsalhat s ha végzett, sürgönyözzön értem, mert ez egy kísérlet»,

s erre a kozmetikusnő-feleség, határozottan rövid lejárátú meglepődés után, ezt a gyönyörűt találja gondolni: «Mikor a te urad és parancsolód azt akarja, hogy megkárosítsd és megcsúfold, akkor neked, asszonyi állatnak, kötelességed teljesíteni az óhaját. Legyen meg a te akaratom...» Hát ezt elolvasni még csak elolvassa fogcsikorgatva az erre kárhozott, de azért ettől még nem válik problémává ez a furcsa házasság. A karöltött írók tudniillik ezzé szeretnék előléptetni az ügyet s ennek érdekében megpróbálkoznak néhány rosszízű, primitív, de egészen méltatlankodást keltően hamis fogással is (pl. az asszony vágya, «hogy gyereke legyen», itt egészen talmi, kitalált), anélkül, hogy fantáziájuk sajnálatosan szegényes szennyességénél egyébről sikerülne bizonyosságot tenniük.

Az is rosszul jár, aki erotikát keres a könyvben. Erotikája álerotika, férfiai ázalagok, asszonya sohasem volt feleség, házasságábrázolása még utánzatnak is silány. A szöveg mindenféle parketten rég elnyűtt, olcsó cinizmusát úgy kiveri valami Klauzál-teri freudizmusnak a zszargonja, mintha egyik a másiktól lenne borostás. Nincs az az átjáró berke az irodalomnak, ahol ilyen megjelenéssel teheti magát szalonképessé valaki. Egyébként... nem tudjuk, megbántunk-e vele valakit, de a szerzők közül csak az elsőt hisszük el. A hölgyet. A házasságról azonban neki sincs fogalma. Ami még nem ok arra, hogy valakinek a házasságtörésről kelljen regényt írnia.

Molnár Kata.

Bókay János : Julika, a fiúk barátja. (Singer és Wolfner kiadása.) A könnyedség nem öli meg az irodalmat, a művészet nem kölönc és akadály ott sem, ahol — legalábbis külsőre, az első pillantás benyomásában — nem mellékes a szórakoztatás és

nem lényegtelen a jó olvasmány vágya. Ennek a szónak : lektúr, van valami nem kívánatos mellékíze. Irodalomnak akkor tetszik legtöbbször valami, ha fittyet hány az olvasmány érdekességének és különválasztja egymástól azokat, akik szorosan összetartoznak : olvasót és művet. A lektúr — az igazi és jó lektúr — mindig megőríz valamit ebből a vonzón és értékesen útszéli származásból és állandóan fennszóval figyelmeztet arra, hogy az igazi könyvhöz legalább akkora köze van az olvasónak, mint az írónak magának. Jóideje elterelődött a figyelem erről, a lektúr elvesztette eredeti vonásait és leszállt a tömeg kevésbé válogatós, ritkán szlektáló igényeihez. Nem szórakoztatott, — és ami ezzel jár : emelt és nevelt —, hanem kiszolgált kevésbé előkelő hajlamokat, kevésbé színvonalas kívánságokat. Az izgalmas ponyva és a rózsaszirmú kedvesség lett a lektúr jellemzője, és ez riasztott el a komoly irodalom felé és ez választotta is el ugyanakkor őket : a szórakoztatást és az irodalmat.

Bókay János pompás regénye a lektúrnek ezt a régi, kívánatos fajtáját idézi föl. Lektúr : vagyis irodalom is, szórakoztatás is. Irodalom : eszközeinek válogatós, úrián tartózkodó előkelősége miatt. *Bókay János* elsőrangú elbeszélő. Ha jobban tetszik : született elbeszélő. Böven árad-patakzik belőle a mese. Képzelete friss, eleven és gazdag. A lírai mondanivaló legtöbbször menekvés a próza nagyobb tárgyilagosságot követelő fegyelme elől. A lírával töltekező regény laza és áttetsző szövet, takar, de nem szilárd. *Bókay János* végig költői és lírai emelkedettségu, szinte szubjektív színekben izzó és fénylő könyve azonban regény is. Az érezhetően, sejtelmesen lírai mondanivaló az elbeszélőből fakad, és ahogy a patlak önkéntelenül medret keres, ágyat és palyát tör, — ez a líra, ez a

költészet is önkénytelenül, a vérbeli elbeszélő egyetlen képességével alakul, áll össze egy erős alapgonddal, kemény gerincű regény egy-egy epizódjává. Ezekből az epizódokból fejlődik aztán maga a regény. A lírai ellágyulások, a szubjektív előmlések nem akasztják meg a mese menetét: megvan a helyük, megvan a szerepük a regény menetében. Nem betétek, szervesen áriák, hanem szervesen, szorosan hozzátartoznak a történethez. Julika vénlány édes-keserves küzdelméhez három fiúért: a nagyapáért, fiáért és az unokáért. És ez a líra nemcsak ezért veszélyes más kezében, hanem érzelmességéért is. Amint érzelmességgel — sértő és sértett érzelmességgel — van tele Julika élete is.

Julika fiatalon elkerülte későbbi sógora szerelmes figyelmét. A férfi a hugát, Lilit vette feleségül, Julika pedig lány maradt. Az apa bálványozásától önkéntelen a fiú bálványozásához fordult. Tamást szinte már ő nevelte, az ő fia volt, nem a vér, hanem az anyai szeretet testhez nem kötött, álomból és elképzelésből szövődött jogán. Ezt a Tamást akarják eivenni tőle idegen és fiatal női szívek a regény folyamán, ezért a Tamásért és az anyaság megbékítő, földöntúli illuziójáért harcol kicsinyes, hol jó, hol gonosz eszközökkel, míg aztán elveszti a házasuló Tamást, de megtalálja helyette a fiát, Pétert. És Julika boldog: az anya él benne tovább, a nő megtalálja most is egyetlen és elorozhatatlan területét: az anyaságot, ha ilyen furcsán is, csak érzelmeinek önámító forráságában.

Julika története tele van elfojtott, néha erős lángokkal kicsapó érzelmességgel. Már a regény alap gondolata is mélyen és nemesen érzelmes: anyának lenni mindenféleképpen, az életet csak egyféleképpen, az anyaságon keresztül ismerni. Julika egy érzelemre teszi föl életét. Ezért küzd

foggal-körömmel, és ezért harcol esengve és sírva. Minden egyes lázadásában érzelmekkel lázad a közömbösség ellen, szívvel a szívtelenség ellen, lélekkel a lélektelenség ellen. Egész történetén — és ezzel az egész regényen — ezek a könnyes, szívszorító harcok vonulnak végig egy élet értelméért, egy élet illuziójáért. Ezer színű érzelmesség, kicsit suta kedveség, mélyről táplálkozó derű, meleg humor keveredik *Bókay* János regényében, mindig a legigényesebb irodalom vértézetében, és mindig távol a szétfolyó költészettől, a vizenyős érzélgősségtől, — egyedül és egyetlenül a regény formai zártságában, kerekességében. És ez a tiszta érzelmesség, ez az egyéni magyar «Gemüt» lesz aztán, ami megnyitja az «irodalmat» a szórakoztatásnak, közelviszi az olvasóhoz, aki megtalálja benne mindazt, amit a lektűrben keres — szívet, képeletet, életének kérdéseit, egy kis bölcseséget, elringató kedélyt — és aki megtalálja benne, amit nem keres talán, és amit irodalomnak, írói igényességnek és sebezhetetlen felelősségérzésnek kell nevezni.

Thurzó Gábor.

Bognár Cecil: Pszichológia. (A Szent István-Társulat kiadása, 334 old.) A szellemi tudományok válsága talán a lélektanban jelentkezett legelőbb és a leghatározottabban. A múlt század utolsó évtizedében, amikor William James lélektana megjelent és Franz Brentano gondolatai már utat vágtak maguknak, nagyjában és egészében még egységes tartalma volt a lélektan fogalmának és területének. Általában véve egyik oldalon a szellemi tudományokban, a másikon a természettudományokban gyökerező lélektant művelték és a módszer tekintetében e két tudomány szabott irányt. Az egyik poluson a szubstanciális lélek volt a spe-

kuláció alapja, a másikon a «lélek nélkül való lélektan» eszméje jegecsedett ki. Közben két tény bontakozott mind erőteljesebben. A lelki élet jelenségeinek kísérleti úton való vizsgálódása során új tények, új mozzanatok bukkantak fel és új módszerek alakultak ki és a természettudományos gondolkodás megizmosodása mély nyomokat szántott a belső tapasztalat jelenségeinek értelmezésében. A következmény mély nyomokat szántott a belső tapasztalat jelenségeinek értelmezésében. A következmény az volt, hogy lassan-lassan önálló részekre taglalódott, differenciálódott a lélektan. A lelki élet gazdagsága elbirta ezeket a különböző szempontokból való tárgyalást és kutatást, mert a valóság mindig több és erősebb, mint róla való tudásunk, bármennyire is rendszerezett légyen. Új irányok és új iskolák keletkeztek, új nézőpontok és új határterületek adódtak. Ma már kellős közepén vagyunk a lélektan válságának. Az angol-szász világban még erősen dívik a tradicionális rendszerhez való ragaszkodás. A németeknél viszont annál szétágazóbban nyilvánul meg az új lélektani fogalmak és osztályozások szükségessége. Elég egy pillantást vetnünk *Pfänder* nagyszerű könyvébe s máris látjuk, melyek azok a szempontok és problémák, amelyek a modern lélektant irányítják.

Ilyen körülmények között bizony nagyon nehéz dolog kimerítő s megbízható könyvet írni a lélektan mai állásáról. *Bognár Cecil* szerényen csak a *Pszichológia* címét adja munkájának, pedig műve a mai lélektan anyagának teljes és alapos feldolgozása. Beosztásában igen helyesen bizonyos mértékig ragaszkodik a hagyományos, de alapvető kategóriákhoz, de ugyanakkor feltárja előttünk a modern problematikát is. Bevezetésében a lélektan módszerét és alaptényeit ismerteti. Utána hat fejezetben adja

mindazt a tudnivalót, amely volta-képpen a lélektant teszi. Ezek a fejezetek: a megismerés, az érzelem, a törekvés, a lelki élet egysége, a pszichológia egyes ágai, a pszichológia története és főbb irányai. Az anyag megválasztásában és tárgyalásában *Bognár Cecil* ugyanazokat a bölcs megfontolásokat követte, amelyek például az *Okság és törvényszerűség a fizikában* című művének értékét jelzik. Elsősorban látjuk, hogy pontosan ismeri a mai lélektani irodalom minden jelentős termékét. Ezt a rengeteg anyagot megfelelően kiválogatva használja fel, de lépten-nyomon érezzük, hogy egy-egy megállapítását a tények teljes ismeretében teszi. Másik fővonása az, hogy a lelki jelenségeket a lélektan és rokontudományainak kísérleti úton nyert eredményei alapján boncolgatja s magyarázza. Vagyis felfogása az élet valóságán nyugszik. Tudni kell ugyanis, hogy a lélektani fejtegetések nagyon ritkán tudják az elvont elmélődés és a tapasztalat harmóniáját kihangsúlyozni. Rendszerint túlsúlyba kerül az egyik és ezért egyoldalúak. *Bognár Cecil* egységbe foglalta a kettőt, ezért könyve tárgyilagos és minden kérdésben megbízható. Ennek az az oka, hogy bizonyos alapvető kérdésekben önálló felfogás tükröződik gondolataiban, könyve nemcsak a mai lélektani tudásunk kitűnő ismertetése. Ez az önállóság és eredetiség azonban már a szakirodalom körébe vág. E helyen csak megállapítására szorítkozhatunk.

Bognár Cecil lélektana értékes terméke a magyar bölcséleti irodalomnak. Kitűnően használható összefoglalás. Külföldön is számottevő alkotás volna. Nyelve világos és tömör. Irodalmi tájékoztatása minden fontosabb munkát felölel. Aki meg akarja ismerni a mai lélektan állását és ezer színű kérdéseit, nagy haszonnal veheti kezébe.

(cj.)

Bozzay Margit : A tizenöt éves feleség. Regény. Athenaeum.

Valami vádiratszerű nyers öszinteség bukkan ki imitt-amott a kis Déry Mária házasságának történetéből, mintha egy «egész síró, a hitét, a szívét, az életét ronggyá tépetni kényszerült asszonyregiment» emelné fel szavát a férfi ellen, aki a világ teremtése óta sokkal rosszabb, sokkal alantasabb az állatnál. Mert a kultúra, a technika fejlődése semmit sem változtatott azon a tényen, hogy a nő a legtöbb férfi szemében csak árucikk marad, lélek és emberi megbecsülés nélkül csak arra jó, hogy az önző öröm szolgálója legyen. S ha mégis ebből a keserű szemléletből nem a nemek harcának házassággá fonódott szörnyű haláltáncá születtik, az csak az írónőnek isteni rendelkezéshez és törvényhez kapcsolódó hitével magyarázható. Sehol, egy pillanatra sem hallani egy talán jogosan nekihevült női emancipáció szabadságszólását, s ha a férfit vádoló szavakban követelés is rejlik, az csak kölcsönös megbecsülést akar, a személyiség elismerését és a sajátos asszonyi feladat tudatában a gyermeket adó élet tiszteletét. S ha a házasság erkölcsi kapcsolatában a kis Déry Mária az emberi követelésnek ezt a minimumát sem tudja megtalálni, mint vele együtt annyi millió más asszony, annak egyetlen oka, hogy ebben a sorvadtt lelkű világban az ember, ez a legnagyobb dolog Isten után, épp oly szörványos tünemény, mint a csoda. «Mert embernek nem lehet születni, emberre csak válni lehet. Kemény munkával, megfeszített akarattal, a bennünk levő jó és rossz örök harcának figyélésével, a rossz állandó elnyomásával, a jóság állandó istápolásával és soha fel nem lázadó belső alázattal.»

Déry Mária, a tizenöt éves feleség, a lelke fölé hajló ezüstös hajú főpap szavai nyomán ezt az emberideált

akarja ösztöneiből kivésni annak az életnek folyamán, amelyet széles ölelésű, borgőzös, öklelő férje mellett hosszú éveken át végigkínlódni kénytelen. Az ellentét a hús és vér aljasságában megtapadt ember s a spirituális szépségben letisztult életforma után vágyódó asszony között lehet, hogy felháborítóan egyoldalú, de ez a tények valószínűségét nem rontja le. Ezekben az apró fejezetekben, amelyekben egy rendkívül komoly, eszmélő és eszméltető női léleknek fejlődése mozaikszerűen tárul elénk, egy kétségbeejtő élmény még eleven fájdmát érezni, de páthoszesen, az asszonyi együttélés természetességével, amelyet helyenkint csupán csak az a mozzanat zavart, hogy az írónő igyekszik hősenek egy-egy helyzetét bölcselkedő tétellel kristályosítani.

Déry Mária házassága a tapasztalatlan leány menekülése volt abból az otthonból, amelyet a saját sértődöttségében ridegen elzárkozó anya s az apának nemtörődöm különködése elviselhetetlenné tett a serdülőkori folyamán vezérlő, baráti szeretetre szomjazó fiatal lélek számára. Az elsieter házasságban az így túlságos korán fellépő testi motívumok tehát már épp elég gátlást és zavart okozhattak Mária érzelmi fejlődésében, de az elhibázott választás igazi katasztrófáját azok a jelenetek érelették meg, amelyekben a gazdatisztférjnek alkoholtól fűtött brutalitása Mária emberi méltósága ellen intézett sorozatos támadást. Az egymáshoztörődés kínos évei nem hoztak javulást, hiába próbálta a szerencsétlen asszony latba vetni magasabb intellektusának erejét, a női okosságot, szeretetet és alkalmazkodást. Két kis fiúval az oldalán újból menekülni kell keresnie, nemcsak maga miatt, hanem a gyermekek miatt is, akiknek lelkét nem akarja áldozatul dobni a mérgezett családi kör rontó

hatásának. De válnia mégsem lehet. Mert akkor két kis fiát az apánál kell hagynia. Egyetlen megoldás csak az, ha megvárja, amíg a legkisebb gyermek is eléri a tizenkettedik évet, amikor majd az árvaszék ítélete folytán a két fiú az övé lehet. És Mária így határozott. Az évek telnek s a szabadulás reménye egyre több, egyre közelebb. Az évek telnek és megkezdődik az izgága, lomha férj vándorútja egyik gazdaságból a másikba, miközben széthull az anyagi jólét kerete is. Csak egyetlenegyszer villan fel Mária előtt a még jóvátehető élet távlata, de a világháború srapnelje közbecsap és széttépi azt a férfit, aki majdan egy újjáálmodott házasság boldogságát hozhatta volna meg. Aztán eljön a férj és feleség utolsó napjainak szörnyű agóniája, amikor már a férfiököl nemcsak ütni tud, hanem fojtogatni kezd s a védekező asszonynak keze gyilkos ösztönnel nyúl a revolver után. De Móriában már az ember virraszt, a megpróbáltatás és meggyalázás közepette a lélek jóságából véresen kivésett ember s ezért a bűn csak gondolat marad. A tizenkét év letelt és Mária útra kelhet két gyermekével. Reggeli pára csap be a vonat ablakán, ahogy robognak Pest felé hárman. Előttük csak a vágy lebeg, hogy ezután minden másképp legyen és Móriában a gyermekekért küzdeni akaró asszony hite él. De ez a hit most támaszt keres. És hat kéz kulcsolódik össze ott a rázkodó vonat fülkéjében, míg künn arany uszálylyal száll a nap. Mária imádkozni kezd.

Semjén Gyula.

Babay József : Rózsafabot. Regény. Singer és Wolfner kiadása.

A regény címében van valami dallamos, mintha az író különösképpen kedvelné a szavakkal való melódia-festést. És ez úgy látszik nem a véletlen műve. Babaynak alig van

könyve, amiben ne találkoznánk apró népdal- vagy maga-költöttedalfoszlányokkal és prózájának olyan sajtósága, meseszerű beállítottságával, ami kispolgári alakjait már szinte misztikusan érdekes léggörrel ne venné körül. Már első könyve, a *Mi huszonketten...* is ezzel az írói attitűddel íródott, ott a címlapon is versikét közölt, s azóta ez a jellemző tulajdonsága még jobban kibontakozott. De talán soha ilyen csapongó és szabadjára eresztett nem volt, mint a Rózsafabotban.

Itt már a címnek is dallama, játékosága van s ezen túl valami mélyebb gyökerű népi és meseszerű íze. Szinte érezni lehet, hogy ennél az írónál minden a mese. Ez az a gyökér, amiből témája erőt merít és játékos fordulatokkal gazdagítja egyszerű mondanivalóit.

Babay nem túligényes író. Megmarad azoknak a rajzánál, akiket ismer és kerüli a nehezebb helyzeteket. Ugyannyira, hogy néhol már szinte felszínesnek látszik. Pedig nem az. Más helyzeteket, sorsokat ír meg, ő nem akar egyebet, csak mesélni. Kitölteni egy este unalmát és játékosan, vidáman beszélni erről-arról, kispolgárokról, vándorlegényekről s árva boltjukban üldögélő, huncut és csavaros-eszű mesteremberekről. Alapjában véve mindig csak rajzot ad, aprólékos, néha már Csehov-szerű villanásokat, de közlésmódjában van valami, ami a szerteágazó történetkéket össze fogja, kitölti bájjal, s a végén mégis csak olyan benyomása támad az olvasónak, mintha az, ami előtte lejátszódott, valóban élet volna és nemcsak az író játéka a szavakkal, sorsokkal és helyzetekkel.

Új regénye a Rózsafabot is ebből a fajtából való. Egy ártatlanul raboskodó, sokat szenvedett fiatalember és egy vakleány története addig, amíg a kisvárosi gonoszságon és

eszelvetesen át nem törnek és bele nem kerülnek a boldogságba. Igénytelen kis történet és egyszerű megoldás. Nem a legerőteljesebb írás, de nem is értéktelen. És ha félelmedmény is írói pályáján, mégis az az út, amit az újabb regényírás, még az igényesebb is, egy bizonyos ponton célul tűzhet ki maga elé.

Hogy a Rózsafabot, mint mű, mégis nem az, amit tőle vártunk, annak nemcsak regénye szervesen felépítése, de az is az oka, hogy Babay úgylátszik fél a problémáktól és a nehezebb, alaposabb felkészültséget kívánó megoldásoktól. Babay nem szervesen épít, hanem apró kis kerekded eseményeket fűz össze, amelyekből bármennyire érti is a módját, jobbra csak a díszítő ornamentikát vesszük észre és kevés elképzelésünk marad arról, amit tulajdonképpen ki akart hangsúlyozni s amire részvétünket és jóindulatunkat kérte. A túltengő, felesleges mellékrajzok árnyékot vetnek hősére, eltakarják, s az érzelmi meghatódottságon kívül, az értelem számára úgyszólván semmi sem marad. És ez nemcsak kár, de veszélyt is jelent. Babay könnyen egyhangúvá és modorossá válhat. Úgyannyira, hogy végre már csak az ügyes tálalás marad meg s a sorokból, melyek mögött az író lelkét és lelkének egész gondolati és érzelmi tartalmát kellene megéreznünk, nem látunk mást, csak a sebesen odavetett történet vázát.

Félő, hogy az író addig játszik a valószínűtlenséggel, annyira kicsalja minden könnyünket szándékosan beállított, érzélgős alakjaira, hogy később már a valószínűséget, a valószínűséget sem hisszük el neki és nem marad részvétünk azokra a helyzetekre és sorsokra, melyek azt tényleg indokolnák. A Rózsafabot keretében lejátszó történet indokolja ezt a jogos félelmet s az írónak, ha

e veszélyes elkalandozásoktól meg akarja kímélni magát, erre hangsúlyozottan gondolnia kell. Mert az írásműhöz nemcsak készség, beállítottság, de, sajnos, tiszta fej és indokolt megoldás is szükséges. Enélkül kétségtelenül jó irányt villantó prózája és stílusának hízogó keresetlensége vissza fog bukni a hétköznapi gyermekmesék szokványába.

Ez pedig nemcsak neki jelentene veszteséget, hanem mindazoknak, akik még hisznek az ilyen népi gyökérből táplálkozó írók létjogosultságában, mondhatni irányt mutató előmunkásságában, és a népi meseszerűség szükségességében. Ami nem külszín és modor, hanem valóságos bizonyítéka volna annak, hogy az írodalomnak is vissza kell fordulnia a nemzeti erőforrásainkhoz, ahogy azt egynéhány zeneköltőnk és festőnk már eredményekben gazdagon megmutatta.

Zaka Sándor.

Birkás Géza : A magyarság francia barátai régen és most. Pécs, 1936.

Annak a több mint kilenc évszázados kapcsolatnak eleven rajza ez a tanulmány, amelynek élén ott látjuk művelődésünk francia vonatkozásainak őst, Pécs első püspökét, Bonipertust. S amilyen büszkeséggel emlegetjük, hogy ő nálunk Priscianus grammatikáját taníttatta, éppúgy lelkesedünk az első politikai érintkezésért, amikor Bouillon Gottfridre gondolunk. E művelődési és politikai találkozásokat, amelyek sokszor egymással oly érdekes viszonyban vannak, egészen napjainkig kiséri figyelemmel a kitűnő szerző. Közismert dolgok helyett új adatokat értékesít s azokat áttekinthetően csoportosítva, belső lényegüket a francia-magyar lélek rokonságában jelöli meg.

Clauser Mihály.

SZÍNHÁZ. - FILM.

A RONINOK KINCSE.

(Kállay Miklós japáni lovagdrámája a Nemzeti Színházban.)

Dráma és színház szembeállításának korszerű divatjában írónk jobbra mohón a «százszázalékos színház» eszményét kergetik. Megtéveszti őket néhány olcsó siker, s a valódi szenvedélyek megszólaltatását már eleve reménytelen vállalkozásnak kezdik tekinteni. Annál öröndetesebb elégtétel a magasabb igényű színházbírálatnak, hogy ez a felelőtlen bölcsesség egyre sűrűbben hitelét veszti: épp ebben a végéhez közeledő évadban maga a közönség cáfolt rá igen csattanósan.

Kállay Miklós nem most, nem a megváltozott, biztatóbb szelek hatására bátorodott neki, drámaírásban már akkor sem lépett alkura színikritikusi elveivel, amikor az ilyen «gyakorlati meggondolások»-nak nagyobb volt a vonzóereje és babonás tisztelete. Már néhány éve, hogy e drámájának elgondolása megfogant, abból a hitből és meggyőződésből, hogy a színpad igenis a nagy és múlhatatlan emberi szenvedélyek küzdelmének talaja.

Tárgyát messziről hozta, vele az újságnak s a mindig érdekes egzotikumnak varázsát, de számot vetett azzal is, hogy a valódi dráma vérkeringése csak ott indulhat meg, ahol egy jelentékeny embernek, a végzetes események sodrába került egyénnek szívében át törhet magának utat. Kállay így vette birtokába a japán történeti és költői tárgyat, mely önmagában inkább a kollektív erkölcsi felfogásnak, lovagi becsület-eszménynek tükörképe. A gazdájukat méltatlan okból elveszített s ezzel ronin-sorsra jutott hűbéres lovagoknak, a szamurájoknak szinte a görög tragédiáknál is könyörtelenebb fátumát annak egyéni sorsában fokozza fel és teszi emberileg megrázóvá, akinek vélt pusztulása itt a becsületnek, a roninok kincsének, védelmét szembeállítja az állami hatalom írott törvényeivel. Így nyer a főhős, az érette véraldozatot hozó nemes lovagnak, a hozzá megtévesztésig hasonlító féltéstvérenek szerepében egészen különleges és többféle nézetből is megkapóan drámai érdekességet. Drámai a bosszúműve, melynek érdekében a szerepjátszást s ami még vakmerőbb: egy jellem látszólagos megingását, önmagából való kivetkezését vállalja; drámai az álarchordása legbizalmasabb emberei előtt is, mikor egy magáravett életet mimel előttünk; s talán legdrámaibb érzelmi, szerelmi életének válsága, mely végül ennek az elszánt alakoskodásnak kegyetlen próbatételét diadalmasan megállja. Lényegileg mindaz, ami három felvonáson át történik, közeljár a mesének, a legendának kuriózumérdekességéhez. Kállay avatottságát, drámaírói biztos markolását éppen az mutatja, ahogyan a szálakat egyesodorja és célismerően végigvezeti, olyan befejezéshez, melyben nemcsak a vak fátum taglóját, hanem ugyanakkor az áldozatkészség, hűség és nemeslelkűség erényének felmagasztosulását is megérezzük.

Az első felvonásban meglepő tisztaságú, valóban csak a lényegre szorító expozícióval oldja meg a személycsere indítékát s ugyanakkor módját ejti, hogy a színleg elpusztult herceg feleségének megmagyarázhatatlan sej-

téseit is éreztette, amelyekből utóbb a főhős lelki drámájának legbensőségebb mozzanatai adódnak. A második felvonás az ál-Juranosuké hármasszerepjátásának bonyolult motívumait halmozza, a hatásértékek finom mérlegelésével *kétfelé*: úgy, hogy a játék szereplői csupa rejtéllyel álljanak szemben, a nézők ellenben egy-egy hajszálnyi résen át mindig megpillanthassanak annyit, amennyit a szerkezet áttekinthetősége megkíván. Végül a harmadik felvonás a megsemmisülést hozza meg a hősnek, de úgy, hogy a lovagi parancs betöltésével együtt a hercegnő hű szerelmének boldog ajándékával költözik át a megdicsőülésbe és a vitézi legendába.

Amilyen határozott és tiszta ennek a műnek drámai megformálása, éppoly rokonszenves minden könnyen adódó hatást megvető, mindenben a lényegre irányuló, valódi írói bensőséggel átértett a stílusa és nyelve. Ha valahol, itt csakugyan bőségesen nyilhatott volna alkalom a visszaélésre azzal a bizonyos «írásiág»-gal, amelynek hinárosát elkerülni csak az igazi költő képes, aki sohasem a *szép*, mindig a *jó* szó mellé szegődik. Kállay tisztult ítélettel tartózkodik attól, hogy a «keletiesség» hatáselemeivel mesterkedjék, inkább csak jelzésekre szorítkozik, melyek megadják fűszerét az egésznek, de semmit sem utalnak a «különlegesség» kétes értékű fedezete alá abból, aminek őt éppen általános, kortól és környezettől független emberi szépsége és emelkedettsége ragadta meg és ihlette írásra. A jobbtörekvésű kritikának az a konok gyanúja, hogy : a színpadnak az ilyen lelki, erkölcsi értékek szolgálata a legigazabb rendeltetése újra szerencsés igazolást nyert abban a mély megilletődésben és megrendülésben, mely a közönséget a játék egész tartama alatt hatalmába kerítette.

De a színház szolgálata is ezúttal méltónak bizonyult a nemes feladathoz. Az író megértő segítséget kapott Németh Antal rendezői tudásában és odaadásában. Ez a mű nemcsak megbírja, hanem egyenest megkívánja a stilizálást, s el kell ismerni, hogy tiszta, következetes s amellet izlésesen mértéktartó színpadi stílusmegoldásnak nem sűrűn talákoztunk ehhez fogható másával. A hagyományos japáni színjátszásnak pontos követését erőszakolnival céltalan túlbuzgalom lett volna, viszont főbb elemeinek ez a módjával való alkalmazása kitűnően éreztette a dráma mondai anyagának termőtalaját, anélkül, hogy az író szabad alakításának ízét vette volna. Jaschik Álmos művészi természetéhez, képzeletének legtermékenyebb irányához is igen jól talált az a kíváncsi, mely a színpadi képek és jelmezek megoldása dolgában itt reá hárult. Millos Aurél a játékstílus mozgásbeli részének megvalósításával eltalálta azt a helyes utat, amelyet prózai színpadon és európai izléshez szabva követni lehet. Ránky György zenei aláfestése szintén jól simul bele az egész színrealkalmazásba, ha talán kissé másodkézből veszi is japáni ízeit.

Meglepő a közreműködők pompásan összehangolt együttese. Az élen kétségtelenül Timár József halad. A tavalyi Jerome-darab óta most nyílt újra alkalma bizonyosságot szolgáltatni művészi gazdagságáról, ezúttal még magasabb fokon. Értelmi erejét az itt annyira lényeges világos vonalvezetés mutatja, elmélyedő átélését a szenvedélyek igaz és sugalló erejű rajza. S ami szintén döntő : az egyéni jelentékenységnek éreztetése is hatalmában van. Pethes Sándor higgadt és tapasztalt vén japáni harcosa ebben a komoly és egyszerű hangnemben még a jeles művész komikai erős tehetségének régi tisztelőit is meglepte : maga volt a tekintély és méltóság, mintegy eleven szimbóluma Nippon vastörvényeinek. Sugár Károly valahogy nem bírta tökéletesen magáévá tenni a játék stílusát, hiányzott belőle állásának és

rangjának súlya, néha a japáni kiskirály operettbeállítására felé hajlította el az alak körvonalait. Somogyi Erzsí szívvel-lélekkel magára vette a hercegnő sorsát, drámai erőben talán Hannele-alakítása óta nem is kaptunk tőle még ennyit, de — amiről nem tehet — művészi egyéniségének alaptermészete valamelyest idegen ettől a feladattól; ha van Japánban Nagy Magyar Alföld: akkor ő bizonyára onnan került Asano-Naganori herceg oldalára. A többi szereplők jók egyenként is s még jobbak a tökéletesen összevágó együttesben.

ÁPRILIS.

(*Török Sándor komédiája a Nemzeti Színházban*)

Kétélű szatíra ez: szól az örök emberi butaságnak és képmutatásnak, mely óvatosság és kritika nélkül ráveti magát a bármily lehetetlen körülmények közt felmerülő önzési és harácsolási lehetőségre, s ugyanakkor szól annak a napjainkban annyira kelendő, híg és olcsó irodalomnak is, mely az ilyen vágyálmok beteljesedésének hazug meséivel kábítgatja a színházi nézőtér lelkeszégényeit

Török Sándor tisztafejű ember és tisztatollú író. Nem bocsátkozik alkuba az élettapasztalataival és azt sem tűri, hogy a tolla meghazudtolja a gondolkodását. Ha a divatos színpadi irányzat a véletlenség háttára felkapott karrierembereket mutogatja, akik csak egyben tehetségesek: szemtelenségben és svádában, — ő egy gyámoltalan fiatalember szédítő emelkedését mutatja meg, akiben semmire sincs tehetség, s aki *másnak* az ötletéből lesz hatalmassággá — egyetlen éjszakára. Kegyetlen áprilisi tréfa áldozata ez a hősietlen hős, akinek keserves bukása kettőt bizonyít: a valódi érvényesülésnek feltétele vagy a képességek megfelelő mértéke, vagy az erkölcs és tisztesség megfelelő hiánya. Benne nincs meg egyik sem, legfeljebb a hiszekenység égi adománya, mely képessé teszi az élet ilyen képtelen ingyenajándékainak elfogadására. Hanem Török Sándor melléje állítja az okosoknak, haszonlesőknek, hisztériásoknak jeles koszorúját is, mely viszont ugyanúgy

levizsgálja a hiszekenységből, amikor erről a patagóniai ártatlanságú vidéki süvölvényről első szóra felteszi, hogy: siralomházi éjszakáján rangrejtve szórakozó, veszedelmes anarchista. Ez legvégső fokon már nem is egy spleenes nagyúrnak áprilisi tréfája, hanem valami kegyetlen hatalmaságé, mely a dicső emberi fajtát ilyen tökéletlenné kívánta s abban még a «hős» eszményét is ily veszedelmes közelségébe juttatta a békamese «tuskókirály»-ának.

Világosabb a napnál, hogy ez a színpadi játék csak az álomnak vagy az írói önkénynek irrealitásában jelenhetnek meg s eléggé csodálom is a sajtóbeli bírálatok egy jó hányadát, mely mégis a szokásos realitáskövetelményekkel közeledett hozzá. Itt minden azon fordul meg, hogy a szerző képes-e már a játék első negyedórájában a nézőt magával sodorni, leszerelve ennek minden «valószínűségi» aggályát. S épp ebben Török Sándornak nem volt szüksége tizenhárompróbás színpadi rutinra támaszkodnia, — futotta rá bőven az írói sugállórejéből.

Amit a színház bocsátott rendelkezésére, az egészében véve derekas és igyekvő szolgálat, csak a stílus bátor vállalása hiányzik belőle. Csorotos Gyulára hárult az egység megteremtésének nehéz rendezői feladata. Adós leginkább az itt annyira fontos játékütemnek irgalmatlan keresztülhajsolásával maradt. Ő maga vállalta a kegyelmes úr spiritus rectori szerepét is, s bár hiánytalan tekintéllyel, de a lenyüggő lendületnek meglehetősen hiányával felelt meg an-

nak. Annál meglepőbb, mennyire a maga helyére került Jávor Pál a slemil fiatalember szerepében. Természetes könnyűsége és kedvessége, szükagyú lelkessége pontosan fedi a rábízott alak tragikomikus körvonalaikat. Titkos Ilona mindent elkövet jeleneteinek hatásosságáért, sőt — s ez már öreg hiba — valamivel többet is a mindennél. Szörényi Éva még nem kész művész, de jólesően igaz hangjai vannak. Lehotay, Nagy Adorján, Petheő, Táray: egyenkint is kitűnő megjelenítője egy-egy típusnak, együttesen pedig pompás négylevelű lóhere. Az epizódban Pethes Sándor frenológusa elsőrangú remeke a művészi jellegzetességnek. Berky Lili zengő szavát a szív valódi melegsége járja át. Kellemesen üde hatású az Apáthy Imre lelkendező fiataltsága.

Horváth János színpadi képei — a népes jelenetekben a bútorok némi túlsúlyfoltosságát leszámítva — szépek és izlésesek.

CSODA A HEGYEK KÖZT.

(*Molnár Ferenc legendája a Vígsházban.*)

Negyven éves fennállásának megünneplésére a Vígsház Molnár Ferenc-bemutatót adott, azt a szerzőjét juttatta szóhoz, akinek évtizedek során sok kiadós sikere volt a jubiláló intézet játéktrendjén.

Molnár legendájának szövege évek óta ismeretes, amióta könyv formájában megjelent, a kritikában is elég szó esett róla. Akadtak dicsőítői, kik az európai irodalom legmagasabb hegyormainak közelségébe tessékeltek, akadt igen súlyoszává és nagytekintélyű bírálója, aki úgy vélte, hogy valahányszor Molnárt megszállja a mélység és költőiség becsvágya: feláldozza annak legigazibb színpadi képességeit s a mélységbe való törekvéséből csak az alászállás marad meg a tulajdon színvonalá alá, a Raupach-

korabeli érzelgősség mocsaras ingoványa és lidércclángjai felé.

Annyi nyilvánvaló, hogy dolgozik benne valami ellenállhatatlan vágyakozás a valóságfelettliség, a földi saktól való megtisztulás irányában; szomjúhozza a tisztább érzések győzelmét a jóból-gonoszból összetett emberi természet örök, önemésztő tusakvásában. Szívesen fordul a legenda és mirákulum indítékaihoz, mint ezúttal is, a gyermekgyilkosság gyanújába keveredett kis vadóc cselédleány történetében, hol egy emberi botlásokból támadt s a földi elbírálásra nézve hozzáférhetetlen szerencsétlenséget a mennyei irgalmaság szellemében tisztáz és juttat a legmagasabb Itélkezés színe elé. Az ég lehelletét egy misztikus alakkal küldi le a féregélet gyámoltalankodói közé, ebben a szentéletű Miklós érsek csodatételét idézi, az ártatlan kisdedek feltámasztását, akiknek őt az égi Akarat ügyvédjükké rendelte. Molnár legendájában is egy rejtélyes ügyvéd hajtja végre a csodát, melynek nyomában a hit és szeretet virága nyílik ki a tévelygő erkölcsű és rövidlátó ítélkezésű kisvárosi emberek szívében.

Hanem a színpad szava még inkább, mint annak idején a könyvé, nyilvánvalóvá tette azt is, hogy Molnárban a költői megilletődéssel nincs egészen arányban a költői kifejező erő. Inkább csak a törekvést árulja el az igazi szárnyalásra, mint a képességet. Dícséretes az önmegtartóztatása mindabban, ami a kínáló garasos hatásokról való lemondást illeti (különösen az esküdtszéki tárgyalás mozzanataiban), viszont azzal is adós marad, hogy a lelkek mélyén végbemelő megtisztulási, felszabadulási folyamatok valóban költői érzékeltetéssel kerüljenek elénk. Molnár lemond a csillogásról, de ugyanakkor nem jut el a — sugárzásig sem; nem érezni eléggé a szív melegét, valami

szikkadt tárgyilagosság bénítja meg a legendai szabad és önfelédtt lebegést.

A Vígszínház munkája, Jób Dániel igazgató rendezői odaadása mindent megtesz a neves szerző szolgálatára, de éppen a legjobb és leghitelesebb «vígszínházi» játéktípus az itt kívánatos hangnemtől meglehetősen idegen; inkább a józanság követelményeihez talál, semmint az égi mámoréhoz. Az «idegen ügyvéd» misztikus alakjára Toronyi L. Imrét állították be az együttesbe. Ez a remek szövejtésű, kristályosan tiszta rajzú művész most is kitűnő volt a maga egyéni képességei értelmében, hanem ezek közül éppen a transcendentális sugallóerő hiányzik. Kis Cilit, a megkínzott, riadt kis cselédeleányt Muráti Lili hozta elénk, lelkes becsvággal, sok igazán belülről feltörő hanggal, csak valamelyest egyhangúan; ezt különben nem volna méltányos a tehetséges művésznőnek felrónunk: az alak már az írótól is elég szegényesen van útjára bocsátva. Góth Sándor színészi tudásával és tekintélyével feledteti, hogy a polgármester szerepe kivülesik művészi egyéniségén. Nehezen értünk egyet Ráday Imre «Pökhendi» ügyvédjével: igen is lágnak, bursikóznak tünteti fel. Beregi törvényszéki elnöke a tárgyalási jelenetben kissé merev és szálkás, a záróképben azután megvan benne a kellő bensőség. Kiemelkedik még Gyöngyössy Erzsi erőteljes polgármesternéja és K. Boócz Lajos vidéki orvosalakja. Vörös Pál díszletei inkább mutatósak, mint igazán hangulatosak.

A legenda bemutatása egyúttal jubeliumi ünnepe volt a színháznak. Emlékeztetőül elébe bocsátották Hunyady Sándornak *Negyven év* című rövid alkalmijátékát, egy kis társalgóbéli jelenetet, melyben a vígszínházi művészek «civilben» vonulnak fel, hogy — a Góth házaspár köré sorakozva — elmélázzanak a letűnt

évtizedek színein és évein. Kedves ez az apróság, de túlságosan is igénytelen. Egy kissé gyors kézzel készült s a felidézett szellemek közt említés nélkül marad több olyan ragyogó név, melynek ezek közt a falak közt feledésbe sohasem illik mennie.

Közbul pedig elhangzik még egy költemény is, *Emlékezés* a címe, és Harsányi Zsolt a szerzője. Szépen, finoman, megilletődve mondta el Makay Margit, ki igen festői jelenség is volt ünnepi díszruhájában.

ZÖLD BÉKA.

(*Bródy István zenés vígjátéka a Kamaraszínházban.*)

Zenés vígjáték: ez az újabb színházi gyakorlatban annyit jelent, hogy az operett — mintegy hitelét veszelve — szívesebben jelentkezik így, dugárúként. Vígjátéki igényei végkép nincsenek, még bohóciatiak is alig, beéri valami jól kitaposott, százszer kipróbált «mesé»-vel, s azt azután meg-megszakítja egy-egy énekes vagy táncos kettős. Csak karok és finálék nincsenek, ezek teszik az «igazi» operettet költségessé és kockázatosná, ezeket most megtakarítja a színház s közben még önértetét is emeli az a büszke öntudat, hogy nem a lenge műzsát szolgálja, hanem az előkelőbb «vígjátéki» szellemet.

Csak legalább valami szellem is jelentkeznek! A Kamaraszínháznak ez a legújabb újdonsága azonban ebben a tekintetben szinte elképzelhetetlenül puritán. Ami jó-rossz élc akad benne (inkább az utóbbi), az is érezhetőleg a színészek agyából pattant ki, — alighanem próbák közben. A színészek különben is kitesznek magukért, különösen a higanyvérmérsékletű Latabár Kálmán, a zajos és viharzó Somogyi Nusi, meg a táncoskedvű, de a szenvedésgig nyafka Balla Lici.

Zenáját Gyöngy Pál szerzette. Ez nyilván meg fogja találni az útját a főváros valamennyi tánchelyiségébe. Legtöbb száma nemcsak hogy «sláger»-ré lesz — ami a régiebb operettek

főbb zenei részeivel is megesett —, hanem egyenest slágernek íródott. Ma így illik. A sikert is lehetőleg iparkodunk — racionalizálni.

Rédey Tivadar.

FILMEK ÉS TÉMÁK.

Az utóbbi idők filmműsorában szinte feltűnően sok a francia film és ez talán nem is egészen véletlen. Kissé a közönség nivójának és izlésének emelkedését jelenti, kissé azt, hogy a film korifeusai is hajlandók behódolni ennek a kedvező izlésáramlatnak. Ha ezeknek a francia filmeknek a lényegét keressük, a kérdésekre elég nehéz választ találni. Hiszen végeredményképpen nagyon finom és kevésbé hatásvadászó eszközökkel dolgoznak. A fényképezés, ha tökéletes is, nem fitogtatja a tökéletességét, a díszletekről messzire látszik, hogy díszletek és mégse zavarják a nézőt. A színésznők nem különösen szépek, sőt lehetőleg nem hamvasan fiatalok. A francia film eleve lemondott a film gusztuscsináló hagyományairól és az igazi művészetet jellemző szerénységgel lemondott arról, hogy minden, a filmen kínáló hatást igénybe vegyen. És még valami : ami szépekké és jókká teszi a francia filmgyártás darabjait : nem venni észre, hogy a szereplők beszélnek. Pedig beszélnek, sokszor nem is keveset. De ez a beszéd nem ütközik ki a filmből, mikor megszólal a szereplő, a nézőnek nem jut rögtön a tudatába, hogy : ime, ez most beszél. Ezt olyan öntudatlanul veszi tudomásul, mint a valóságban, nem figyel föl rá, az eddigi francia filmekben csak ott szólalt meg az ember, ahol kellett. Sehol máshol és semmivel sem többet, mint amennyit kellett. Az embernek önkéntelenül eszébe jut : az amerikai filmekben harsányan veszekednek, az angolokon szárazon humorizálnak, a magyarokon selypítenek, a németeken szerelmet vallanak érzelmesen, ha a szavak nem is érzelmesek. A szerelemvallást a francia film, az Örvény, elintézi azzal, hogy a férfi és a nő elejtenek egy gramofonlemezt, aztán fölemelik az eltörött lemez két darabját és észreveszik, hogy a két lemezdarab egymásba illik.

A CIRKUSZ.

Cirkusz a környezete és feltékenység a témája az Örvény utáni egyik francia filmnek. A mese : három artista — kettő fiú, egy leány — hozzájut «a» nagy szerződéshez, ennek következtében baj van a baráti hármaskörül, mely mint a jobb szerződéssel járó nagyobb pénz világosságra hozza : immár megérett arra, hogy szerelmi kettőssé alakuljon. De nem ez a fontos, hanem a trapéz kötele és a levegőben úszó fiatal emberi alakok, az artisták élete, az az élet, melyet a mélység fenyeget és amelyik a két másik atristának is kezében van. Körülbelül ez a film : nagy lendületek, ugrások a cirkusz kupolája alatt. Körülbelül ez a nézőtér : izgalom és druk, hátha elereszti az egyik rivális a másiknak a kezét és az lezuhan a «vérző aréna» porondjára. Ez persze nem történik meg, az artistabecsület erősebb a szenvedélynél és a nézők megnyugodva távoznak.

De mindez nem fontos. Ami fontos : néhány emberi jelenet, mikor a derék szegény artisták először látják meg magukat a tükörben estélyi ruhában és frakkban. Mikor gáláns mozdulattal és gamin mosollyal a szájuk szélén üdvözik a tükörképét. Néhány szép cirkuszkép alulról fényképezve, Anna-

bella karcsú alakja a trapézban, a kissé széthúzott izgalmas cirkuszi jelenetek izgalma: ez a lényeg. A film nem különösen jó és nem különösen rossz, de francia. Az elemek, melyből a film összeáll, megnyugtató összhangban vannak, a darab nem remekmű, de film, melyen látszik, hogy ahol készült csak átlag és mégis jó.

A FILM.

A «Boldogság»: film a filmről és szintén francia műhelyből került ki. Egy lázadó természetű rajzoló kiküld egy napilap, hogy rajzolja meg a híres filmsztár érkezését a pályaudvaron. A rajz elkészül és este a rajzoló hirtelen került barátnőjével elmegy a hangversenyre, melyben a filmsztár szerepel. A hangverseny után teljesen indokolatlanul rálő az autójába lépő színésznőre. Izgalom, a filmszínész nő felgyógyul, szembesítik a merénylővel, tárgyalás, ahol a rajzoló nem védekezik, hanem kijelenti, hogy a mai idők egyik bálványát akarta ledönteni. Szerelem és mélabús vég: nem valók egymáshoz. Erre a rajzoló akkor jön rá, mikor meglátja, hogy filmet csinálnak a történetükből a sztár fölléptével. A mese ilyen, túlságosan bonyodalmas, túlságosan tág, túlságosan sok fordulatra ad alkalmat, ez, bármennyire is furcsának látszik az első pillanatban, árt a filmnek. Az igazán művészi filmek megmutatták, hogy a film cselekményének nem szabad nagyon bőnek lenni, mert akkor a cselekmény megöli a filmet. A sok esemény agyonüti azt a lehetőséget, hogy a film életet adjon, szép képeket és mozdulatokat, melyek mögött súlyos jelentések húzódnak meg szerényen. E túlságosan irodalmi szcenárium teszi, hogy a különben jó film nem kelthet maradéktalan hatást, a rendező az egész mesét akarta kihasználni, ahelyett, hogy egész filmet akart volna csinálni. Ennek következtében a részletek lényegesen jobbak, mint az egész, a jelenetek jobbak, mint a film, a színészek játéka jobb, mint a darab. Az egész túlságosan regényszerű és a filmszerűséget a részletek nem tudják megmenteni, pedig ezek a részletek nagyigényűek és nagyigényű a téma is, mely kissé szociális területeket surol már és mindenestre leleplező filmet mutat a filmről. Jellemző ez a téma is arra, hogy a francia filmgyártás mennyire az «emberit» akarja mutatni a vásznon és egyes részletek mutatják, hogy ez az igazi értelemben vett alkotás sikerült is. Ragyogó a revűjelenet beállítása, ahol a filmszínész nő a görlok csoportja felett egy csillogó állványon tényleg bálvány és eszébe juttatja a nézőnek ezt a szót és a lázadást, mielőtt a merénylő-rajzoló kimondaná. A férfi Charles Boyer egészen elsőrendű színészi teljesítményt nyújtott, a patetikus jelenetekben megrázó volt és nem nevetséges, szájmozdulatait és szemei kísérik a nézőt a film után is. A film második részét csak ő és a sztár játékos Gaby Morlay mentették meg. Játékuk szinte kísérletesen valószínű és az indokolatlanul túlságig bonyolódó szcenáriumnak csak az a mentsége, hogy nekik alkalmat adott arra, hogy különféle lelki állapotokat játszanak meg.

A RÉMDRÁMA.

«Fantasztikus történetnek» hirdetik a «Sárga bestia» című filmet, azonfelül azt is beharangozták, hogy ebben a filmben minden két percben egy gyilkosság történik. Ennek következtében a nézőközönség olcsóbb humorú része órával a kezében ül be a nézőtérre nyilván azzal a szándékkal, hogy ha nem kap elég gyilkosságot a pénzéért, skandalumot csinál. Nos — a film kielégíti a polgári vérszomjasokat, rögtön az elején úgy hullanak a kínaiak, mint légycafé alatt a legyek. A következmény általános és hangos derűtség

a nézőtérén. Ettől kezdve a nézőtér mindenén nevet, nevet az amerikai filmgyártás összes egy filmbe sűrített ostobaságain. Csak ez menti meg a filmet, melynél rosszabb eddig még magyar film se volt. Lugosi Béla a rossz játéknak olyan csúcspontján tündökölt, hogy még tőle is szokatlan. Egy kiskunmalacfürdői műkedvelelőadás jobb, mint e válogatott ripacsok gyűjteménye. Egyetlen jó színész nincs a filmben, a kínaiak maszkja olyan, hogy magyarul nincs rá elég rosszindulatú jelző. A pohos rendőr, az undorító esetlen ujságíró, a molett telefonoskisasszony és az aranyakat simogató rém, mintha mindnyájan egy színművészeti múzeum lomtárából kerültek volna elő. A film egyetlen szerencséje, hogy az elején minden kép teljesen rosszul és izgatás nélkül fotográfált gyilkosság. A közönség ettől kezdve gyorsan beetalálja magát a helyzetbe és vígjátéknak, sőt burleszknek veszi a «fantasztikus történetet». Ha Shakespeare a hamletbeli hekatombát nem a tragédia végén, hanem a tragédia elején rendezte volna, még azon is nevetett volna a közönség. Pedig ezek a gyilkolások nagyon-nagyon messze esnek a shakespeareiektől.

(Sz. Z.)

Z E N E.

MONTEVERDI: «ORFEO».
BEMUTATÓ AZ OPERÁBAN.

Monteverdi örökértékű operáját, az «Orfeo»-t hozta színre az Operaház, Respighi, a közel multban elhunyt nagy olasz zeneszerző átdolgozásában. A modern zenedráma több mint 300 esztendő óta sokszor próbálták már több-kevesebb sikerrel életre kelteni. Lehetne vitatkozni afelett, hogy ezek az átdolgozások mennyiben rontották vagy emelték az eredeti mű szépségét — értve ezen a modernizálás mértékét —, de kétségtelen, hogy úgy amint van, az eredeti hangszerekkel és harmonizálással ma nagyobb tömegek számára nehezen volna hozzáférhető. Nincs módunkban megállapítani, hogy Respighi a modern hangszerelés mellett milyen messzire ment a mű általános zenei felfrissítésében. Tény, hogy a mű archaikus színezete alig érezhető az ő felfogásában; csupán a kadenciák, a recitativo-ariosok figyelmeztetnek arra, hogy ezt az operát a XVII. század legelején írták. Ebben feltétlenül része van Monteverdi úttörő lángelméjének is, aki merész reformjaival annyira megelőzte korát. El tudjuk

képzelné, hogy a renaissance szelid pásztorjátékainak korában micsoda forradalmi szellemet hozott a színpadra az Orfeo ama drámai erőttől, szenvedélytől izzó jelenete, midőn Sylvia nimfa hírül hozza Orfeónak Euridice tragikus halálát. Ez már igazi barokk lelkeség volt, a régi formáknak új tartalommal való töltekezése, a pszichologizáló törekvés, nagy benső kedélymozgalom zenébe öntése. Ehhez viszonyítva a pásztorjáték-stílus erős hangsúlyozását már kissé túl édeskésnek éreztük a rendezés részéről. Tekintve a mű cselekményben való szegénységét, természetesen a rendezés művészetének különösen tág tér nyílik. Respighi az énekkart a zenekarban helyezi el, helyette a balettkar minden elképzelhető ki-be- és felvonulása, pazar színei hoznak mozgást a színpadra. Az első felvonás Orfeo és Euridice nászának jelenetében ezek a felvonulások túlzusfolttá válnak. Valamivel kevesebb a sok szemgyönyörködte-tésből többet jelentene. Különben a színpadi képek igen szépek s ahol művésziiesen simulnak a zenei hangulathoz, mint a halálhír jelenetében vagy az alvilágban, nemcsak hogy nem

vonják el a szem számára a hallgató figyelmét, hanem éppen ráterelik a zenei kifejezés szépségeire.

Az előadás igen jó volt. *Palló Imre* a klasszikus stílusban kissé idegenül mozgott, de szép énekével pótolta az illuziókat. Mint mindig, ahol igazi zenei élményről van szó, *Basilides Máriaé* volt itt is az oroszlánsiker. Mikor a színpadra lép (*Sylvia* nimfa), erős művészegyenységének gyújtó hatásában minden egyéb háttérbe szorul. Mély benső átélésével hallgató-ságában is ezt a benső hatást tudja kiváltani. A kitűnően betanított énekar az előadás egyik főerőssége.

* * *

Nagy várakozás előzte meg a nagy orosz táncművész, *Nijinsky* leányának, *Kyrának* budapesti fellépését. Nemrég jelent meg magyar fordításban *Nijinsky*né *Pulszky Romola* könyve tragikus sorsú férjéről, felidézve ennek a csodálatos táncfenoménnak művészi pályafutását s ezzel együtt a világhírű *Diagilew* balett történetét. Számunkra különösen érdekes volt ez a könyv, hiszen *Nijinsky* felesége magyar nő volt, aki teljes asszonyi odaadással élte bele magát zseniális férje lelki világába, akinek nemcsak élettársa, hanem alkotó tevékenységének, művészetének is igazi megértője és csodálója volt. *Kyra* még kis gyermek, mikor elveszti édesapját, de ennek a nagy névnek büvköréből nem szabadulhatott. A tánc rajongó szeretete őt is erre a dicsőséges, de nehéz életpályára vonzották; hogy milyen hivatottsággal? Ezt mostani szerepléséből nem lehetett eldönteni. Külső megjelenése, bár kissé túlhaladja a táncosnőknél megszokott méreteket, rendkívül érdekes, a szépnél többet jelentő karakterisztikus feje, bűbajos fiatalsága a legjobb benyomást kelt. Mozdulatai rutinosak, technikája is van, csak azt nem mutatta, ami tel-

jesítményét rendkívülivé tette volna: az eredeti művészi fantáziát, a tánc hevénen alkotó művész ihletettségét. *Koreográfiai* — többnyire elég gyenge zenére — nem tudtak nagyobb érdeklődést kelteni. *Liszt*—*Paganini* *Campanellájában* ragyogtatta meg legjobban technikai tudását, ami arra enged következtetni, hogy ott, ahol a külső eszköz nem hiányzik, esetleg az idő meghozza a nagyobb elmélyedést, az igazi művészi kifejezés kifejlődését is.

* * *

AZ «ÉNEKLŐ IFJÚSÁG» ezidei hangversenye ismét egy lépéssel továbbvitte az új magyar kóruskultúra ügyét. Ma már a Zeneakadémia nagytermé kicsinek bizonyul a viruló magyar fiatalság befogadására. Kitűnő pedagógiai hatása van ezeknek a hangversenyeknek. Minden szereplő kórusnak megvan a maga állandó helye a dobogón vagy az erkélyeken, s így alkalmuk van arra, hogy egymás produkcióit meghallgassák, a siker mértékében ellenőrizzék, ami csak fokozza a becsvágyat, a kedvet a minél szebb éneklésre. Mikor azután egy-egy közös ének vagy közös kánon alkalmából az összes karok rágyujtanak, nincs az a világhírű képzett énekar, amely vetekedhetne lelketűdítő hatásukban. Minden remény meg lehet arra, hogy a hármas cél, amelyet az énekesrendmozgalom lelkes vezetői maguk elé tűztek: 1. népi zenénk kivirágzása a városi gyermekek körében, 2. a régi karénekművészet remekeinek ápolása, 3. az élet szépítése, az otthon telítése énekel, zenével — lassan meg is valósul. Ezzel a generációval fog eljönni az az idő, midőn csak az vallhatja magát igazán művelt embernek, aki a zenében sem elégszik meg silány, vásári portékával, hanem itt is a legnemesebbet, a legértékesebbet keresi: akinek lelki szükséglet a jó zene.

BARTÓK BÉLA ÉS DOHNÁNYI ERNŐ együttes zongorahangversenye. Különös eseménye volt az idei zenei évadnak. Két erős zenei egyéniség került itt egymás mellé, akiket a mű szolgálata, Bach, Mozart, Brahms, Liszt lelki jellemképeinek közös kidolgozása hozott össze. Pedig el sem lehet képzelni két ellentétesebb lelki beállítottságot a megoldandó problémákkal szemben. Dohnányi szinte olimpusi derűvel és harmóniával nő össze hangszerével, teljesen egybeolvad vele, közvetlenül, magától értetődően muzsikál, ami már egész magatartásáról — ahogy ül, ahogy mozog — lesugárzik. Bartók szemben áll a problémáival. Egész lényéről leolvashatjuk azt a szenvedélyes küzdelmet, amellyel a mű tartalmának legmélyére akar hatolni, teljesen kimeríteni, ahogy ezt szétboncolja, felépíti, ahogy mindig többre, teljesebbre tör, mint amennyit véges hangszeréből kihozhat. Talán a legteljesebb volt a harmónia a két művész között Brahms és Liszt művében. Ritka alkalom volt Brahms f-moll zongora quintettjének két zongorára való átdolgozását hallani. Mennyire Beethoven nyomdokain halad itt Brahms! Csupa erő, pathos, nagyvonalúság a felépítésben, dacos, merész, szinte kemény hang. De emellett mindig ott kísért Brahms igazi lelke, a borongó, álmodozó, panaszos lélek, amelyet még a legnagyobb szenvedélyek hevében sem tud teljesen elnémítani. Ez a küzdelem a rezignáció és dacos jókedv, a puhaság és érdesség, a szenvedélyes fellendülés és passzív álmodozás között tökéletesen érvényre jutott a két

mester játékában. Liszt hatalmas «Concerto pathétique»-je régen hangozhatott fel ilyen teljes vérbőségében, egy nagy zenekar palettájával vetekedő dúsgazdagon áradó hangzásszélességében magával ragadó szenvedélyességében. A magyar zongoraművészet két mestere hódolt itt a nagy honfitárs halhatatlan szellemének.

* * *

A KECSKEMÉTI VÁROSI DALÁRDA az idén is eljött a fővárosba, hogy újabb bizonyítékát adja pompásan fejlődő énekkultúrájának. Régi mesterek vegyeskarai mellett különösen kitűntek *Kodály Zoltán* legújabb vegyeskarának, a «Molnár Anna» székely népballadának bemutatásával. Kodály művészete igazi remekművet alkotott ezekből a kis történetet inkább elbeszélő, mint eléneklő egyszerű dallamokból. Egyike a legszebb ilyenemű alkotásainak, amely meggyőzően magyarázza zeneszerzőink előszeretettét a népi szövegek iránt. Egyszerű és mesterkéletlen ez a szöveg; semmi fölösleges szó, érzelmi kiszínezés s mégis igazi kis dráma, megkapó a maga mélyen emberi őseredetiségében. A másik bemutatóért, *Bartók Béla* három vegyeskaráért is nagy elismerés illeti a derék kecskeméti gárdát. Példát adtak a fővárosnak arra, hogyan kell lelkiismeretes, kitartó munkával dolgozni azért, hogy olyan magyar mester munkáinak bemutatásában, mint amilyen Bartók Béla, ne állandóan a külföld előzze meg a magyar karmestereket.

Prahács Margit dr.

ANGOLOK.

Irta: *Ferenczy Valér.*

ELCSÉPELT téma: az angolokról írni. És mégis egyre izgatja fantáziánkat. Hogy mennyire izgatja, abból látszik, hogy lapokban, folyóiratokban és a könyvpiacra egyre újabb s újabb írások jelennek meg ezekről a furcsa szigetlakókról, erről a csodabogár-nációról. A téma nyilván kimeríthetetlen s megvan a lehetősége, hogy százféle szemszögből nézzük, vizsgálgassuk; ki-ki a maga egyéni reakcióit mondja el az angol fajtáról, szükségét érzi beszámolni arról, milyennek látja őket — vagy nem látta. Mert ne feledjük: úton-útszélen beleakadunk abba, hogy valaki angol példakkal hozakodik elő anélkül, hogy ismerné őket; a legnaivabb elképzeléseket is divat lett ráhúzni, ráfogni az angolokra; mintegy szellemi ruhafogasnak szeretik használni, amelyre ki-ki ráaggatja azt, ami jól esik.

Az ilyen napidivat-diktálta angломániát persze kár volna külön figyelem tárgyává tenni, ez mindössze abból a szempontból jellemző, hogy annyira a közérdeklődés gócpontjába került az angol nácio. Nevezetesen éppen minálunk van ez így, az angol dolgok divatja az utóbbi években oly fokra hágott nálunk, hogy ezen már maguk az angolok is szórakoztak. Ily szempontból jellemző, amit egyik angol napilapban olvastam, amikor arról volt szó, hogy kívánatos volna a járművekre vonatkozó szabályokat az egész világon egyformákká tenni. Egész Európában a járművek az úttesten jobbra haladnak és balra előznek, kivéve Angliában, Csehszlovákiában és Magyarországon, ahol ennek a fordítottja a szabály. Ez az eltérés persze igen sok kellemetlenséget okoz s így maguk az angolok vetették fel a gondolatot, hogy ők is alkalmazkodjanak a többséghez, változtassák meg a szabályt, amire azután alighanem Csehszlovákia és Magyarország is rászánja magát, hogy hozzáidomuljon az egész Európában uralkodó hajtási szabályhoz «Magyarország esetében — jegyezte meg a lap — ez annál könnyebben fog menni, mert hiszen a magyaroknak minden jó, ami angol». (!)

Egészen más eset, ha valaki alaposan megismerkedett az angolokkal; ha köztük élt, életformáikat magáévá tette, vonzódik hozzájuk s emellett mégis valami ismeretlen hányadot vél találni abban a formulában, amelyet megalkotott magának róluk; ha úgy jár, mint magam, aki kiskora óta angol könyveken, kultúrán táplálkozva, első angliai útja alkalmával már mintegy a második hazába való megérkezés, hazatérés érzetével köt ki az angol parton s aztán amikor már huzamosan élt az angol nép legkülönbözőbb rétegeivel közeli érintkezésben, kintléte végeztével csaknem úgy érzi, hogy kevesebbet tud róluk, mint azelőtt. És aki, miután a vége felé már meglehetősen csömört kapott tőlük, mégis megint azon kapja rajta magát, hogy visszavágyik közéjük, hogy 8—10 hónap még korántsem volt elég, sőt meg se kottyant ahhoz, hogy valóban azt mondhassa: ismerem, jól ismerem az angolokat.

Sajátságos: ez a fatuskó-nép, ez a halvérű angol nyilván jobban kihívja az analitikai vizsgálódást, mint bármely más nácio; izgató, ingerlő hatással van mindenkire, aki nyílt szemmel járka a világban. Őket magukat is izgatja, ami kiviláglik abból, hogy hiszen jelennek meg könyvek angol szerzők tollából is —

önmagukról. És izgatja a franciákat is; a két szomszéd nép, mondhatni, évszázadok óta élénken érdeklí egymást; mint a régi házások, néha dühösek egymásra, de mégse tudnak meglenni egymás nélkül. Sokban azt mondhatnók, irtó ellentét van az angol és a francia mentalitás közt; ezt tapasztaltam Angliában. A világháború utáni években az angoloknál igen erős franciaellenes hangulat volt érezhető, amely — ha meggondolom — bizonyos fokig rokonszenvvel a nálunk a háború végén a németekkel szemben érzett ellenszenvvel. «Tiresome people», ilyeneket mondtak nekem a franciákról angol ismerőseim, akik a nyugati fronton velük együtt harcoltak. Ami szó szerinti fordításban «fárasztó embereket» jelent, szabatos árnyalata szerint azonban azt, hogy nehéz velük kijönni... A szófukar angoloknál egy ilyen szokott szenttelen kiejtésükkel odavetett megjegyzés mögött kötetekre menő ingerültséget lehet kiérezni. Viszont feltűnt nekem, 1929-ben és 1930-ban, amikor ott voltam, mennyire nem volt Angliában tapasztalható animozitás a németekkel szemben.

Ha megkérdeznék tőlem, mit tartok az angol nép legjellemzőbb sajátosságainak, azt kellene felelnem: az átalakulásra való rendkívüli képesség és a nemzeti önkritika elbírása, sőt keresése. Ez talán furcsán hangzik, hiszen köztudomású, hogy az angol mennyire kitart hagyományai mellett, valamint az is, hogy meglehetősen jó véleménnyel van önmagáról mint nációról. De annál szembeszökőbb, mennyire megvan az érem másik, ellenkező oldala is. Ami az önkritikára való igyekezetet s általában a kritika elviselésére való képességet illeti: ezzel, csakis ezzel válik érthetővé az angolokról szóló irodalmi termés hallatlan gazdagsága, amely ép napjainkban oly feltűnő. Lehet, sőt van is olyan álláspont, amely szerint a nemzetről, amelyhez tartozunk, csak jót szeretünk hallani; de kétségtelen, hogy ez nem termékeny álláspont. *De nationis nihil nisi bene* — ez a felfogás lényegesen hallgatabbakká kell hogy tegyen, mint az ellenkező attitűd, amely igen nagy mértékben jellemzi éppen az angolokat. Ki ne lepődött volna meg már azon, mennyi bírálatot, sőt gúnyt képesek az angolok bevenni önmagukat illetően? Bernard Shaw mint a szigetország egyik legkiválóbb, közbecsülésben álló írója él az angolok között; pedig csaknem valamennyi művében, darabjaiban, valamint a hozzájuk írt előszavaiban, valóságos kéjjel figurázza ki, sőt becsméri, majdnem azt mondhatnók gyalázza az angolt, anélkül, hogy ezért bármi üldöztetésnek volna kitéve; sőt, ha olykor neki is megy valaki irgalmatlanul, mint teszem azt nemrég H. G. Wells, az se azért és azon a címen teszi, mert annyira szereti piszkálni, pellengérezni darabjaiban az angol nemzeti karaktert. Lehet, hogy ez azért is van, mert az angol tréfára veszi; de meg kell adni, hogy érti a tréfát. Ha erről meggyőződést akarunk szerezni, itt Budapesten, most, e sorok írásának idején, nem kell egyéb, minthogy megnézzük a «Johannát», amely hemzseg az angolok elleni gúnyolódástól.

Ha pedig bemegyünk egy könyvesboltba, akár itt nálunk Pesten, válogathatunk az angolokról szóló új és legújabb könyvekben. Csak úgy sebtiben három ilyen könyvet ragadtam ki legutóbb, egyet angol és kettőt francia szerzőtől. J. B. Priestley «English Journey»-je: útleírásféle, mintegy felfedezőút a szerző hazájában; az «England, this way!» című Tauchnitz-kötet eredetileg franciául jelent meg, egy Félix de Grand'Combe álnév alatt meghúzó angolországi francia egyetemi tanártól, aki igénytelen társalgó hangnemben kioktatja honfitársait, akik Angliába akarnak jönni, beavatja az angol szokásokba; dr. G. J. Renier ugyancsak meghonosodott Angliában

annyira, hogy könyvét, «The English: Are They Human?» már angolul írta, sőt a komoly figyelmet érdemlő angol írók sorába került. Ép most, a Times Literary Supplement legújabb száma ismerteti Renier legfrissebb könyvét Robespierreről, anélkül, hogy szót vesztegetne a már ismert szerző francia nemzetiségére; nyilván már teljesen el van könyvelve mint angol író, és mondhatom, joggal.

Ez is érdekes: nem első eset, hogy idegen nemzet fia vált elismert angol íróvá; ott van Joseph Conrad, aki lengyel volt és eredetileg kereskedelmi tengerésztiszt, már mint felnőtt ember honosodott meg Angliában és vált aztán a háborúelőtti angol írónemzedék olyan elbeszélő írójává, akire hódolattal tekintenek az angolok. Sőt ép mint az angol nyelv és stílus páratlan mesterét dicsőítik, még olyat is mondtak rá, hogy idegen léte jobban, tökéletesebb íróművészettel tudta az angol nyelv lehetőségeit kiaknázni, kiművelni, mint bármelyik angol író-kortársa. Ez megkapóan illusztrálja az angol nyelv és irodalmi kultúra asszimiláló erejét. Nyilvánvaló, hogy az angol nyelv rendkívül alkalmas, hajlítható médium a kiváló nyelvi és stiláris képességekkel megáldott idegen részére; és tagadhatatlan az is, hogy az angolok sok esetben nagyon is készeknek mutatkoztak befogadni, magukénak vallani az idegent, aki kulturális téren nyújt nekik valamit — jót vagy rosszat, artisztikusát vagy más esetben giccseset, ahogy jön.

Igy pl. az említett «England, this way!» című franciául írt s aztán angolra fordított könyv is giccses egy kissé, de azért mulatságos. És tanulságos is; szerzőjének nagy az olvasottsága, sok érdekes dologra utal, idézetei szellemesek, találóak, nem egy esetben hálásnak érzem magam iránta szemelvényeiért. Csomó szerzőt is említ, főleg franciát, akik újabban foglalkoztak az angolokkal. Mindamellett ez a könyv túlnyomó részben nem egyéb, mint etikett-szabályok gyűjteménye: mit ne tegyen a francia angolok közt, hogyan viselkedjék, mitől óvakodjon. Ebből a szempontból is érdekes, legalább is azok számára, akik az illemszabályokban a szociológiai jelenségek sokszor humoros, de azért korántsem teljesen jelentőség s mélyebb értelem nélküli velejáróját, korrelátumát hajlandóak látni. A könyv humora helyenként páratlan, meglehetősen az elevenére tapint a franciák nem egy modorbéli sajtáságának, sőt fogyatékoságának, amit Angliában föltétlenül kerülni kell. Élénk causeur-hangnemben aposztrofálja francia olvasóját: az Istenért, barátom, csak ezt ne tedd itt, kiröhögnek! ne gesztikulálj és főleg ne beszélj olyan hangosan!

Valóban, most jut eszembe, hogy az angolok fentebb említett két fő nemzeti sajtásága mellett harmadiknak ezt kellett volna hangsúlyoznom: a halk beszédet. Általában a figyelmességet, mert hiszen az angol igen figyelmes, udvariassága 90%-ban figyelem az embertárs iránt és csak 10%-ban üres udvariaskodás. Anglia az az ország, ahol senkit se kell szólogatni, nincs uraságod, méltóságod, vezéregazgató úr, kérlekalássonméltóztássalparancsolni stb. Sőt tegezés és magázás sincs; ebben is eltér minden más nyelvi közösségtől. Bár ezzel már más területre jutunk; ezt az óriási előnyt, hogy az igeragozásban s egyéb nyelvtani formákban nem kell megkülönböztetéseket tennünk embertársaink közt, az angolokkal együtt élvezni ennek az óriási nyelvcsaládnak minden tagja: az amerikai, ausztráliai, délafrikai, az összes angol domíniumok lakossága; hiszen még az indusok is nagyrészt angolul kénytelenek egymással beszélni; bármennyire gyűlölik az angolt, ez nem változtatja meg azt a tényt, hogy Elő-Indiában 400 különböző nyelv van a bennszülöttek

közt; ebből a bábeli nyelvzavarból csak egy menekvés van számukra, a közös kultúrnyelv, az angol. Külön terület, külön téma az, milyen nagy s egyre növekvő jelentőséggel bír a földön az angol nyelv, jöllehet nem is nyelv, inkább ötletszerű, pongyola vegyítése egy csomó más nyelvnek — nem kell egyéb, mint valamelyik jó csak-angol szótárt nézegetni, ahol a szavak eredete, etimológiája is megvan, hogy lássuk, micsoda vegyülék. S hogy milyen pongyola, arra nézve jellemző, hogy a mai, más nyelvben most is használatos idegen szavakat annyira szereti hibásan, hamis helyesírással átvenni — nem is beszélve a kiejtés torzításairól. Hogy csak hirtelen említsek egy példát, amely eszembe jut: a festőbotot, amelyre a festésnél kezünket rátámasztjuk, az angol ezzel a nyelvészeti szörnyszüleménnyel jelöli: mahlstick (így!) félig angolul, félig németül, de még azt a fáradságot se vette magának, hogy tudomásul vegye, hogy a német malen ígét — festeni — h nélkül írják, mert hiszen mahlen, h-val, annyi mint örölni. Aránylag nem nagy fáradsággal az összehasonlító nyelvészet kedvelője egész szép kis csokrot állíthatna össze az angol nyelvképződés e pongyolaságaiból, amelyek egyrészt azt is illusztrálnák, hogy az angol igen kis súlyt helyez a tudás pontosságára, másrészt nyelvi szempontból azt, hogy az angol nyelv mennyire ötletszerűen, mondhatni dilettantikusan kotyvasztódott össze. És mindamellett megvan nemcsak a maga szépsége, nemcsak alkalmas a finom árnyalatokra, de tagadhatatlan az asszimiláló ereje. Vagy talán éppen ez a laza, nem agyonszabályozott szerkezet hozza magával, hogy annyira elterjedt a világon, hogy inkább vált világnyelvvé, mint bármely más kultúrnyelv?

Ily vonatkozásban az a kérdés is felmerülhet, vajjon nem az angol fajtában van meg ez az asszimiláló erő? Bizonyos mértékig kétségtelenül ez is áll, mindamellett, hogy hiszen az angol legkevésbé sem mondható egységes, homogén fajnak. Nagyjából, kisebb keveredésektől eltekintve is, három fő fajtáról kell beszélni, amelyekből a történelmi fejlődés összegyúrta az angolt: a kelta-brit, aztán az ősi germán «angol» és szász. Ne feledjük, hogy az «angolszász» nem volt egyetlen törzs, hanem két különálló germán nép, amelyek a szigetország más-más területein ültek nyakára a brit őslakóinak, amíg azután őket is leigázták a normannok hóditó Vilmos vezérére alatt. Hogy mennyire kihangsúlyozódik még ma is ez a régi faji keveredés, illetve nem homogén eredet, arra nézve jellemző, hogy vannak sznob-hajlamú angolok, akik ma is büszkén vallják, hogy normann vér folyik ereikben. A franciák közt nemkevésbé akad még, aki hangsúlyozza, hogy normann; egyáltalában nem akar csak egyszerűen «francia» lenni, még ma is fontos neki — még ha nem is hallott soha Nietzschéről és a Herrenmoral-ról —, hogy annak a harcias népnek leszármazottja, amely valamikor a sötét középkorban fogta magát és Angliától Sziciliáig hajózva, szélteben hányt kardélre s hajtott tüzzel-vassal uralma alá más népeket.

Mindenesetre nagyon alapos fajtudományi tájékozottság kellene ahhoz, hogy az angoloknál ma észrevegyünk valamit a különböző fajtákból, amelyek alkotják. Hiszen az idegen még a skótokat, velszikeket, sőt az íreket is alig látja másnak, mint az angolokat; megzavarónak érezheti, amikor ők maguk annyira hangsúlyozzák ezeket a «nemzeti» vagy származásbeli különféleéseket; nekünk bizony, akármit mondanak ők, a skót vagy a velszi körülbelül ép olyan «angol», mint a többi. Megvallom, amikor Angliában voltam, az ott élő írekben, akiket ismertem, sem tudtam valami feltűnő másneműséget, ír nemzeti jelleget felismerni. Ejnye, kiáltottam fel nem egyszer magamban,

hát ennyire nem ismerem még ki magam ebben a szigetországban, hogy észre se veszem ezeket az állítólagos nagy fajtabeli különbségeket? De lehet, hogy nem tévedtem olyan mértékben, mint ahogy látszik; bizonyára van sok ellenőrizhetetlen faji keveredés is, nem is beszélve a szokások, a közeli együttélés asszimiláló hatásáról. Ők inkább a heterogénséget látják, érzik, az idegen inkább az asszimilációt, a homogenitást, épúgy, mint amikor egy család tagjait az idegenek találják hasonlónak; maguk a családbeliek úgy vélik, hogy pl. két fivér alig vagy cseppet se hasonlít egymáshoz, de ezzel bajos érvelniök akkor, amikor lépten-nyomon megtörténik, az hogy a két fivér közül az egyiknek is, a másiknak is köszönnek idegenek az utcán, abban a hitben, hogy ő a másik. Lehet, hogy ha Írországból is járok, könnyű szerrel, első «blikkre» felismerem az írt, ellentétben az angollal; de enélkül, Londonban, ott lakó ír ismerőseimnél igen furcsán hatott rám, amikor hangsúlyozták ír voltukat, sőt egy alkalommal nekem mutatóba beszéltek egy kicsit az újonnan divatba jött, ősi kelta ír nyelven. Ez a nyelv, a «Gaelic», mostanáig holt nyelv volt, az újonnan szerzett nemzeti önállóság jegyében azonban kezdik művelni, tanulni ezt a semmi máshoz nem hasonlítható, furcsa torokhangú nyelvet.

Az angolság évszázados asszimiláló hatása mellett nyilván ép újabban van egy bizonyos ellenáramlat, *dizasszimilálódás* is. A velszi, a skót, ha még oly jó «angol», helyesebben brit is, de szereti bizonyos öntetszeggel hangsúlyozni regionális különállóságát — nem is beszélve az írekről, akiknél érthető, hogy az évszázados, napjainkig tartó elnyomás ellenhatása ilyen mondvacsinált újításokban is mutatkozik, mint aminő egy egészen fölösleges, holt nyelv mesterséges fölélesztése. Ez a *legújabb dizasszimilációs processzus* nyelvi kihatásában feltűnő analógiát mutat azzal, hogy pl. a Palesztinában megtelepedett zsidók közt a régebben nagyjából ugyancsak holt nyelvnek mondható héber mindennapi érintkezési nyelvvé vált. Nem tartozik szorosan véve tárgyához, de nem állhatok ellent itt megemlíteni azt a fényes humorú dolgot, amit hallottam, hogy a palesztinai angol védnökség révén oda beosztott angol rendőrök közt az ír származásúak folyékonyan bár, de erős ír kiejtéssel beszélnek a hébert!

Némiképp eltértem a tárgytól annyiban is, mert a három könyv, amely angol érdeklődésemnek új tápot adott, a szigetlakók közül csak szűkebb értelemben az angolokkal foglalkozik. J. B. Priestley «Angliai utazása» olyan könyv, melyet könnyű elfelejteni, nem tartozik azok közé a könyvek közé, amelyek belső reagálást képesek kiváltani az olvasóból. Pedig az alapjául szolgáló ötlet kitűnő: az író elindul hazájában széjjelnézni, közelről megfigyelni, hogyan élnek honfitársai a mai gazdasági és egyéb helyi, lelki és kulturális adottságok között. Bejárja Anglia számos városát, vidékét, főleg az ipari vidékeket; ő maga is városi milióból került ki, be is vallja, hogy kevésbé érdekli a gazdavilág, a paraszt idegen maradt számára. Rendkívüli otthonossággal mozog mindenfelé, tapasztalataival meghazudtolja azt a felfogást, melyet egyébként nem is tartja szükségesnek cáfolgatni, mintha az angol nehezen ismerkedne, barátkozna. Priestley, aki regényeivel, színdarabjaival rendkívüli közönségsikerekre tett szert, típusa a jámbor tucat-angolnak; nem is akar más lenni; derék, jó fiú, akit szívből érdekel, hogyan élnek honfitársai, úton-útfélen bratyizik, a csapszékekben, a kietlenségükről joggal hirhedt angol «pub»-ekben (public house) sörözik gyári munkásokkal, majd megnézi a gyárat s figyeli az ipari életben előállt eltolódásokat,

amelyek pl. a lancastervidéki szövőgyárak tulajdonosait sok esetben a szoros értelmében koldusbotra juttatták. Háborúutáni dekonjunktúra, az export kiesése, Japán konkurrencია stb. A volt szövőgyártulajdonos rongyokban totyog az utcán s szedegeti a járdáról az eldobott cigarettavégeket.

Hogy ez a tagadhatatlanul érdekes tárgyú és igen elevenen megírt könyv mégis oly kevésbé tud élményszerűvé válni az olvasó számára, alighanem főleg azzal is függ össze, hogy a szerző annyira hasonlít a milióhöz, amelyben mozog; egy szürke angol a sok közül s így a festmény, amelyet fölvezol, bármily eleven ecsetvonásokkal is akarja élénkíteni, nagyon is szürke a szürkében. Képtelen a tárgya fölé emelkedni, inkább részletproblémákban fecsérli el magát, átfogó, az egész tárgyat összekapcsoló problémája nulla. Ezt legkevésbé se mondhatjuk Renier doktorról, aki 15 évi angliai élete alapján boncolgatja az angol nemzeti karaktert. Előrebocsátva, hogy nem akar objektív érvényű igazságokat lefektetni, kíméletlen fölényességgel vág neki a témának. ((Érdekes, hogy másik, legfrissebb könyvének, a «Robespierre»-nek bírálatában a Times Literary Supplement ezt a szót használja Renier-re: «cocksureness» — hetyke önhittség.) A könyv címében fölvetett kérdést, «emberiek-e az angolok?» úgy kell értelmezni, hogy ez a csodabogárszerű fajta minden életnyilvánulásában más, mint mondhatni, az összes többi halandó. Nem tartja normális emberi lénynek az angolt; joggal fennakadva azon a rengeteg ellentmondáson, amely mást is megdöbbsent Angliában, igyekszik ezeknek a gyökerére hatolni, helyenként a rutinos esszéista önkényével ugyan, de szellemesen és a tárgy rendkívül alapos ismeretével. Annyira ismeri az angolokat, minden rétegüket, a köz- és magánélet összes területeit, hogy ily verzirtség mellett csakis szándékos lehet, ha itt-ott átsiklik a problémákon. A jelenségek, amelyeknél legtöbbet időzik, a következők: Az angolok nemzeti önhittsége, aztán formakultusza, a külsőségeknek tulajdonított túlzott fontosság (ez mind olyasmi, aminek — mint fentebb láttuk — nagyon is megvan az ellenkezője, hiszen a formák fejlettek ugyan, de mégis csak hasonlíthatatlanul egyszerűbbek, emberibbek, mint más népek még ma is meglévő, ósdi szervilizmusa). Az angolok egyéni vendégszeretetével szembeállítja a kollektív, illetve hivatalos, hatósági ridegséget, amellyel az idegen találkozik, példákat is említ arra, hogyan kötnek bele a külföldibe s éreztetik vele, hogy nem kívánatos elem. Én ennek ellenkezőjét tapasztaltam. Míg itthon egyre rovom a hivatalokat, borzalmas idő- és idegáldozattal vagyok kénytelen ezéféle bürokratikus kényszernek behódolni, Angliában kilenc hónap folyamán mégcsak közelébe se jutottam a bürokratizmusnak; mint boldog idő él emlékemben kintlétem, amelynek folyamán egyszer se láttam belülről hivatalt! Igaz, Renier is jelzi, hogy e tekintetben javulási folyamat indult meg; fokonyként kezdik feladni az angolok szigetlakói zárkózottságukat adminisztratív értelemben is; a háború utáni, egyre gyorsabb tempójú nemzetközi érintkezési technika náluk is megteszi hatását, közelebb hozza őket lelkileg is a többi népekhez, dominiumaikhoz, az Egyesült Államokhoz és az európai szárazföldhöz.

Páratlan elmésséggel foglalkozik a francia-angol író az angol ösztönélet áthághatatlan gátlásaival, amelyre annyi furcsaságukat lehet visszavezetni. A nemiség is nagyban tabuvá van deklarálva (helyesebben: csak volt!); így feltűnő vénlányos jelenségek észlelhetők még férfiaknál is. Annak az egyébként rokonszenves angol sajtáságnak, a nagymérvű állatszeretetnek is nagyban ide vezethetők vissza a túlzásai. Hasonlíthatatlanul jobban védik,

gyámolítják az állatot, mint az embert. (A könyv e fejezetének van egy illusztrációja, amelyen két száralmas, toprongyos gyerek bámul egy kőkerítést, amelyen túl nagy, sokablakos, emeletes ház látható ily felirattal : elhagyott kutyák otthona.) A szívjóság mellett itt-ott feltűnő a kilengés az ellenkező véglet, a kegyetlenség felé is; az angol büntetőjog szigorúbb, mint más kultúr nemzeteké, a halálbüntetést nemcsak megtartották — bár ép az utóbbi években igen erős volt Angliában a felzúdulás ellene, széles körben követelték eltörlését —, de igen sokszor alkalmazták olyan esetben, amikor ez sok más államban elképzelhetetlen volna. A falkavadászat is némiképp ellentmond a szívjóságnak, amely az állatok védelmében éli ki magát. Az állatimádat szélsőségeit illetően a szerző nem egy ízben vitára kelt angol ismerőseivel; egy alkalommal felállította a kérdést : mi lenne, ha valahol az országút mentén egy magával tehetetlen öregembert és egy kutyát találnának az éhhalál küszöbén és mindössze annyi élelem volna kéznél, amennyi az egyiknek vagy a másiknak megmentésére elegendő; úgy-e hogy a kutyának adnák, nem az embernek? Amint kimondta, maga is meghökkent s el volt készülve rá, hogy angoljai felháborodva tiltakoznak ilyen túlzott beállítás ellen, de nem ez történt! Azok fontolóra vették, hogy valóban indokolt volna, hogy a kutya részesüljön elsőségben, «mert hiszen az a szegény állat nem is tud szólni, nem tudja megmondani mi baja». Általában mindig mint «néma barátok»-ról szoktak megemlékezni az állatokról. Itt, ebben rejlik egyik fő nyitja ennek a végtelenségig vitt állatrajongságnak — fűzi hozzá valóban páratlanul elmés felismeréssel a szerző : az angolokban annyi a belső gátlás, hogy ők maguk se igen tudnak beszélni, képtelenek a közvetlenségre, intimebb gondolataik, bajaik, problémáik feltárására; főleg ezen az alapon is éreznek oly mély közösséget az állatokkal, akiknél nyilvánvalóan ugyanez az eset.

Hogyan jött létre ez a gátlásokkal teli, logikátlan, a szellemiséget kevésre értékelő típusa az angolnak? — kérdi a francia szerző. Az angolok nem voltak mindig ilyenek, újabb fejleményt kell látnunk e jelenségben. A XIX. század tenyésztette ki ezt az angol típust főleg a híres, előkelő középiskolai intézetek hatása révén. Ezekről a public school-okról, Eton-ról és Rugby-ről igen érdekes dolgokat tudunk meg; ezek egész kis külön államok voltak az államban, egyes igazgatók korlátlan hatalommal valószínűleg meg ott bizarr nevelési elveiket, részben a maguk elvont, világtól elrugaszkodott elképzelése alapján, részben azzal a nyilvánvaló céllal, hogy uralkodó osztályt neveljenek. Ez azzal is függ össze, hogy a XIX. században a született urak, az arisztokrácia elvesztette addigi fölényét, gazdasági átalakulás folytán a polgárság kezdett osztozni előjogaikban, már a polgárságból is egyre inkább rekrutálódtak a társadalmi helyzetüknél fogva vezető szerepre rendelt ifjak; ezekből kellett megfelelő urakat faragni. A képzettség, kultúra másodrendű volt; első volt a fegyelem, a felnőttesség, a gentlemanság. A XIX. század angol protestáns vallásossága is erősen befolyásolta ezt a nevelési ideált, amelyhez először a felső nemesi és nagy polgári rétegek idomultak hozzá, majd fokoként fentről lefelé terjedve, itatta át az egész angol polgárságot. Renier véleménye szerint ezeknek az iskolai igazgatóknak óriási hatásuk volt így, végeredményben a nép széles rétegeire; őrjük vezeti vissza azt, amit az angol rituális, szertartásszerű életformájának nevez. A fiúktól mindenáron azt kívánták, hogy úgy viselkedjenek, mint a felnőttek; ezzel a képtelen követelménnyel járt aztán, hogy az angol egy bizonyos természetellenes, «nem emberi» viselkedésnek külsőséges megjátszására, mimelésére szokott rá.

Szóval mindez a francia szerző szemében nem egyéb, mint a XIX. században kialakult dresszúra; korántsem nemzeti jelleg, nem volt meg azelőtt és most sincs meg a népnél. Renier sokat barátkozott angol mezőgazdasági munkásokkal is, tanulmányozta őket és meglepődve tapasztalta náluk a közvetlen, nyers, gátlás nélküli életörömet, amely nagyon is megvolt a régi századok angoljában. Itt aztán egyéni elbírálás dolga, mennyire vagyunk hajlandóak elmenni ezzel a franciával, akinek hasonlíthatatlanul rokonszenvesebb az angol paraszt, mondhatni rabelais-i nyersesége, mint a hagyományos, patinás angol gentleman gátlásokkal teli életformája. De egy megkapó esetet beszél el a nép köréből, amelyhez feltűnően hasonlót tapasztaltam magam is. Először a magamét mondjam el: Egy alkalommal Londonban egy Lyonsban — olcsó teázó és étkező, amelyen minden utcasarkon található s ahová bolyongásai közben boldog boldogtalan betér egy csésze kitűnő teára — teázva, cigarettát akartam venni az automatából, amelyen Angliában mindenütt van; egy shillinget kell bedobni s kiesik a 20 darab ugyancsak kitűnő Players vagy Craven A. De ezúttal nem esett ki: az automata el volt romolva. Integtettem a pincérnőnek, tudtam, hogy neki van kulcsa az automatához, közben azonban ráztam erősen az emeltyűt, hátha mégis megembereli magát a gépezet s kiadja a kívánt cigarettát. Erre mellettem két markos kéz is nyújtogatja felém a cigarettáját; két vadidegen, iparos- vagy sofőrökülsejű angol egyforma barátságos lendülettel kínál, hogy ne kelljen várnom. Pedig tudhatták, hogy nem maradhatok soká cigarettá nélkül, hiszen máris hozta a pincérnő az automata kulcsát. Renier ugyanezt tapasztalta, de nem cigarettával, hanem sörrrel! Egy vidéki csapszékben letelepedett egy mezőgazdasági munkás mellé és sört rendelt, mire a jámbor angol paraszt barátságosan odanyújtja neki a korsóját, amelyből nota bene már ivott és kínálja, «hogy ne kelljen várnia». Én nem fogadtam el a derék sofőrök cigarettáját; Renier «szociológiai studiumból» mindent elkövetett, hogy közelebb férközzék a derék angol mezőgazdasági munkásokhoz és — sörhabus harcsabajusz ide, higiénia oda — jót húzott a korsóból. Erre az egész csapszéki kompánia befogadta mint egyenrangút, mint embert az emberek között. Számítalan kedves apró epizód idéződik fel ilyen réven abban, aki érintkezésbe jutott az angol néppel. Az egyszerű angol ember valóban rendkívül jóindulatú; ezt tapasztaltam például akkor, amikor 40-ed magammal feküdtem egy londoni közkórházban.

Ami ezzel szemben az angolok hideg formakultuszát, gátlásokkal teli, «szertartásos» életreakcióit illeti: a legfontosabb kérdés, amely felmerül az, hogy legújabbban ez az életforma hogyan, mennyiben ment át változáson. Mikép módosult az angol szokás, felfogás, egész mentalitás a világháború óta, ez volna a legérdekesebb téma, ezzel dokumentálódik megkapóan az angol fajta képessége az átalakulásra s a tanulságok levonására. Nem hiszem, hogy volna nép, amely a világháború óta oly mélyreható átforgalmódást, mutat mint az angol.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.